

TARTU ÜLIKOOL
Majandusteaduskond
Rahanduse ja arvestuse instituut
Rahanduse suund

Dissertatsioon *magister artium* kraadi taotlemiseks majandusteaduses

Nr. 146

Andro Roos

ÜHISTULISE PANGANDUSE ROLL JA ARENGUVÕIMALUSED BALTI RIIKIDES

Juhendaja: Prof. Dr. Mart Sõrg

Tartu 2007

Kaitsmine toimub Tartu Ülikooli majandusteaduskonna nõukogu koosolekul 13.06.2007.
aastal kell 14.00 Narva mnt. 4 auditooriumis B202.

Ametlikud oponendid: Prof. Jüri Sepp, kna (maj)
Dots. Jüri Krusealle, kna (maj)

Majandusteaduskonna
nõukogu sekretär: Dots. Kaia Philips, *PhD* (maj)

EESSÕNA

Olen kirjutanud käesoleva magistritöö kindlas veendumuses, et ühistegevuse rakendamine majanduses on kasulik laiade rahvahulkade majandusliku olukorra parandamiseks ning nende majandusliku ebavõrdsuse vähendamiseks. Järgneva põhjaliku ülevaatega Eesti, Läti ja Leedu hoiu-laenuühistute tänapäevasest rollist ja vajalikkusest ning sellele järgneva analüüsiga hoiu-laenuühistute praegusest positsioneerumisest sünni-, ülemineku- või küpsusstaadiumisse tahan esitada omapoolsed ettepanekud, milline peaks olema Balti riikide, iseäranis Eestis, hoiu-laenuühistute edasine tegevus. Samuti käin välja omapoolsed soovitused seadusemuudatuste kohta, mille rakendamine annaks hoiu-laenuühistutele senisest õiglasema ning kommertsbankadega võrdsema võimaluse arenemiseks.

Pühendan kirjutatud magistritöö ühistegevusele ning selle innukatele teostajatele minevikus ja olevikus, aga kõige enam – tulevikus. Loodan, et järgneva uurimuse lugemine juhib lugeja arusaamiseni ühistegevuse ja ühistupanganduse kasulikkusest, tuues ühistegevuse juurde uusi teotahtelisi inimesi. Samuti loodan, et praegused ühistegelased ning hoiu-laenuühistute ringkonnad saavad minu magistritööst ammutada värskaid ideid, mida sobivuse korral ühiselt hoiu-laenuühistute ja ühistupankade kasuks praktikasse rakendada.

14. aprillil 2007. aastal Tartus

Autor.

SISUKORD

Sissejuhatus	6
1. Ühistulise panganduse tegevuspõhimõtted ja ajalooline taust	11
1.1. Ühistulise ettevõtlusvormi ja ühistupanganduse teoreetiline kontekst	11
1.2. Ühistupanganduse ajalooline areng maailmas	25
1.3. Ühistulise panganduse organisatsioonide definitsioon ja tähtsus	31
1.4. Ühistulise panganduse seadusandlik määratlus arengu mõjutajana	37
1.4.1. Balti riikide ühistuliste finantsasutuste mõistete võrdlus	37
1.4.2. Ühistuliste finantsasutuste asutamise seadusandlik regulatsioon Eestis, Lätis ja Leedus	39
1.4.3. HLÜde usaldusväärsuse tagamise tingimused Eestis, Lätis ja Leedus	43
2. Ühistulise panganduse arengut mõjutavad tegurid	51
2.1. Ühistulise panganduse arengut mõjutavad tegurid varasemate uurimuste põhjal	51
2.2. Balti riikide HLÜde tüpoloogilised arengustaadiumid	53
2.3. Toronto Eesti Ühispanga areng	65
2.4. Eesti, Läti ja Leedu hoiu-laenuühistute arengu võrdlus	73
3. Balti riikide ühistulise panganduse arenguvision ja -võimalused	85
3.1. Arenguvisioni väljatöötamise alused	85
3.2. Hoiu-laenuühistute asutamisprotseduur	87
3.2.1. Probleemid hoiu-laenuühistute asutamisel ja sellest tulenevad seadusemuudatuse ettepanekud	87
3.2.2. Hoiu-laenuühistu asutamine rahaühistu meetodil	89
3.3. Hoiu-laenuühistute usaldusväärsuse tagamine	96
3.4. Hoiu-laenuühistute majandustegevust tegevust puudutavad ettepanekud	108
Kokkuvõte	122
Viidatud allikad	130

Lisad.....	141
Lisa 1. Ühistulise panganduse arengustaadiumid ja nende kirjeldus.....	141
Lisa 2. Eesti, Läti ja Leedu hoiu-laenuühistutele saadetud küsitlusankeedi tekst.	142
Summary	143

SISSEJUHATUS

Ühistuliste pankade ja hoiu-laenuühistute (HLÜ) eesmärgiks on koondada liikmete väikesed rahalised ressursid ning anda need laenudena oma liikmetele suuremate investeeringute tegemiseks ja nende tarbimisvõimsuse tõstmiseks. Ühistuliste rahaasutuste eripäraks võrreldes kommertspankadega on, et kogu klientide, kes ühistute puhul on samal ajal ka nende liikmeteks ehk omanikeks, poolt kogutud raha jääb klientidele. Ühistulised rahaasutused on sisuliselt kasumit mittetaotlevad organisatsioonid, mis osutavad liikmetele teenuseid omahinna tasemel. Samuti omavad ühistuliste rahaasutuste liikmed võrdset hääleõigust ühistu tegevussuundade üle otsustamisel. Nimetatud kaks põhiaspekti eristavad ühistulisi panku ja hoiu-laenuühistuid kommertspankadest, kuna kommertspankade esmane eesmärk on teenida klientidele osutatud pangandusteenuste pealt maksimaalset kasumit üldjuhul vähestele suuromanikele. Seega on hoiu-laenuühistute ja nende keskühistute (ühistupankade) roll ja tegevuse alused hoopis erinevad kommertspankade omadest. See asjaolu õigustab ühistulise panganduse rolli uurimise tähtsustamist ning arenguvõimaluste analüüsimist eraldi kommertspankadest.

Balti riikides on hoiu-laenuühistute tänane turuosa pangandusturul väga tagasihoidlik: Eestis ja Lätis 0,1%, Leedus üle 1% ning väljastatud laenude osas seal koguni 3-4%. Ometi ei muuda see asjaolu väiksemaks ühistulise panganduse tähtsust ja potentsiaalset rolli Eesti, Läti ja Leedu majanduse üldises kontekstis inimeste tarbimis- ja investeerimisvõimaluste suurendamisel. Nimelt ulatus Baltimaade kommertspankade 2005. aasta netokasum *ca.* 7,3 miljardi Eesti kroonini. Enamus Balti riikide kommertspankadest kuuluvad välismaistele omanikele, mistõttu ei pruugi nende teenitav kasum rakenduda Eesti, Läti ja Leedu majanduse teenistusse. Kui Balti riikide pangandusturud oleksid korraldatud ühistuliselt

jääksid panganduse kasumid täielikult kohalike residentide kätte, mis suurendaks oluliselt inimeste, st. pangaklientide, jõukust.

Ühistulise panganduse osakaal on praktiliselt kõikides Euroopa Liidu nn. vanades liikmesriikides keskmiselt 10-30%. Maapiirkondades on see enamasti aga märgatavalt suurem. Ühelt poolt võib selle põhjuseks lugeda maainimeste konservatiivsust, kuid teiselt poolt puudub kommertsbankadel motivatsioon teenindada nende jaoks vähekasumlikke maapiirkondi. Siinkohal mängib olulist rolli majanduslik aspekt – ühistulise panga või hoiu-laenuühistu olemasolul jääb maapiirkondades ringlev raha panga omanikele ehk ühistuliste krediidasutuste liikmetele (klientidele) ega liigu dividendidena liikmeteringist välja. See annab kohalikele majapidamistele ja ettevõtetele hoopis avaramad investeerimis- ja tarbimisvõimalused ning loob suuremad arenguperspektiivid.

Käesolev teema on oluline ning huvipakkuv vähemalt neljal põhjusel. Esiteks, Eesti finantssektori struktuurilised muudatused, eriti pärast 1998. aasta majanduskriisi, panid aluse pankade tagasitõmbumisele äärealadelt. Suured pangad hakkasid maapiirkondades üksteise järel sulgema oma kontoreid. Põhjuseid võib otsida tundmatute maa- väikeettevõtjate suuremas riskitasemes kommertsbankade jaoks ning suuremates kuludes maapiirkondade teenindamisel. Samas kasvas inimestes soov ennast väikeettevõtluses proovile panna, kuid raha alustamiseks ei jätkunud. Siinkohal muutusid kohalike ettevõtjate jaoks hoiu-laenuühistud veelgi olulisemaks finantsressursside hankimise allikaks. Inimeste seas kasvas huvi astuda oma elu- või äritegevuspiirkonnas tegutseva hoiu-laenuühistu liikmeks, et saada osa nende poolt pakutavatest teenustest.

Teiseks on antud teema päevakajaline seoses Baltimaade suuremate kommertsbankade müümisega välismaistele investoritele. See omakorda on tõstatanud ajakirjanduses küsimuse nn. rahvuslikust kapitalist, mille säilimist panganduses peetakse oluliseks.

Kolmandaks on nii Eestil, Lätil kui ka Leedul ühistulise panganduse vallas positiivne ajalooline kogemus Teise maailmasõja-eelsest perioodist, mil Lätis ja Leedus oli ühistuliste krediidasutuste turuosa pangandusturul üle kolmandiku. Eestis ületas ühisbankade ning hoiu-laenukassade koondbilansimaht kommertsbankade oma. Balti riikide ühistulise

panganduse edukas ajalugu ei lisa antud teemale aktuaalsust tänasesse päeva, küll on aga kinnituseks selle potentsiaalid.

Viimase, kuid mitte vähem olulisemana, tuleb mainida, et Balti riikidest on käesoleval ajal ühistulise panganduse edukaimaks näiteks Leedu, mille hoiu-laenuühistute keskühistu seadus nägi ette Leedu Vabariigi Valitsuse osalemise Leedu Hoiu-laenuühistute Keskühistu asutamisel. 2001. aastal nimetatud keskühistu registreeriti, kusjuures valitsus investeeris selle osakapitalina 5,3 miljonit litti (*ca.* 24 mln. krooni). Käesoleval aastal on Leedu Hoiu-laenuühistute Keskühistu asunud kohalikes hoiu-laenuühistutes juurutama elektroonilist kliendihaldusprogrammi ning deebet- ja krediitkaartide süsteemi. 2008. aastal on plaanis panna keskühistu juures tööle internetipank, mis võimaldab keskühistul hakata toimima kaasaegse pangana ning hoiu-laenuühistutel selle harukontoritena. Leedus on viimase 5-6 aastaga loodud soodne pinnas ühistulise panganduse arenguks, millest annab tunnistust kasvõi hoiu-laenuühistute arvu kahekordistumine ning ühistulise panganduse turuosa seitsmekordne suurenemine perioodil 2001-2006.

Eelpooltoodut arvestades saab väita, et magistritöö teema on aktuaalne – ühistulise panganduse roll Balti riikides vajab põhjalikku analüüsimist, et oleks võimalik pakkuda välja efektiivne kontseptsioon hoiu-laenuühistute ja nende keskliitude arenguks nii Eestis kui ka Lätis ja Leedus.

Magistritöö eesmärgiks on analüüsida ühistulise panganduse vajalikkust ja rolli Balti riikides, tuua välja selle probleemid ja võimalused ning pakkuda välja kontseptsioon ühistuliste rahaasutuste edaspidise arengu tagamiseks. Seejuures tuleb arvestada ühistegevuse kaasaegseid võimalusi, ajaloolist ja institutsionaalset tausta, rahvusvahelisi kogemusi ning reaalsel majanduskeskkonda. Eesmärgist tulenevalt on magistritöö jaotatud kolme peatükki.

Töö esimene peatükk käsitleb ühistulise panganduse tegevuspõhimõtteid ja ühistuliste krediidiasutuste ajaloolist kujunemist. Alapeatükkides leiab esmalt käsitlemist ühistegevuse ja ühistuliste pankade põhiolemus. Samuti analüüsib autor ühistupanganduse ajaloolist arengut maailmas ning avab hoiu-laenuühistute kui esmatasandi ühistulise panganduse

organisatsioonide ning hoiu-laenuühistute keskühistu (ühistupanga) kui ühistulise panganduse kõrgema astme organisatsioonide definitsiooni. Autor võrdleb esimeses peatükis Eesti, Läti ja Leedu hoiu-laenuühistute ja ühistuliste pankade seadusandlikku regulatsiooni ühistuliste finantsasutuste asutamisel ja tegutsemisel, iseäranis neile esitatud usaldusnormatiive.

Küsitluste, intervjuude ja bilansiliste andmete esitamise ja analüüsimise abil toob autor välja ühistuliste krediidasutuste arengut mõjutavad tegurid, mille analüüsimisele keskendub töö teine peatükk. Lähtuvalt teooriast ja empiirilistest tulemustest selgitab autor välja Balti riikide ühistulise panganduse positsioneerimise sünni-, ülemineku- või küpsusstaadiumisse. Positsioneerumise väljaselgitamine on oluline Eesti, Läti ja Leedu ühistulise panganduse arengukontseptsiooni väljapakkumisel.

Kolmandas peatükis teeb autor lähtuvalt analüüsi aluseks olevast tüpoloogiast ning institutsionaalsest taustast ettepanekud ühistulise panganduse tulevast rolli tõstmiseks Balti riikides ning töötada etapilise tegevuskavana välja konkreetne kontseptsioon ühistulise panganduse konkurentsivõime tõstmiseks ja arengu tagamiseks vaatlusalustes riikides.

Varasemalt on eesti keeles kirjutatud Eesti hoiu-laenuühistute probleemidest ja võimalustest Marje Kõljala magistritöös 2001. aastal. Samuti on sarnasel teemal koostatud diplomi- ja bakalaureusetöid. Prof. Mart Sõrgi sulest on ilmunud Kesk- ja Ida-Euroopa riikide ühistulise panganduse sektori ülevaateid ja võrdlevanalüüse. Käesoleva magistritöö panus seisneb autori arvates neljas järgnevas asjaolus.

Esiteks on magistritöös pakutud välja ja kirjeldatud nn. rahaühistu meetodit, mis võimaldab jõuda hoiu-laenuühistute asutamiseni järk-järgult, saades mööda Eesti hoiu-laenuühistu seaduses sätestatud kõrgest osakapitalinõudest ning miinimumliikmete arvust. Teiseks on autor koos mõttekaaslastega magistritöös esitatud ettepanekute ja soovitude vaimus rakendanud praktikasse eelpool nimetatud rahaühistu meetodi, mille tulemusena asutati 2006. aasta lõpul Tartu Hoiu-laenuühistu. Autor osales selle ühistu asutamisprotsessi igas etapis ning on hetkel tegev Tartu Hoiu-laenuühistu juhatuse esimehena. Kolmandaks on autor magistritöö teemal avaldanud artikleid ning teinud ettekandeid konverentsidel, et

propageerida uute hoiu-laenuühistute asutamist, rakendada nii olemasolevates kui ka uutes hoiu-laenuühistutes uudseid juhtimis- ja tegutsemispõhimõtteid, et saavutada hoiu-laenuühistute kiirem areng ning jõuda välja ühistupanga asutamiseni Eestis. Kas ja kui kiiresti püstitatud eesmärk saavutatakse, seda näitab aeg. Neljandaks on autor pannud magistritöös suurt rõhku Iirimaa ja USA ühistulise panganduse alases teoreetilises kirjanduses propageeritud tüpoloogilise analüüsi rakendamisele Balti riikide hoiu-laenuühistute rolli ja arenguvõimaluste väljaselgitamisel. Erinevalt varasematest kirjutistest ei keskenduta magistritöös mitte ainult Eesti hoiu-laenuühistute olukorra analüüsimisele, vaid tuuakse võrdlusena välja ka eeskätt Leedu ja Läti, aga ka näiteks Iirimaa, Kanada ja USA kogemused. Töös on põhjalikult läbitöötatud muuhulgas ka ühistupanganduse-alane seadusandlus kõigis kolmes Balti riigis, samas pole käesolev töö pelgalt nn. kirjutuslauauurimus, sest autor hoiu-laenuühistu praktikuna omab head ülevaadet ühistulise panganduse igapäevastest probleemidest ja võimalustest.

Autor soovib, et käesolev magistritöö võiks olla praktiliseks abiks Eesti hoiu-laenuühistute juhtimise ja tegevuse kaasaajastamisel, et uute hoiu-laenuühistute asutamine võiks muutuda tänu rahaühistu meetodile vähemalt sama edukaks kui see on seni olnud Lätis ja Leedus ning et oleks võimalik järk-järgult läbi seadusemuudatuste muuta Eesti hoiu-laenuühistute ja kommertspankade konkurentsitingimused võrdsemaks ja õiglasemaks. Autor usub, et hoiu-laenuühistud ja ühistupangandus on seni piisavalt kasutamata vahend, mis aitab hoida Eesti, Läti ja Leedu majanduskasvu ning suurendada inimeste majanduslikku võrdsust.

1. ÜHISTULISE PANGANDUSE TEGEVUSPÕHIMÕTTED JA AJALOOLINE TAUST

1.1. Ühistulise ettevõtlusvormi ja ühistupanganduse teoreetiline kontekst

Tulenevalt magistritöö pealkirjast on uurimuse objektiks ühistulise panganduse organisatsioonid: Balti riikide puhul hoiu-laenuühistud ja ühistupangad. Nad ei moodusta mitte nn. riik-riigis eraldi süsteemi, samuti ei taotle nad senise süsteemi ümberkorraldamist, vaid on osa kaasaegsest majandussüsteemist. Seetõttu allub ühistuline pangandus ja selle organisatsioonid kaasaegsele majandusteaduslikule analüüsile. Paigutades hoiu-laenuühistud ja ühistupangad laiemasse majandusteoreetilisse konteksti on nende puhul tegemist inimeste koostöö ühe vormiga. Inimeste koostöö tänapäevane majanduslik alusteooria – institutsiooniökonomika – vaatab koostöö põhivormidena turgu, ettevõtet ja riiki (Sepp 2006: 21). Kõigi nende institutsioonide rolliks on piiratud ratsionaalsusega indiviidide koostöö võimaldamine ja reaalses maailmas paratamatult ilmnevate transaktsioonikulude alandamine. Esimesena tõi sellise arusaama majandusteadusesse Ronald Coase. Ettevõtte kui koostööinstitutsiooni uurimisse on Coase'i järel enim panustanud Alchian, Demsetz, Williamson, Hart, Holmström, North jt. (Furubotn, Richter 2000)

Seetõttu on loomulik ka hoiu-laenuühistuid ja ühistupankasid vaadelda ja käsitleda institutsiooniökonomilisest taustast lähtuvalt indiviidide koostööd võimaldavate institutsioonidenä – ettevõtetena, mida nad ka tegelikkuses vaieldamatult on. Ülevaatlikkuse ja selguse huvides on otstarbekas jagada ettevõtted kahe kategooria vahel: ühistegelised ettevõtted ja kapitaliühingud (Leetsar 1999: 42). Ühistegeliste ettevõtete

puhul on vaatluse all rahvusvaheliste ühistegevuspõhimõtete alusel toimivad erinevad organisatsioonid: tulunduslikud ühistud, mittetulunduslikud ühistud (sh. erakonnad), keskühistud, ühistuliselt toimivad kapitaliühingud (nt. ühistute tütarfirmad), inimeste seltsingud, ühingud jne. Samuti võib kapitaliühingute puhul tuua välja erinevaid koostöövorme. Nii ühistuliste ettevõtte kui ka kapitaliühingute tegevus on vaadeldav firmateooria, täpsemalt selle ühe suuna – ettevõtte juhtimiskorralduse (*corporate governance*) teooria raames. Pärast 1929. aasta Wall Street'i „musta teisipäeva” ja „musta neljapäeva” hakkasid Berle, Dodd, Means jt. oma artiklites juurdlema kaasaja ettevõtete muutuva rolli üle ühiskonnas. 1937. aastal tõstis R. Coase oma raamatus „*Nature of the Firm*” esile transaktsioonikulude mõiste põhjendamaks ettevõtete asutamist kui ka nende edasist tegevust. Fama ja Jensen on agenditeooria raames käsitlenud ettevõtet kui indiviidide (agentide ja printsipaalide) vaheliste lepingute kogumit (Corporate governance 2007). Neoklassikaline firmateooria vaatlleb ettevõtet homogeense üksusena, mis püüab maksimeerida oma kasumifunktsiooni, mida kitsendab konkreetsele firmale unikaalne tootmisfunktsioon (Furubotn, Richter 2000: 322). Taoline käsitus jätab arvesse võtmata aga tootmisfunktsiooni kujunemise ning erinevate huvigruppide rolli selles. Seda on aga oluline teha, kui vaatluse all on erinevate juhtimisstruktuuride ning huvigruppide roll ettevõttes. Siinkohal on oluline mõista, et ettevõtet tuleb vaadelda nii tegevusüksuse („enterprise”) kui ka inimkoosluse („society”) aspektist lähtuvalt. Ettevõtte kui tegevusüksus peab täitma talle pandud eesmärgi olenemata seda suunavast inimkooslusest ning selle koosluse kokkuleppel tekkinud omandisuhetest tegevusüksuse suhtes. Sellest aspektist saab ettevõtet vaadelda kui juriidilist isikut, samal ajal kui inimest saab vaadelda füüsilise isikuna. Nii nagu igal füüsilisel isikul on oma eesmärgid, mida ta soovib täita, eksisteerivad need ka juriidiliste isikute puhul. Näiteks on üliõpilase eesmärk eeldatavalt omandada ülikooliharidus või kraad (olgu ta stiimuliks kas diplom ise või omandatud teadmised). Nii on ka nt. pangandusettevõtte eesmärk pakkuda pangandusteenust (olgu ta omandivormilt kapitaliühing või ühistuline ettevõtte, stiimulitega teenida kasumit vastavalt kas aktsionäridele või ettevõtte kõikidele klientidele). Seega on teoreetilisel tasandil hoiu-laenuühistud ja ühistupangad tegevusüksustena sarnased kommertsbankadega (nt. ei erine arenenud ühistupangandussektoriga riikides ühistuliste ja kommertsbankade kontorid,

kasutatav tehnoloogia, töötajate kvalifikatsiooninõuded jne. teineteisest kuigi palju), kuid nende tegutsemise stiimulid või täpsemad eesmärgid on sageli täiesti erinevad. Seetõttu vajavad lähemat vaatlemist ning analüüsimist ettevõtte (antud töö puhul hoiu-laenuühistute ja ühistupankadega) huvigruppide eksisteerimine nende huvigruppide stiimulite struktuur, tekkivad huvidekonfliktid ning nende lahendamise võimalused. Nimetatud probleemidesse on käesolevas alapeatükis plaanis süüvida.

Enne seda vajab aga lahtimõtestamist ka käesoleva uurimuse objekti teine tahk. Kui esimeseks tahuks oli tõdemus, et ettevõtted on üheks indiviidide koostöövormiks ning et kapitaliühingute kõrval tuleb samas kontekstis käsitleda ka ühistulisi ettevõtteid (edaspidi ühistud), siis teiseks tahuks on asjaolu, et hoiu-laenuühistute ja ühistupankade puhul on tegemist ühistute erivormiga. Täpsemalt öeldes on töö uurimisobjekti puhul tegemist pangandusettevõtetega ja sellest tulenevalt on tarvilik vaadelda hoiu-laenuühistuid ning ühistupankasid ühises kontekstis kapitaliühingu põhimõttel tegutsevate kommertsbankadega. Hetkel võib Balti riikide puhul rääkida hoiu-laenuühistutest kui mikrofinantsettevõtetest, mis pakuvad inimestele alternatiivset võimalust projektide finantseerimisallikate leidmisel. Ka sellesse probleemistikku on käesoleva alapeatüki raames plaanis süüvida.

Eelnevalt kasutatud mõiste *corporate governance* väljendab kahte järgnevat aspekti: protsessi, mille kaudu ettevõtteid juhitakse ja kontrollitakse ning majandusteaduse haru, mis tegeleb ettevõtte-sisese võimudelahuse, omandisuhete ja ettevõtte kontrollimise küsimustega (Corporate governance 2007). Ettevõtte juhtimiskorraldusele avaldavad mõju mitmed huvigrupid, mille omavahelisi suhteid reguleerivad nii konkreetsetes õigussüsteemis rakendatavad seadused kui ka ettevõtte sisemised regulatsioonid. Sellisteks huvigruppideks võivad olla näiteks omanikud, juhtkond, riiklikud institutsioonid, kliendid, töötajad, keskkond jne. Erinevad ettevõtte juhtimiskorralduse probleemid tõusetuvad selliste huvigruppide stiimulite struktuurist ning võimu jagamise korrast erinevate huvigruppide vahel.

Saksa teadlane Jost W. Kramer (2006: 1) on oma artiklis Saksa ühistute juhtimiskorralduse struktuuri kohta esitanud õigustatud küsimuse, kas kaasaegsed ühistud on ja peavad olema rohkem liikmele (*member-oriented*) või turule orienteeritud (*market-oriented*) juhtimisstruktuuriga. Viimaste aastakümnete maailmapraktikas on täheldada ühistute liikumist viimati mainitud suunal (*Ibid.*: 4). Kuigi ühistute jaoks on oluline järgida rahvusvahelisi ühistevõtte põhimõtteid, sh. oma-abi printsiipi ning täita nendele pandud ülesannet tegutseda maksimaalselt kasumlikult oma liikmetele-klientidele, ei saa nad ka mööda vaadata turu mõjudest nende äritegevusele. Samuti ei saa tähelepanuta jätta probleeme, mis võivad üles kerkida tulenevalt ettevõtte „inimkoosluse” aspektist.

Põhimõtteliselt võib välja tuua kolm ühistu tüüpi, mis erinevad üksteisest oma orienteerituse (liikmetele vs. turule) ning juhtimise keerukuse poolest. Nendeks tüüpideks on traditsiooniline, turule-orienteeritud ja integreeritud ühistu (*Ibid.*: 5). Esimest tüüpi ühistud järgivad rangelt rahvusvaheliselt tunnustatud ühistevõtte põhimõtteid, mistõttu nad on kapitaliühingutest täiesti erinevad (otsustusprotsess, kasumijagamine jne.). Turule-orienteeritud ja integreeritud ühistute puhul esineb rohkelt sarnasusi kapitaliühingutega, mistõttu ka neis esinevad huvidekonfliktid on sarnased.

Traditsiooniline ühistu on loodud kaupade (või teenuste) ühiseks kokkuostmiseks või müümiseks. Sellise ühiku ülesanded on selgelt piiritletud ning tema juhatus täidab sisuliselt liikmetelt tellimusi (ostu- või müügisoovide väljaselgitamine) vastuvõtva administraatori rolli. Kuna kokkuostud või ühise müügi tingimused on täpselt teada, puudub juhatusel tegevusvabadus liikmete huvide vastaseks käitumiseks ning ei eksisteeri võimalust omanike ja juhtkonna huvikonflikti tekkimiseks.

Turule-orienteeritud ühistu erineb traditsioonilisest ühistust liikmete seotuse (*common bond*) tugevuse poolest. Kui traditsioonilises ühistus on orientatsioon täielikult liikmete teenindamisele ning nendele kasulikult käitumise suunas, siis turule orienteeritud ühistu puhul teenindab ühistu ka mitteliikmetest kliente ning nende heaolu silmaspidamine ühistu juhtimisel muutub oluliseks. Turule-orienteeritud ühistu on juba enam sarnane tavalisele kapitaliühingule. Esiteks pole üks-ühele samastatav liikme ja kliendi mõiste, teiseks on

turule-orienteeritud ühistu juhtimisstruktuur oma keerukuselt (juhatuse, tegevjuhtkond, osakonnad jne.) võrreldav kapitaliühingu juhtimisstruktuuriga. Sisuliselt on turule-orienteeritud ühistu puhul äärmuslikuma variandi korral tegemist kapitaliühinguga, millel on palju väikeseid osanikke, kuid mis oma olemuselt ei funktsioneeriks ühistuliselt. Näiteks võib siinkohal tuua enamiku Eesti tarbijate ühistuid.

Integreeritud ühistu sarnaneb juhtimisstruktuuri keerukuselt küll tavalise kapitaliühinguga, kuid erinevalt turule-orienteeritud ühistust on säilinud tugev liikmete-vaheline side. Näitena võib siinkohal tuua tarbijate keskühistud, kus kaupluseketid on moodustatud läbi keskühistulise süsteemi, mis peab tagama turukonkurentsi tingimustes konkureerimise kapitaliühingutest kauplusekettidega. On selge, et kapitaliühingutest kaupluseketid suudavad pakkuda laia kaupadevalikut ning soodsamaid hindasid tänu ühisele sisseostmisele, turundusele, reklaamile ning personalipoliitikale. Kui nüüd ühistulised kauplused soovivad nendega turul konkureerida, peavad nad läbi keskühistu saavutama samasuguse olukorra ning ainuke võimalus selleks on tihe side ja koostöö kõikide ühistute vahel keskühistu tegevuse korraldamisel (Kramer 2006: 7). Kuna aga integreeritud ühistu tegevus ja juhtimine on tänu keskühistu tasandi lisandumisele veelgi keerukam, siis jääb ühistu juhtkond üksikliikmest veelgi kaugemale ning tekib alus juba turule-orienteeritud ühistu puhul ilmunud liikme ja juhtkonna huvidekonflikti süvenemiseks.

Hoiu-laenuühistud kui esmatasandi ühistud võib kaasajal liigitada turule-orienteeritud ühistuteks, sest maailmapraktikas ei nõuta hoiustavate klientide liikmelisust hoiu-laenuühistus. Samuti peavad hoiu-laenuühistud konkureerima kommertsbankade ning laenukontoritega laenude turul, mistõttu HLÜsse astumine laenusaaamise eesmärgil on pigem sageli formaalsus, mitte märk tegelikust kokkukuuluvusest hoiu-laenuühistu senise liikmeskonnaga. Hoiu-laenuühistute keskühistud (nt. esindusliidud ja ühistulised pangad) saab liigitada integreeritud ühistuteks, kuna juhtimisstruktuuri poolest sarnanevad nad kommertsbankadele, samuti alluvad nad sarnastele seadusandlikele nõuetele oma tegevuse usaldusväärsuse tagamisel. Seejuures iseloomustab neid maailmapraktikas liikmes-ühistute suur kokkukuuluvus, kuna vastasel korral ei osutuks liikmes-ühistutel oma väiksuse tõttu võimalikuks konkureerida kommertsbankadega pangandusteenuste pakkumisel. Samas aga

juhivad keskühistuid igapäevaselt enamasti palgatud direktorid, mitte liikmes-ühistute direktorid, mistõttu võivad nende huvid olla erinevad. Samuti on tõenäoline, et huvidekonflikt esineb ka keskühistu juhtkonna ja liikmes-ühistu üksikliikmete ja liikmes-ühistu juhtkonna ja üksikliikmete vahel.

Ühistud ja kapitaliühingud erinevad, nagu eelnevalt mainitud, mitte „ettevõtte”, vaid eelkõige „inimkoosluse” aspektist lähtuvalt. Erinevaks muudab ühistud seejuures printsiip „üks liige – üks hääl” (kapitaliühingutes sõltub hääle arv aktsiate arvust või osa suuruselt), kasumi jagamine proportsionaalselt liikme tekitatud käibele (kapitaliühingutes vastavalt omaniku kapitaliosalusele) ning omaniku ja kliendi samasus (kapitaliühingutes ei pruugi omanikud üldse ettevõtte teenuseid kasutada). (Leetsar 1999: 42).

Seega võib stiimulite struktuuri ühistute, sh. hoiu-laenuühistute, puhul jagada kolme suurde ossa: investeeringutega seotud vahendustegevusprobleemid, otsustusprotsessiga seotud vahendustegevuseprobleemid ning liikmelisusega seotud probleemid.

Investeeringutega seotud vahendustegevuse probleemid

Investeeringutega seotud vahendustegevuse probleemideks on ühisomandiprobleem ning horisondiprobleem (Bekkum 2003: 64-65). Ühisomandiprobleem keskendub investeeringute finantseerimise ning sellest tuleneva kasumi jagamise vastuolulisusele (*Ibid.*: 64). Teiste sõnadega, probleemid ilmnevad ühistulises kasumijaotamise meetodis, kus dividende ei maksta mitte omaniku kapitaliosaluse, vaid omanike poolt ühistule tekitatud käibe osatähtsuse järgi. Näiteks võib hoiu-laenuühistu asutamisel, aga ka edasisel tegevusel ilmned a vajadus kaasata selliste investorite ressursse, kes pole huvitatud hoiu-laenuühistu teenuste kasutamisest (väline ühisomandiprobleem). Kuidas aga motiveerida selliseid investoreid ühistusse investeerima, kui traditsioonilise ühistulise kasumijagamise põhimõtte kohaselt neil dividendide saamise õigus puudub? Teoreetiliselt võib siin vastuseks olla ühistu osakapitali osaline kaubeldavaks muutmine börsidel või ühistu võlakirjade emiteerimine ning nendega kauplemine. Siinkohal tekib aga küsimus, kui suur peaks olema sellise vabalt kaubeldava osakapitali suhteline suurus koguosakapitali või kui palju tuleks emiteerida ühistu võlakirju. See on aga eelkõige tehniline probleem.

Põhimõtteliselt teenib ühistu osade turuhinnaga kaubeldavaks muutmine ka ühistu teenuseid kasutavate liikmete huvisid, kuna sellisel juhul peegeldab kujunev osa hind ühistu tegelikku väärtust. Osa müümise korral ei pea liige seda tegema enam nominaalhinna alusel (Staatz 1987: 50). Ilmselt eksisteerib osade kaubeldavaks muutmise juures siiski ka oht liikmete ja juhtkonna vaheliseks huvidekonfliktiks, kuna juhtkond võib soovida suuremat ühistuvälist finantseerimist. See võimaldaks suurema sõltumatuse ühistu liikmetest ning nende huvidest.

Sisemine ühisomandiprobleem keskendub peamiselt jaotamata kapitali (reservide) kasutamisele ühistutes: uued liikmed saavad kasu ühistest investeeringutest, mida on teinud senised liikmed, ilma, et peaksid andma oma panust. Selline olukord omakorda pärsib olemasolevate liikmete stiimuleid toetada ühiseid investeeringuid (Bekkum 2003: 65). Seega on toimiva ühistu uued liikmed vanade liikmete kulul prii-sõitjateks, sest nende ühistusse paigutatud kapital ei pruugi katta struktuuri ülesehitamiseks tehtud ja edaspidiseks käigushoidmiseks tehtavaid kulusi, kuna osa sellistest kulutustest kaetakse eelneva tegevuse käigus tekkinud reservkapitali arvelt. Lahenduseks võib siinkohal olla osamaksu määra tõstmine ning reservkapitalide suurendamise asemel fondi emissiooni rakendamine selliselt, et tekkivaid kasumeid ei suunataks mitte reservide vaid liikmete osade väärtuste suurendamiseks. Probleemiks võib siinkohal osutada õige ja samas uutele liikmetele jõukohase osamaksu määra määramine. Fondi emissiooni käigus suurenev omanike osade väärtus avaldab jällegi negatiivset mõju liikmete lahkumisel ühistust, kuna sellisel juhul on ühistul kohustus suurenenud väärtusega osa lahkuvatele liikmetele välja maksta. See võib halvematel perioodidel omakorda nõrgendada ühistu finantspositsioone.

Horisondiprobleem väljendub asjaolus, et kui investeeringute vajadus ilmneb tänases päevas, siis sellest saadavad kasumid tekivad alles tulevikus (*Ibid.*: 37). Seetõttu võib olla raske kindlaks määrata erinevate investeeringute mõju tulu tekkimisele igal majandusaastal. Horisondiprobleemiks on ka liikmetevaheline ning liikmete ja tegevjuhtkonna ning juhatuse vaheline huvide erinevus, mis puudutab investeeringute kulude ja saadava kasumi ajalist jaotamist. Näiteks kui investeeringud makstakse välja alles pärast liikme lahkumist

ühistust, siis muutub küsitavaks, kas liige on huvitatud investeringute finantseerimisest. Nilssoni (2001: 335) arvates saab horisondiprobleemi leevendada, kui ühistust lahkuval liikmel on oma investeringutelt saadavate dividendide saamise õigus võimalik üle anda oma järglasele. Teiste sõnadega tuleb ühistu osad muuta vabalt kaubeldavaks. See eeldab aga vastuolude lahendamist *common bond*'i küsimustes (uus liige ei pruugi liikmeks kvalifitseeruda). Samuti tuleb rakendada väga täpset objektiarvestust ühistu raamatupidamises, mis lubab jälgida erinevate investeringute mõju ühistu tulude tekkimisel.

Otsustusprotsessiga seotud vahendusprobleemid

Otsustusprotsessiga seotud vahendusprobleemideks on järelvalveprobleem, tagasisideprobleem, mõju kulude probleem ning otsustusprobleem. Järelvalveprobleem tekib seetõttu, et otsuste tegemise funktsioonid antakse omanike poolt üle selle ala spetsialistidele, kellel puudub otsene seos ettevõtte üldise heaolu ja oma isikliku heaolu vahel (Bekkum 2003: 66). Tegevjuhtide huvid võivad ühistu liikmete huvidest erineda kuni selleni, et nad on tundlikud rahalistele ja mitte-rahalistele hüvedele, näiteks nagu nende prestiiž, töösuhte stabiilsus, väljakutsuvate tööülesannete olemasolu, tulevaste karjääri perspektiiv jne. Vahendajad püüavad otsuseid langetada nii, et langeks ettevõtte jääknõuete väärtus, mistõttu tõuseksid vahendustegevuse kulud. Ühistu liikmete järelevalve toimimisviis ei pruugi olla piisav, et koguda piisavalt informatsiooni olukordade kohta, kus ühistu on seotud väga keerukate tegevustega. (*Ibid.*: 67) Teiste sõnadega on tegemist moraalariski probleemiga, kus ühistu juhtkond omab rohkem informatsiooni ühistu toimimise kohta kui iga üksikliige ning püüab näidata ennast vajalikumana (ning oma tasustamisvajadust) kui ta seda tegelikult on.

Tagasisideprobleem tekib ühistutes enamasti siis, kui ühistul on palju liikmeid, kes üksikult võetuna pole tulemuslikult võimelised mõjutama otsuste tegemise protsessi ning teostama järelvalvet juhtkonna tegevuse üle (*Ibid.*). Üksikisikuna saavad nad vaid väikese osa sellistest tegevustest tulenevast kasust. Siin on tegemist prii-sõitja probleemiga, mis ei esine ainult ühistutes, vaid ka teistes inimeste koostöövormides, sh. kapitaliühingutes, kus on palju väikeseid aktsionäre või riigi tasandil valimiste käigus.

Otsustusprotsessiga seotud oluliseks vahendusprobleemiks on mõju kulude probleem (Milgrom 1988: 54). See probleem avaldub ühistulistest vormidest kõige teravamalt hoiu-laenuühistute puhul, kus liikmeteks on korraga nii laenavad kui ka hoiustavad liikmed. Seega eksisteerib hoiu-laenuühistus kaks vastandlike huvidega omanikugruppi, kusjuures mõlemal on õigus saada osa ühistu kasumi jaotamisest ning mõjutada ühistu otsustusprotsesse. Seejuures on mõlema huvigrupi liikmed loomulikult omakasupüüdlikud. Näiteks on hoiustajate huviks võimalikult kõrge hoiuseintress, laenavate liikmete puhul aga võimalikult madal laenuintress. Ilmselt on mõju kulude probleem hoiu-laenuühistute puhul pigem teoreetiline, sest praktikas pole olnud märgata taolise terava huvidekonflikti tõstatumist. Üheks põhjuseks võib siinkohal olla asjaolu, et hoiu-laenuühistute kui turule orienteeritud ühistute igapäevast juhtimist korraldavad nende tegevjuhtkonnad, kes määravad intressimäärad vastavalt turusituatsioonile. Need intressimäärad on samad nii liikmetest kui ka mitteliikmetest klientidele ning tegevusest saadav tulu jaotatakse juhatuse ettepanekul vastavalt üldkoosoleku otsusele. Kui suure osa jaotatavast kasumist saab üks või teine huvigrupp, sõltub juba vastava huvigrupi suurusest ja suhtelisest kauplemisjõust (näiteks võimest valida juhatusse huvigrupi huvidele sobivad liikmed, kes panevad paika hinnakirja ja kasumijagamise põhimõtted). Kui eesmärgiks on mõju kulude probleemi kaotamine või leevendamine, siis on seda hoiu-laenuühistu tasandil teoreetiliselt väga raske teostada. Põhjus peitub asjaolus, et on peaaegu võimatu määrata, kas suurema panuse ühistu kasumi tekkimisse on teinud hoiustajad laenuressursi tekitajatena või laenajad laenuressursi kasutajatena. Keskühistulisel (integreeritud ühistu) tasandil muutub probleem vähetahtsaks, kuna liikmes-ühistute panust keskühistu tegevustulemi tekkimisele on võimalik määrata suhteliselt objektiivselt ning seega osutub võimalikuks panna eelnevalt paika tulemi jaotamise põhimõtted.

Otsustusprobleem on seotud suure ja heterogeense omanikkonnaga (ühistu puhul liikmeskonnaga), mis muudab ettevõtte juhatusele keeruliseks selgitada, kuidas erinevate liikmete arvamusi hinnata (Nilsson 2001: 337) Probleemi tulemusena kaotavad ettevõtte juhid oskuse tulla vastu liikmete huvidele ning hindavad liikmete signaale vaid nende jätkuva või mittejätkuva ettevõtte tegevuses osalemise (osalemine koosolekutel, teenuste

kasutamine) järgi. Selline probleem võib negatiivselt mõjutada otsuste tegemise protsessi ettevõttes, sh. ühistulises ettevõttes (Bekkum 2003: 67). Porter ja Scully (1987: 509) on oma uurimuses võrrelnud USA ühistulisi ja mitteühistulisi piimatööstusi ning hinnanud otsuste vastuvõtmise efektiivsust. Uurimuse käigus leiti, et ühistulise ettevõtte efektiivsus moodustab ca. 75% mitteühistuliste ettevõtete efektiivsusest, kuna ühistutes on tehingute, otsuste, teabe ja lepingute järelvalve ning jõustamise kulud tulenevalt kollektiivsest otsustusprotsessist suuremad (*Ibid.*: 511). Lahenduseks otsustusprobleemile võib siinkohal olla liikmete üldkoosoleku õiguste kärpimine strateegiliste majandusküsimuste otsustamisel. Sellega kaasneb loomulikult oht, et ühistu juhtkond püüab hakata tegutsema lähtuvalt enda, mitte liikmete üldistest huvidest. Seda olukorda saab aga lahendada näiteks ühistu põhitegevusi puudutavate üldregulatsioonide vastuvõtmisega, millega määratakse liikmete poolt kindlaks teenuste kvaliteet, hinnakujundamise alused ning kasumijagamise põhimõtted, samuti võimalikult täpne aruandluse kohustus liikmetele. See võimaldaks vähendada kontrollimisprotsessi kulusid ning annaks aluse liikme tegevusosaluse täpseks määramiseks ning vajadusel selle tegevusosaluse reaalse hinnaga müümise võimaluse.

Liikmelisusega seotud probleemid

Lisaks eelnevalt esitatud teiste autorite poolt väljapakutud ettevõtte- ja ühistu-siseste huvigruppide suhetega kaasnevatele probleemidele, väärib autori arvates väljatoomist üks täiendav ühistuspetsiifiline probleem. See probleem baseerub asjaolul, et erinevalt teistest ettevõtlusvormidest on ühistulises ettevõttes traditsiooniliselt samastatud omaniku ja kliendi mõiste. Kuna turule-orienteeritud ühistute (nt. hoiu-laenuühistud) ja integreeritud ühistute (HLÜ keskühistud, ühistupangad) puhul pakub ühistu oma teenuseid turule, pole taolist ranget nõuet esitatud. Ka praktikas, eriti tarbijate ühistute puhul, on turule-orienteeritud ühistute puhul väga tavapärane, et liikme mõiste ei oma ühistutes enam sisulist tähtsust, vaid kõikidesse ühistu teenuste tarbijatesse suhtutakse sarnaselt kapitaliühingutega kui tavalistesse klientidesse. Eestis pole antud probleem hoiu-laenuühistutes päevakajaline, sest vastavalt seadusele võib hoiu-laenuühistu teenindada ainult oma liikmeid. Lätis ja Leedus aga seevastu võivad hoiu-laenuühistud kaasata avalikkuselt hoiuseid, mistõttu on probleem oluline. Probleemi tuum seisneb asjaolus, et

vastava range nõude puudumisel võib turule-orienteeritud ühistu juhtkonnal kaduda motivatsioon tegeleda liikmeskonna laiendamisega ning selle asemel muuta ühistud sisuliselt kapitaliühinguteks, kes pakuvad oma teenuseid otse turule. Seejuures kuuluks reaalne võim ning omandiõiguste teostamine ühistu juhtkonnale, mitte liikmetele, kuna kaasaja turule orienteeritud ühistuid iseloomustab liikmete ja juhtkonna võõrandumine, mis omakorda viib eelnevalt kajastamist leidnud otsustusprotsessiga seotud vahendusprobleemideni.

Hoiu-laenuühistud kui kommertspankadele alternatiivsed mikrofinantseerimis-ettevõtted

Hoiu-laenuühistute ja ühistupankade puhul tegemist pangandusettevõtetega. Sellest tulenevalt on tarvilik vaadelda hoiu-laenuühistuid ning ühistupankasid ühises kontekstis kapitaliühingu põhimõttel tegutsevate kommertspankadega. Hetkel võib Balti riikide puhul rääkida hoiu-laenuühistutest kui mikrofinantseerimisettevõtetest, mis pakuvad inimestele alternatiivset võimalust projektide finantseerimisallikate leidmisel. Ühistupankade võrdlemine kommertspankadega on juba mahukam teema, mis käesoleva töö raamistikku ei mahu. Samas pole see ka aktuaalne, kuna Balti riikidest tegutseb ühistupank (Leedu Hoiu-laenuühistute Keskühistu) ainult Leedus ning tema tegevus jaepangandusteenuste pakkumisel on alles algusjärgus.

Vajadus kommertspankadest erinevate finantseerimisettevõtete järele eksisteerib terves maailmas. Põhjus peitub asjaolus, et kommertspangad ei paku enamasti iseseisvalt väikelaene, kuna sellega kaasnev kulu ja risk muudavad sellise ettevõtmise vähetulusaks (Kreuz 2006: 1). Seetõttu on nn. mikropangad töötanud välja finantseerimisskeemi, mis võimaldab ligipääsu laenudele ka sellistele isikutele ja ühiskonnakihtidele, kes kommertspankade silmis ei kvalifitseeru laenusaaajateks. Teisest küljest võimaldavad nn. mikropangad alandada väikelaenude intresse, mis muudab väikelaenude tingimused ja intressimäärad sihtgrupile aktsepteeritavamateks.

Kui jätta hetkeks kõrvale hoiu-laenuühistu roll mikrofinantseerimisasutusena ning vaadelda neid hoiuste kaasajatena, avaldub hoiu-laenuühistute vajalikkus isikutele, kelle sooviks on

teenida pikaajaliste hoiuste pealt suuremat intressitulu kui seda suudavad pakkuda kommertspangad. Kindlasti ei ole hoiu-laenuühistute pakutav suhteliselt kõrge hoiuseintress hoiustamisvõimalustega isikute jaoks ainuke võimalus, kuna alternatiivina tähtajalise hoiuse avamisele, on võimalik paigutada raha aktsiatesse, fondiosakutesse, kinnisvarasse jne (Zirnask 2002: 3). Selliseid instrumente hoiu-laenuühistud täna üldjuhul ei paku ning Balti riikides tegelevad taoliste teenuste pakkumisega kommertspangad, kindlustusseltsid ning investeerimisfondid. Arenenud riikides lisanduvad sellesse nimekirja loomulikult ka ühistupangad. Teiseks pole hoiu-laenuühistute pakutav kõrge hoiuseintress ka ainukeseks kriteeriumiks, mis tagab hoiustaja rahulolu ning otsuse tuua oma vabad ressursid ühistusse hoiule. Intressimäärast tähtsamateks kriteeriumiteks on ülevaade ja ligipääs hoiusele ning hoiuse turvalisus (Grace 2007). Nende nõuete täitmine on aga Balti riikide HLÜde puhul puudulik. Lisaks võib hoiu-laenuühistute suuremat kasulikkust selle klientide jaoks põhjendada subjektiivsete mittemajanduslike kriteeriumitega, nagu näiteks usaldusväärsus, sõbralikkus ja personaalsus, mistõttu inimesed võivad eelistada hoiustamisel või laenamisel hoiu-laenuühistuid kommertspankadele (Leetsar 2007: 26; Hakelius 2005: 3).

Vladislav Valentinov (2007) on oma artiklis toonud välja põhjused, mis õigustavad ühistute eksisteerimist põllumajanduses. Traditsiooniliste peretalude eeliseks suurte farmide ees on keerulise hierarhia ja suure töötajaskonna puudumisest tingitud madalad tegevuse monitoorimise kulud. Nende efektiivsust vähendavad aga kaks peamist aspekti: mastaabiefekti puudumine tootmises (peretalud on liialt väikesed) ning vähene kauplemissjõud tooraine ostmisel ja toodete turustamisel. (Valentinov 2007: 63) Toodud negatiivseid tegureid saab vältida talunike ühistute moodustamisega, mis aitavad saavutada tootmises mastaabiefekti (ühismeiereid, - tapamajad, masinaühistud) ning suurendada talunike kauplemissjõudu (sisseostuühistu, ühismüük jne.). Samuti võib hoiu-laenuühistute asutamine tagada talunikele parema ligipääsu krediidile ning muudele finantsteenustele (nt. finantsnõustamine). Sama loogika kehtib ka teiste väike- ja pere-ettevõtete kohta.

Tulles tagasi mikrofinantseerimise temaatika juurde, väärib läbivalgustamist transaktsioonikulude temaatika laenude andmisel kommertspankade ja väikelaenuasutuste

poolt. Laenude väljastamise kulud võib jagada kolmeks: laenu teenindamise, riski- ja refinantseerimise kulud (Kreuz 2006: 5). Laenu väljastamise kulu peamiseks komponendiks on kulud, mis kaasnevad laenutaotleja krediitvõimelisuse kindlakstegemisega. Olenemata laenu suurusest on need kulud konstantsed, mistõttu on krediitdiasutuse jaoks kasumlikum väljastada suuremaid laene. Seetõttu väheneb ka laenu suuruse kasvades laenu omahinna intressimäär.

Ka laenu riski kulud on negatiivses sõltuvuses laenu suurusest. Vastavalt laenutaotleja usaldusväärsuse astmele ning segmendile on võimalik välja tuua laenu oodatav provisonimäär. Väikeste laenude korral on see kõrgem kui suurte laenude puhul. Selle üks põhjuseid on negatiivse valiku probleem ja moraalarisk, kuna väiksema suurusega, kuid kõrgema intressimääraga laenu taotlejad panustavad pigem väiksematele krediitdiasutustele lootuses, et viimaste võime taotleja krediitvõimelisust kontrollida on väike ning kuna suuremad krediitdiasutused on keeldunud neid teenindamast. Samuti on suuremate laenude korral võimalik nõuda kindlamaid tagatiseid, näiteks kinnisvarahüpoteeki. Väikeste laenude korral võib hüpoteegi seadmine kaotada oma mõtte, kuna sellega kaasnevad suuremad transaktsioonikulud (nt. notaritasud, riigilõivud jne.), mistõttu tuleb piirduda nõrgemate tagatistega, nt. käendusega. Tugevate tagatiste olemasolu aga vähendab krediitdiasutuse jaoks oluliselt riski kulu, muutes suurte laenude puhul laenuintressi veelgi odavamaks (Kreuz 2006: 6). Lisaks laenu teenindamise ning riski kulule on ka laenu refinantseerimise kulu suuremate laenude puhul väiksem. Lõppkokkuvõttes avaldub eelpool toodu põhjal üks olulisi põhjuseid, miks on toimunud trend kommertspankade tegevuse keskendumisel suuremate klientide teenindamisele ning on toimunud tagasitõmbumine maapiirkondadest. Lisaks on see andnud ka põhjust otsida võimalusi tekkinud nišši täitmiseks ning väikelaenude intressimäärade alandamiseks. Üheks lahenduseks ongi äriprojektide mikrofinantseerimine. Seda on võimalik teostada ettevõtluskeskuste ning kommertspankade omavahelise koostöö kaudu, kuid ka läbi hoiu-laenuühistute, kui viimased on suutelised võtma endale ka ettevõtluskeskuse ülesandeid.

Ettevõtluskeskuste kõige tähtsam ülesanne on püüda erinevate meetoditega vähendada laenu väljastamise (taotleja usaldusväärsuse kontrollimise) ning riski kulusid, et muuta

väikelaenud sobiva intressimääraga kättesaadavaks kommertspankade silmis laenajateks mittekvalifitseeruvatele taotlejatele. Sellised meetodid peavad tagama, et taotleja oleks võimeline laenu tagasi maksma, samuti tuleb kindlaks teha tema tahe laen tähtaegselt tagastada (*Ibid.*: 8; Grace 2007). Laenu tagastamise võimelisust saab suurendada näiteks järk-järgulise laenamisega, kus esialgu alustatakse väiksematest summadest ning nende tähtaegsel tagastamisel antakse krediitiasutuse poolt välja juba suuremaid laene. Taotleja tahet laenu tagasi maksta on võimalik stimuleerida nn. grupilaenamise, eelsäästmise, kaastaotlemise kui ka laenu- ja ettevõtlusalase nõustamise kaudu. Kindlasti pole taolised meetmed kasutusel ainult nn. mikrofinantseerimisettevõtetes, vaid ka kommertspankades. Siiski on selliste meetmete rakendamine oluline eelkõige mikrofinantseerimisettevõtete jaoks, kuna suuremate laenude väljastamiseks puuduvad neil vajalikud ressursid. Seega on arvestatavaks võimaluseks püüda rakendada kommertspankadest erinevaid meetmeid laenude teenindamisel ja riskihindamisel, samuti mitmesuguseid ärikoolitusprogramme potentsiaalsetele laenajatele. Selle eesmärk on võimaldada krediiti kommertspankade poolt hõlmamata sihtrühmale sobivate tingimuste (nt. tagatise ja nõutavate taotlusdokumentide osas) ja intressimääraga.

Nagu mainitud, on mikrofinantseerimisasutustel võimalik vähendada laenude teenindamise kulusid, kuna krediititaotleja usaldusväärsust ei kontrollita nii suure hulga formaalsete dokumentide ning andmebaaside abil. See on võimalik tänu eelnevalt nimetatud laenu tagasimakse võime ja tahte hindamise erimeetoditele. Ühistegeliste finantsasutuste (hoiu-laenuühistute) puhul aitab laenutaotleja tausta kontrollimisele tehtavaid kulusid vähendada *common bond*'i eksisteerimine ühistu liikmete vahel, mistõttu on taotleja laenukomitee liikmetele juba varemalt rohkemal või vähemal määral tuntud.

Riskikulusid on võimalik vähendada täpsema riskihindamisega. Teiste sõnadega, kommertspankad vaatlevad väikelaenajaid ühtse sihtrühmana ning arvestavad riski suuruse kindlaksmääramisel negatiivse valiku võimalusega. Kuna ettevõtluskeskused teostavad enne laenude väljastamist taotlejatele ärikoolitusi, mille käigus saadakse muuhulgas ülevaade ka taotleja võimest ja tahtest taotletavat laenu tagasi maksta. Seetõttu osutub võimalikuks vähendada negatiivse valiku probleemi mõju. Kuna hoiu-laenuühistute puhul

kehtib *common bond*'i printsiip, muutub negatiivse valiku probleem veelgi vähemtähtsamaks, mistõttu väheneb ka halbade laenude oodatav väärtus (Kreuz 2006: 11, 24; Grace 2007). Tänu nimetatud erimeetmete rakendamisest tulenevast kokkuhoiule on mikrofinantseerimisasutuste kaudu võimalik väljastada väikelaenusid soodsama intressiga kui seda suudavad teha kommertspankad. Siiski tuleb tähele panna, et mikrofinantseerimisasutused suudavad kommertspankadega võistelda ainult väikelaenude turul. Suuremate laenude väljastamiseks puudub neil vajalik ressurss. Samuti saavad mikrofinantseerimisettevõtted olla esialgu ainult kommertspankade silmis mittekrediitdivõimeliste ühiskonnakihtide teenindajateks, sest kõrge krediitdivõimega laenutaotlejatele pakutavate laenutoodete hinnas ning kvaliteedis nad kommertspankadega võistelda ei suuda.

1.2. Ühistupanganduse ajalooline areng maailmas

Käesoleva töö autor peab vajalikuks anda ühistupanganduse arengust ajalooline ülevaade, et saada parem ettekujutus ühistuliste finantsasutuste tekkimisest ja situatsioonist, milles hoiu-laenuühistud ja ühistupangad tänapäeval nii Baltimaades kui ka mujal maailmas tegutsevad. Ülevaates on käsitletud hoiu-laenuühistute kui esmatasandi finantsühistute tekkimist ning arenemist hoiu-laenuühistute assotsatsioonideks ning ühistupankadeks kui kõrgema astme finantsühistuteks.

Tuleb rõhutada, et võrreldes 19. sajandiga on 21. sajandi hoiu-laenuühistute asutamise ajendid ning tegevuse siht erinev. Samuti on erinev keskkond, milles HLÜd tegutsevad. Näiteks pole võimalik tõmmata otseseid paralleele täna ja enne Teist maailmasõda Balti riikides tegutsenud HLÜde vahele. Kui 1902. oli Tartu Eesti Laenu ja Hoiu Ühisuse asutamise ajendiks koondada ja sihipäraselt suunata rahvuslikku kapitali Eesti rahva hüvanguks, siis 1990. aastatel tekkisid esimesed HLÜd kolhooside likvideerimise tulemusel (Uudeküll 1993: 47). Uute hoiu-laenuühistute sihiks polnud sellest tulenevalt mitte suure hulga inimeste säästude koondamine, vaid nad olid loodud likvideerimisel olevate ühismajandite vara haldamiseks ning müümiseks. Selle tulemusena oli ühismajandite

liikmetel võimalik rahas kätte saada mõtteline osa majandi varast. Samuti polnud 1990. aastate alguses loodud hoiu-laenuühistud omandireformi õigustatud subjektiks ning 1940. aastal võõrandatud Eesti ühispankade ja hoiu-laenukassade varad on siiani tagastamata. Seega puudub tänaste ja toonaste HLÜde vahel nii majanduslik, õiguslik kui ka ideoloogiline side. Siiski on Balti riikide HLÜde ajalooline edulugu eeskujuks ühistupanganduse ülesehitamisel ning annab põhjust uskuda selle arengu võimalusse.

Esimene kaasaegsetele hoiu-laenuühistutele sarnane hoiu-laenuühistu loodi teadaolevalt Saksamaal Heddesdoris 1869. aastal (Jones 1999: 1). Enne seda loodud samalaadsed organisatsioonid olid kas lihtsalt heategevuslikud või asutatud valitsusasutuste poolt poolriiklikena. HLÜde edasine areng nii Euroopas kui ka mujal maailmas on olnud märkimisväärne ning paljudest hoiu-laenuühistutest on väljakasvanud ühistupanga-laadsed organisatsioonid, mis pakuvad oma liikmetele lisaks traditsioonilisele hoiustamis- ja laenamisteenusele kommertspankadega samaväärset kvaliteetset jaepangateenust.

19. sajandi alguses levis Suurbritannias sotsiaalse suunitlusega liikumine, mille eesmärgiks oli olla abiks vaesemale rahvakihile reserve loomisel säästmise teel. Kirikuõpetajate, suurkaupmeeste ja teiste avaliku elu tegelaste algatusel asutati ühiselt säästukassasid, kusjuures eesmärgiks polnud tol ajal pangandus, vaid pigem heategevus. Sellisest liikumisest arenesid välja säästupangad Suurbritannias, Saksamaal ja Skandinaavias (Ventsel 2002: 38).

Rahvusvahelise praktika eeskujul loodi ka Eesti ja Läti aladel 19. sajandi alguses säästukassasid ja krediidiühistuid (pangandusühistuid), mida tänapäevaseks võib nimetada hoiu-laenuühistuteks. Esimeste pangaühistutena asutati Eestis alal 1802. aastal Eesti Maade Krediidiselts ja Läti alal 1803. aastal Liivimaa Mõisate Krediidiselts, mille harukontor asus ka Tartus (Ühistegevus Eestis 1960: 4). Nimetatud esimesed HLÜ-tüüpi asutused olid asutatud rüütelkonna-hüpoteegiühistutena ning olid mõeldud mõisatele laenude andmiseks ning funktsioneerisid alguses ka raha- ja kapitalituru keskustena, võttes vastu hoiustajate sääste ajakohase intressiga. Eesti ja Läti põlisrahvas jäi nende ühistute tegevusest esialgu kõrvale, kuid alates 19. sajandi teisest poolest omas Eestimaa Maade Krediidiselts järjest

enam tähtsust talupoegade poolt talundite pärisomandiks ostmise finantseerimisel (Ühistegevus Eestis 1960: 4). Lõuna-Eestis ja Lätis finantseeris talude päriseksostmist Liivimaa Mõisate Krediidiselts.

19. sajandi keskpaigast alates alustasid tegevust ka mitmed balti-sakslaste väiksemad krediidiühistud, mis võtsid vastu mõisnike kui ka talupoegade hoiuseid ning väljastasid laenusid. Esimese eestlasena kõneles rahvuslike krediidiasutuste vajadusest C.R. Jakobson Viljandi Põllumeeste Seltsis 1878. aastal, kus tema mõte leidis heakskiitmist (Randlaid 1993: 71). Siiski ei jõutud toona veel rahvusliku hoiu-laenuühistu asutamiseni.

Üldtuntud dateeringu järgi peetakse Eesti rahvusliku ühistegevuse ja ühistupanganduse sünnidaatumiks aastat 1902, mil J. Tõnissoni eestvedamisel asutati Tartu Eesti Laenu- ja Hoiu Ühisus. Juba järgmisel aastal loodi ühistegelised rahaasutused Valgas, Viljandis ja Võrus. Esimese Maailmasõja alguseks ulatus hoiu-laenuühistute arv Eestis juba 84 ühistuni (Ventsel 2002: 39).

Tollaste Eesti hoiu-laenuühistute iseseisvusaegne periood algas Vabadussõjaga, mil sõjast ja muutunud poliitilisest olukorrast tingituna lõpetasid tegevuse enamus balti-saksa krediidiühistutest. Eestlaste ühistutest likvideeriti vähesed, kuid toimus osade HLÜde aktsioniseerimine. Seetõttu langes ühistulise panganduse osakaal 1920. aastal 5 protsendile (Ühistegevus Eestis 1960: 30). 1938. aastal tegutsenud 11 aktsiapangast 9 olid asutatud ühistulistena, mis näitab ühistegevuse olulist mõju tolleaegse panganduse ülesehitamisel ja väljaarendamisel. Samal aastal ületas Eesti hoiu-laenuühistute väljastatud laenude maht esmakordselt kommertspankade vastavat mahtu. Hoiuste kaasamise osas oldi linnapankadest juba mõnevõrra varem edukamad. 1938. aastal tegutses Eestis 189 hoiu-laenuühistut (ühispanka ja hoiu-laenukassat), kes hõlmasid oma tegevusse kokku 79 100 üksikliiget (*Ibid.*: 20).

Leedu esimene rahvuslik krediidiühistu asutati 1871. aastal (Igalyte, Daupelyte 2006). Järgneva 50 aasta jooksul muutus hoiu-laenuühistute asutamine massiliseks ning tekkis tihe võrgustik üle kogu Leedu. 1928. aastal tegutses riigis juba 417 HLÜd (Historical Cooperative Background 2007). Edaspidi võtsid hoiu-laenuühistud suuna liikmete

efektiivsemale teenindamisele, mistõttu toimus rida ühinemisi. HLÜde konsolideerumise tulemusena oli Leedus 1939. aastal 310 hoiu-laenuühistut 119 000 liikmega. Ühistulise panganduse turuosa polnud toonases Leedus küll nii ulatuslik kui Eestis. Sellest hoolimata moodustasid hoiu-laenuühistutes peetavad hoiused ja väljastatud laenud 37-38% koguhoiustest ja –laenudest (Igalyte, Daupelyte 2006).

Rahvusliku ühistulise panganduse eellugu sai alguse Lätis 1820.-1830. aastatel, mil nekrutite seltside juurde hakati asutama laenu- ja kindlustusühinguid (Abele 1996: 44). Selliste algeliste ühingute eesmärgiks oli koguda nekrutite lahtiostmiseks vajalikku kapitali. Hiljem asutati ka teistsuguseid hoiukassasid, mille sihiks oli õpetada oma liikmetele säästlikkust. Nagu nähtub, olid Läti esimesed rahvuslikud ühistulised krediidasutused hoopis algelisemad kui Eestis ja Leedus ning täitsid teistsuguseid ülesandeid. Ka kaasaja Läti HLÜd kujutavad endast enamasti mõne kutseühenduse või ettevõtte juurde asutatud hoiu-laenukassat, millist mõtet kannab ka kehtiv kohalik hoiu-laenuühistute seadus. Läti vanimaks rahvuslikuks HLÜ-laadseks asutuseks on 1826. aastal asutatud Riia hoiukassa (Abele 1996: 44).

Läti hoiu-laenuühistute süsteemi areng aastatel 1920-1940 oli mõnevõrra tagasihoidlikum kui Eestis ja Leedus, kuid tänu valitsuse ühistegevust ja ühispangandust soosivale poliitikale siiski arenguvõimeline ja edukas (Strautins, Sidorko 2002: 3-4). Lätis tekkis alates iseseisvuse saavutamisest arvestatav hoiu-laenuühistute võrgustik, mis hõlmas 1928. aastal endas 588 hoiu-laenuühistut 173 000 üksikliikmega (Abele 1996: 49). Majanduskriisi tõttu viis Läti riigipank 1931. aastal impordi piiramiseks ja valuuta stabiilsuse tagamiseks sisse krediidiipiirangu, mis tõi kaasa muuhulgas paanilise hoiuste väljavõtmise ühistutest. Selle tulemusena vähenes hoiu-laenuühistute arv 1938. aastaks 503 ühistuni võrrelduna 1931. aastal eksisteerinud 634 ühistuga. Liikmete koguarv HLÜdes oli 1938. aastal *ca.* 205 000 (*Ibid.*). Pärast majanduskriisi Läti HLÜde areng seiskus ning tänu hilisematele seadusemuudatustele, mis piirasid liikmete initsiatiivi ja tegevusvabadust ühistute juhtimisel, ei saanudki see kuni ühistegevuse likvideerimiseni Nõukogude võimude poolt oma endist hoogu tagasi.

Kui Eestis ja Lätis likvideeriti HLÜde süsteem Nõukogude võimu poolt 1945. aastaks, siis Leedus kujundati hoiu-laenuühistud ümber nn. omaabi kassadeks, kust liikmed said võtta protsendita laenu, kuid pidid andma rotatsiooni korras protsendita hoiule ka oma säästusid. Mõningad taolised omaabi kassad tegutsevad väljaspool seadusandlikke piire Leedus veel tänapäevani (Historical Cooperative Background 2007).

Eelnevast võime näha, et enne Teist maailmasõda oli Baltimaade ühistupanganduse lipulaevaks Eesti, koondades tollaste ühistupanganduse ettevõtlusvormidesse (hoiu-laenukassad, ühispangad ja ühistegelised keskpangad) *ca.* 80 000 üksikliiget. Need liikmed olid jagunenud 189 ühistulise finantsasutuse vahel, kelle turuosa pangandusturul ületas 50% piiri 1938. aastaks. Läti 503 hoiu-laenuühistut (205 000 üksikliiget) ja Leedu 310 hoiu-laenuühistut (119 000 üksikliiget) omasid 1938. aastal natuke üle kolmandiku üldisest pangandusturust. On tähelepanuväärne, et kui enne Teist maailmasõda oli Leedu HLÜde liikumine Balti riikidest kõige tagasihoidlikum, siis nüüd on Leedu jõudnud ühistulise panganduse arengult kõige kaugemale.

Järgnevalt esitab autor ülevaate USA ja Iirimaa ühistulise panganduse arengust alates 20. sajandi algusest kuni tänapäevani. USA hoiu-laenuühistute arengule pani aluse 1909. aastal vastu võetud esimene hoiu-laenuühistu seadus, mille tulemusena hoogustus ühistuliste finantsasutuste rajamine. Juba 1920. aastate lõpuks oli moodustunud HLÜde võrgustik üle kogu USA. 1930. aastatel hakati USAs moodustama keskühistu põhimõttel tegutsevaid ühistupanku ning hoiu-laenuühistute assotsiatsiooni, aga ka nende juhtide ja töötajate koolitamiseks mõeldud kutseühinguid. 1950. aastatel hakkasid hoiu-laenuühistud moodustama osakondasid koolide ja ülikoolide juures, et koolitada nooremalt põlvkonda praktilise tegevusega teadlikeks ühistegelasteks ning tulevasteks hoiu-laenuühistu liikmeteks ja juhtideks. 1969. aastaks saavutas USA HLÜde liikumine suurima koguliikmete arvu – 22 miljonit inimest (Story of Credit Unions 2007). Edaspidi on HLÜde liikmeskonna kasv peatunud ning jäänud stabiilseks. 1990. aastate lõpus ja 21. sajandi alguseks olid USA hoiu-laenuühistud ning nende keskühistud saavutanud tehnoloogilise taseme, mis lubab neil täielikult konkureerida kommertspankadega.

Iirimaa hoiu-laenuühistute kiirem areng algas 1950. aastatel, mil tulenevalt üleüldisest vaesusest ja kehvadest elutingimustest otsiti võimalusi oma elujärje parandamiseks. Kuna enamikul Iiri inimestest puudus ligipääs laenudele, otsiti abi hoiu-laenuühistute asutamisest ja tegevusest (A Brief History ... 2002: 7). 1960. aastal asutasid neli Iirimaa hoiu-laenuühistut Iirimaa Hoiu-laenuühistute Liiga (*The Credit Union League of Ireland*). Sellele järgnes hoiu-laenuühistute sisemine kiirenev kasv ning esimese hoiu-laenuühistu seaduse vastuvõtmine parlamendis. Käesoleval ajal tegutseb Iirimaal ca. 550 hoiu-laenuühistut, mis koondavad endas üle poole Iirimaa rahvastikust – ca. 2,1 miljonit inimest (McCarthy *et al.* 2000: 119).

Hoiu-laenuühistute süsteemi taastamisel on kaasajal kolmest Balti riigist olnud edukaim Leedu, millise HLÜde konkurentsivõimet ja arengupotentsiaali on võrreldud koguni Euroopa kõige arenenumat ühistupanganduse süsteemi omava Iirimaaga. Kaasaegne Leedu ühistupanganduse ajalugu algab aastast 1994, mil Kanada Rahvusvaheline Arenguagentuur (*Canadian International Development Agency*) avaldas koostöös Rahvusvahelise Hoiu-laenuühistute Nõukoguga (*World Council of Credit Unions*) soovi finantseerida riigi hoiu-laenuühistute asutamist. Leedu esimene HLÜ asutati aastal 1995. Kahe aasta jooksul järgnes sellele veel lisaks 10 hoiu-laenuühistu asutamine. 1997. aastal liitusid kõik 11 HLÜd Leedu Hoiu-laenuühistute Assotsatsiooniks, mille juurde asutati HLÜde likviidsusfond. 2002. aastaks oli Leedus juba 47 hoiu-laenuühistut. Koostöös valitsusega asutati Leedu Hoiu-laenuühistute Keskühistu, millel oli 2006. aasta lõpus 59 liiget. 6 Leedu HLÜd on hetkel otsustanud keskühistuga mitte liituda. Järk-järgult on keskühistu välja kujundanud hoiu-laenuühistute likviidsus- ning stabilisatsioonifondid. (Self sustainability of ... 2006) Hiljemalt 2008. aastaks on Leedu Hoiu-laenuühistute Keskühistu vahendusel plaanis pakkuda HLÜde liikmetele deebet- ja krediitkaartide ning sularahaautomaatide kasutamise võimalust, samuti pakkuda pangandusteenuseid läbi internetipanga (Historical Cooperative Background 2007). Läbi keskühistu teostavad Leedu HLÜd juba praegu arveldusi, mis võimaldab HLÜde liikmetel omada jooksvat arveldusarvet alternatiivina kommertspangale mõnes hoiu-laenuühistus. Leedu hoiu-laenuühistute süsteem on hetkel ka üksikliikmete arvult Baltimaade suurim, hõlmates endas 60 000 üksikliiget.

1994. aastal asutati Lätis esimesed kaks hoiu-laenuühistut pärast pool sajandit kestnud Nõukogude perioodi. Esimesteks olid HLÜ "Bastejs" ja HLÜ "Vienība" (Annual Report ... 2007a). 1998. aastal oli HLÜsid juba 7, 2000. aastal 17 ja 2003. aastal 28 (Annual Report ... 2007b; Annual Report ... 2007c; Annual Report 2004: 16). 2006. aasta lõpul tegutses Lätis 35 hoiu-laenuühistut (List of Monetary ... 2007). Läti hoiu-laenuühistutute esindusorganisatsiooniks on Läti Hoiu-laenuühistute Assotsatsioon (*Latvian Co-operative Credit Union Association*), hõlmates ühtekokku 20 000 üksikliiget. Kuigi Läti hoiu-laenuühistute seadusandlus on kohati suhteliselt piirav isegi võrreldes Eesti vastava seadusandlusega, on selgesti näha HLÜ sektori arengut viimase 10 aasta jooksul.

Kuni 1999 aastani, mil Eestis võeti vastu Hoiu-laenuühistu seadus, oli HLÜna tegutsemiseks tarvilik Eesti Panga litsents. 1993. aastal registreeriti Eestis 2 esimest hoiu-laenuühistut: Loo ja Leie. Kolmas, Kehtna HLÜ sai Eesti Pangalt litsentsi alles 1998. aastal (Blank 2003: 39). 1999. aastal asutati HLÜde poolt esindusorganisatsioonina Eesti Hoiu-laenuühistute Liit, mille juurde on tänaseks loodud ka Sihtasutus Hoiu-laenuühistute Hoiuste Tagamise Fond. 2006. aasta lõpul tegutses Eestis 10 hoiu-laenuühistut (Äriregistri teabesüsteem 2007). Eesti HLÜ süsteem ühendab endas *ca.* 3000 üksikliiget, mis on enam kui 6 korda vähem kui Lätis ja 20 korda vähem kui Leedus käesoleval ajal. Seega on Eesti hoiu-laenuühistud oma Balti naabrist arengus maha jäänud ning käesoleva töö eesmärk on otsida selle põhjuseid ja võimalusi mahajäämusest lahti saada.

1.3. Ühistulise panganduse organisatsioonide definitsioon ja tähtsus

Üldiselt aktsepteeritud definitsiooni kohaselt on ühistulise panganduse eesmärgiks koondada liikmete väikesed rahalised ressursid ning anda need laenudena oma liikmetele suuremate investeringute tegemiseks ja nende tarbimisvõimsuse tõstmiseks (Ward 2006: 3). Ühistulised rahaasutused on sisuliselt kasumit mittetaotlevad organisatsioonid, mis osutavad liikmetele teenuseid omahinna tasemel. Samuti omavad ühistuliste pankade liikmed (kliendid) võrdset hääleõigust ettevõtte tegevussuundade üle otsustamisel.

Nimetatud kaks põhiaspekti eristavad ühistulisi rahaasutusi kommertspankadest. Toodud definitsioon käib üldiselt ühistulise panganduse kohta ning ei täpsusta antud majandusharus erinevatel tasanditel tegutsevate ühistute mõistet, rolli ning nende omavahelisi seoseid.

Esiteks, ühistulise panganduse süsteemi aluseks on esmatasandi ühistud, mis võib jaotada kahte gruppi: hoiu-laenuühistud (*savings and credit co-operative*) ning krediidiühistud (*credit union*). Kahe grupi erinevused on pigem ajaloolised kui sisulised. Samuti tuleb rõhutada, et nii hoiu-laenuühistute kui ka krediidiühistute tegutsemispõhimõtted on sarnased (Ward, McKillop 2006b: 3). Hoiu-laenuühistud põhinevad Raifeisseni mudelil, rõhutades liikmete vastastikuse abi tähtsust (Sibbald *et al.* 2006: 3). Teiste sõnadega on hoiu-laenuühistus tähtis nii hoiustavate kui ka laenavate liikmete olemasolu, kuna teoreetiliselt on hoiustena koondatud liikmete säästud hoiu-laenuühistu peamiseks laenuressursiks. Krediidiühistud põhinevad aga Schulze-Delitzchi mudelil, mille peamine eesmärk on pakkuda kommertspankade kõrval alternatiivset laenuvõimalust (Sibbald *et al.* 2006: 3). Praktikas kajastub hoiu-laenuühistu ja krediidiühistu erinevus selles, et hoiu-laenuühistud tegutsevad nn. minipankadena, tegeledes lisaks laenude väljastamisele hoiuste vastuvõtmise, ülekannete teostamise ning muude pangale iseloomulike teenustega. Krediidiühistud seevastu hangivad laenuressursid peamiselt mitmesuguste fondide vahendusel ning nende tegevuse pearõhk on liikmetele soodsate laenude väljastamisel (Croteau 1951: 525). Siiski samastatakse sageli nii praktikas kui ka teoorias hoiu-laenuühistu ja krediidiühistu mõisted. Näiteks nii Läti (Annual Report 2004: 16) kui ka Leedu (Law on the Amendment ... 2001) nimetavad oma ühistulisi rahaasutusi inglisekeelse mõistega *credit union*, kuid praktikas on tegemist pigem hoiu-laenuühistutega. Kuna Eesti, Läti ja Leedu ühistulised rahaasutused tegutsevad Raifeisseni mudeli järgi, kasutab autor edaspidises analüüsis esmatasandi ühistulise rahaasutuse kohta mõistet hoiu-laenuühistu.

Hoiu-laenuühistute põhiline eesmärk on motiveerida inimesi säästma ning pakkuda neile mugavat laenuvõimalust mõistlike intressidega. Need põhieesmärgid on rahvusvaheliselt kehtivad juba 1930. aastatest, mil hoiu-laenuühistute organiseerimine sai hoo sisse peaaegu kõigis tsiviliseeritud maades. Teiste seas on hoiu-laenuühistu sellistele sihtidele viidanud Lewis A. Froman (1935: 286). Kolmanda lisaeesmärgina oli tema uurimuses püstitatud

ärikogemuste pakkumine liikmetele läbi ühistegevuse (Froman 1935: 286). Sarnane roll oli ühistegevusel ja ühistupangandusel samal ajajärgul ka Eestis, millele on viidanud endine Toronto Eesti Ühispanga juhataja Hr. Karl Randlaid (1993: 72).

Magister Marje Kõljalg on oma magistritöös välja toonud kolm aspekti, miks hoiu-laenuühistute tegevus on inimestele majanduslikult kasulik (Kõljalg 2001: 45):

- 1) hoiu-laenuühistud maksavad hoiustajatele protsente, mis ei ole madalamad kommertspankade poolt makstavatest;
- 2) hoiu-laenuühistute liikmed saavad võtta laenu, mis edendab ettevõtlust, loob uusi töökohti ja suurendab maal elavate inimeste tulu;
- 3) laenutegevuse kasum, mis muidu läheks kommertspankadesse, jääb hoiu-laenuühistutele, avardades kohalikke arenguvõimalusi.

Toodud kolme aspekti võib autori arvates pidada kaasaegsete hoiu-laenuühistute poolt pakutavateks kasuteguriteks. Professor Mart Sõrg (2007) näeb hoiu-laenuühistutes võimalust ergutada kodumaist säästmist, mis on Eestis antud hetkel oluline, et saavutada vähemalt 5% majanduskasv aastas paarikümne lähema aasta jooksul. See aitaks vähendada ligi kahekordset elatustaseme lõhet Euroopa Liidu teiste liikmesriikide keskmisega võrreldes. Kuna hoiu-laenuühistud aitavad läbi kõrgete hoiuseintresside ergutada säästmist, on seeläbi võimalik suurendada investeeringuid. Seejuures jääks hoiu-laenuühistutes ringlev raha Eestisse. Lisaks tuleb mainida, et hoiu-laenuühistud on usaldusväärsed rahaasutused, kuna erinevalt paljudest kommertspankadest pole Eestis viimase 15 aasta jooksul pankrotistunud ükski hoiu-laenuühistu (*Ibid.*).

Ka rahvusvahelises teoreetilises kirjanduses rõhutatakse just säästmise ergutamist hoiu-laenuühistu peamise ülesandena. Märgitakse, et hoiu-laenuühistu suudab seda teha kommertspankadega võrreldes efektiivsemalt ja kvaliteetsemalt. Põhjused selleks on näiteks tihe liikmetevaheline sotsiaalne side, individuaalne lähenemine liikmele, pakutav äri-, finants- ja ühistegevusalane koolitus jt. (Ward 2006: 4). Ward ja McKillop (2006b: 14) on lisaks säästmise soodustamisele näinud hoiu-laenuühistute kasulikkust ka mõistlike laenuvõimaluste loomises tänu akumulieeritud säästudele, raharingluse soodustamises tänu

liikmete vastastikuse abi põhimõttele ning liikmetele finants- ja finantsjuhtimiselase hariduse ja koolituse võimaldamises.

2006. aasta veebruaris Raplas peetud hoiu-laenuühistute konverentsil tõi ühistegevuse praktik majanduskandidaat Andrus Ristkok välja viis peamist argumenti, millega saab tänapäevases kontekstis põhjendada vajadust hoiu-laenuühistute järgi (Ristkok 2007):

- 1) elanikkonna harimine ja harjutamine finantsinstrumentide ja -institutsioonidega ümber käima;
- 2) rahaasutuste viimine elanikkonnale lähemale;
- 3) rahvusliku rikkuse väljavoolu pidurdamine;
- 4) alternatiivse raharinglusvõrgustiku loomine;
- 5) rahvusliku panganduse taasloomine.

Mainitud kodu- ja välismaiste autorite seisukohti kokku võttes tuleb hoiu-laenuühistute kasulikkust näha seega peamiselt neljas aspektis:

- 1) kodumaise säästmise ergutamine, mis võimaldab teha suuremaid investeeringuid, saada laene ettevõtluse arendamiseks ning uute töökohtade loomiseks;
- 2) rahvusliku rikkuse väljavoolu pidurdamine ja rahvusliku panganduse taasloomine läbi alternatiivse raharinglusvõrgustiku;
- 3) elanikkonna ettevõtlus- ja ühistegevusala koolitus, finantsalase teadlikkuse tõstmine;
- 4) rahaasutuste viimine elanikkonnale lähemale.

Hoiu-laenuühistute keskühistu on kõrgema astme ühistu, mille liikmeteks on hoiu-laenuühistud. Keskühistu võib tegutseda ühistupangana või hoiu-laenuühistute assotsatsioonina (liiduna). Kummalgi juhul on keskühistu tegevuse rõhk erinevatel tegevussuundadel. Samas on mõlemat liiki keskühistute liikmeskond enamasti kattuv, mistõttu on otstarbekas vaadelda nende omavahelisi seoseid.

Nii rahvusvahelises plaanis kui ka kodumaal on diskuteeritud ühistupanga ja hoiu-laenuühistute assotsatsiooni ülesannete üle. Eesti kontekstis on välja pakutud, et hoiu-

laenuühistute liidu tegevus peab olema suunatud ühistegevuse poliitika ja strateegia väljatöötamisele, seadusliku baasi arendamisele, hoiu-laenuühistute huvide esindamisele ja lobitööle, statistika ning aruandluse koordineerimisele, monitooringule, auditeerimisele, koolitusele, nõustamisele, tootearendusele ja turundusele. Ühistupanga (või kommerts pangana tegutseva *link*-panga) ülesanneteks oleks kontode ülalpidamine, arvelduste teostamine, pangateenused, likviidsuse tagamine, krediidiressursi haldamine, hoiuste tagamine läbi vastava fondi, laenude garanteerimine ja usaldusväärsuse kindlustamine (Kõljalg 2001: 57). Seega tegeleks hoiu-laenuühistute assotsatsioon liikmesühistute avaliku esindamise ning süsteemi sisemise tegevuse koordineerimisega ning ühistupank võimaldaks hoiu-laenuühistutel pakkuda selliseid finantsteenuseid millega ühistud ise toime ei tule, et olla võrdväärseks konkurendiks tegutsevatele kommerts pankadele. Sarnane jaotus on üldjoontes aktsepteeritav ka rahvusvaheliselt ja sellise süsteemi rakendamise vajadust nähti näiteks Kanadas juba 1950. aastatel (Croteau 1951: 525). Siiski, tekib küsimus, kuidas peaks hoiu-laenuühistute assotsatsioon ja ühistupank olema omavahel seostatud.

Eesti seadusandlus (Krediidiasutuste seadus 1999) jätab hoiu-laenuühistute assotsatsiooni tegevuse sätestamata ning määratleb ainult ühistupanga kui krediidiasutuse tegevuse. Reaalselt tegutseb kodumaal Eesti Hoiu-laenuühistute Liit, mis tegutseb hoiu-laenuühistute assotsatsiooni põhimõttel (Liikmed 2006). Samuti tegeleb Eesti Hoiu-Laenuühistute Liit liikmesühistute hoiuste tagamisega ning otsitakse võimalusi laenude garanteerimiseks. Leedu Hoiu-laenuühistute keskühistu seadus paneb nii assotsatsiooni kui keskühistu kohustused Leedu Hoiu-laenuühistute Keskühistule (Law on the Amendment ... 2001). Siiski on Leedu hoiu-laenuühistud asutanud oma esindus- ning sisekontrolli-institutsioonina Leedu Hoiu-laenuühistute Assotsatsiooni. Praktikas on Leedu Hoiu-laenuühistute Assotsatsiooni kanda jäetud ühistegevuse ja hoiu-laenuühistute tegevusstrateegia väljatöötamine, seadusandlik *lobby*-töö ja hoiu-laenuühistute ühishuvide esindamine (Kredito unijose teikiamos ... 2005). Lätis tegutseb samuti hoiu-laenuühistute assotsatsioon, kuid seadusandlikult pole ette nähtud keskühistu asutamise võimalust, mis lubaks HLÜdel pakkuda keerukamaid pangateenuseid. Samuti pole olnud märgata hoiu-

laenuühistute initsiatiivi selle eraalgatuslikuks asutamiseks. Selle põhjus peitub ilmselt asjaolus, et hoiu-laenuühistute seadusejärgne tegevusvaldkond on piiratud ainult hoiustamise ja laenamisega ning seetõttu ei suudaks nn. hoiu-laenuühistute hoiu-laenuühistu tuua oma tegevusega erilist lisaväärtust. Ainuke hetkesituatsiooni arvestav keskühistu kasutegur oleks Läti hoiu-laenuühistute vahel rahaliste vahendite allokatsiooni teostamine, kuid samas saab sellega hakkama ka hoiu-laenuühistute assotsatsioon.

Croteau (1951: 525) on pidanud efektiivseks sellist lahendust, et ühistupank tegutseks hoiu-laenuühistute assotsatsiooni osakonnana. Analoogse lahenduse on väljapakkunud ka Marje Kõljalg oma magistritöös (2001: 56). Käesoleva töö autor peab antud lahendust sobivaks, kuna pole mõtet asutada kahte kattuva liikmeskonnaga ühistut. Piisab kui luua hoiu-laenuühistute liit, mida juhivad hoiu-laenuühistud. Liit omakorda asutaks ja oleks sajaprotsendiliseks omanikuks hoiu-laenuühistuid teenindavas *link*-pangas. Eesti puhul võiks selline samm olla mõistlik, kuna see aitaks mööda saada Krediidiasutuste seaduses sätestatud nõudest, et ühistupanga saavad asutada vähemalt 50 isikut. Sellist hulka elujõulisi hoiu-laenuühistuid ning teisi ühistegelisi ettevõtteid on hetkel Eestis raske ette kujutada. Pigem on reaalne saada hoiu-laenuühistutel ühiselt kokku kommertspanga asutamiseks nõutav algkapital.

Lisaks hoiu-laenuühistute assotsatsiooni- ja ühistupanga-vahelise kompetentsi määratlemisele on oluline täpsustada keskühistu- ja liikmes-ühistute vaheline ülesannete jaotus. Sellel teemal on arvamust avaldanud ja kirjutanud Kambja Hoiu-laenuühistu juhatuse esimees Linda Sossi (2007) ning samuti käesoleva töö autor (Roos 2007). Iirimaa kogemusi on analüüsinud McCarthy *et al.* (2000: 6-7). Kanadas 1950. aastatel üleskerkinud kompetentsi probleeme on kirjeldanud Croteau (1951: 528). Domineeriv arvamus on, et hoiu-laenuühistud peaksid püüdma pakkuda iseseisvalt niipalju teenuseid kui võimalik ning keskühistu ülesandeks jääks tegeleda suuremahuliste teenustega (arveldused, internetipank, sularahaautomaadid, sisekontroll jne.).

1.4. Ühistulise panganduse seadusandlik määratlus arengu mõjutajana

1.4.1. Balti riikide ühistuliste finantsasutuste mõistete võrdlus

Võrreldes Eesti, Läti ja Leedu HLÜ-alaste seaduste poolt antud definitsiooni hoiu-laenuühistutele, annab Leedu seadusandlus hoiu-laenuühistutele avaraimad võimalused HLÜ tegevuse arendamiseks. Võrdlevad andmed on esitatud alljärgnevas tabelis 1.

Tabelist 1 nähtub, et Esmalt sätestab Leedu krediidiühingute seadus Balti riikidest ainsana, et hoiu-laenuühistu on krediidiasutus. Samal ajal on Eestis ja Lätis HLÜd kõigest finantseerimisasutused, mis omakorda tähendab hoiu-laenuühistute asetamist ebavõrdsetesse konkurentsitingimustesse võrreldes kommertspankadega.

Tabel 1. Balti riikide ühistuliste finantsasutuste mõistete võrdlus.

Võrdluselement	Eesti	Läti	Leedu
Reguleerivad seadused*	HLÜS, KS	CUL, CIL	CUL, CCUL
Seadusejärgne nimetus	HLÜ	Krediidiühistu (KKS**, KU**)	
Finantsasutuse liik	Finantseerimisasutus		Krediidiasutus
Hoiuste vastuvõtmine	Liikmetelt	Avalikkuselt	
Laenude väljastamine	Liikmetele		
Arveldused ja kliiring läbi keskühistu	Ühistupanga olemasolul	Pole ette nähtud	Teostatakse

* HLÜS – hoiu-laenuühistu seadus, KS – krediidiasutuste seadus, CUL – *Credit Union Law*, CIL – *Credit Institution Law*, CCUL – *Central Credit Union Law*

** KKS - *kooperatīvā krājaizdevu sabiedrība*. KU - *kredito unija*

Allikas: autori koostatud.

Kõikide Balti riikide hoiu-laenuühistute seadused lubavad hoiu-laenuühistutel tegeleda peamiste krediidiühingu tegevusaladega: hoiustamise ja laenamisega. Kõige piiravam selles osas on aga Eesti seadusandja, kes on hoiu-laenuühistutel lubanud võtta vastu hoiuseid ning väljastada laene ainult oma liikmetele, Lätis ja Leedus seevastu on lubatud vastu võtta hoiuseid ka avalikkuselt. Leedus on täiendavalt lubatud ka HLÜde-vahelised laenud, tingimusel, et nad pole veel liitunud keskühistuga. Antud säte on oluline sisulise ühistegevuse arendamise seisukohalt – üleliigsete laenuressurssidega HLÜd saavad laenata

raha HLÜdele, kellel laenuressurssi napib. Pärast keskühistuga ühinemist teostab ressursside allokatsiooni keskühistu ise. Lätis hoiu-laenuühistute vahelise laenamise võimalus seaduse järgi otseselt puudub ning Eestis oleks seda võimalik teostada potentsiaalse ühistupanga kaudu.

Lisaks on kõikides Balti riikides võimalik hoiu-laenuühistutel osutada oma liikmetele arveldusteenuseid, teostades hoiu-kontodelt ülekandeid ning võttes vastu laekumisi. Praktikast silmas pidades võib hoiu-laenuühistute sellist tegevust pidada perspektiivituks juhul, kui HLÜ ainult vahendab kommertsbankade arveldusteenust. Antud väite aluseks on asjaolu, et liikme jaoks tuleb vahendatud arveldamine tänu HLÜ lisatavale täiendavale teenustasule kallim kui otse panga kaudu ülekannete teostamine. Arvelduste vahendamine on vajalik liikmete puhul, kellel puudub võimalus või oskus kasutada internetipanka või piirkondades, kus puudub sularaha väljavõtmise automaat. Ilmselt jääb aga selliste inimeste ja piirkondade hulk järjest väiksemaks ning seega kaob peagi ka vajadus arvelduste vahendamise järgi. Näiteks moodustasid arveldusteenustasude tulud Lääne Hoiu-laenuühistus 2004. aastal kõigest 12% kõikidest tuludest (Lääne Hoiu-laenuühistu ... 2006: 5).

Arvelduste vahendamine on aga seadusandlikult perspektiivikas Leedus, kuna sealne kesk-krediidiühingu seadus lubab Leedu Hoiu-laenuühistute Keskühistul teostada kliiringoperatsioone liikmes-ühistute vahel, osaleda Leedu Panga või muude institutsioonide kliiringsüsteemis, samuti väljastada ning hallata mittersularahalisi maksevahendeid. Sisuliselt saab keskühistu toimida Leedus pangana, avades liikmes-ühistute liikmetele arvelduskontod. Hoiu-laenuühistute roll on seega olla arvelduste osas keskühistu kohalikeks pangakontoriteks ning pakkuda oma liikmetele keskühistu arveldusteenust. Kuna keskühistul puudub huvi HLÜde arvelduste arvelt kasumit teenida, ei lisandu arveldustasudele täiendavat vahendustasu.

Eelnevast nähtub, et Leedu HLÜdele ning nende keskühistule on seadus näinud ette hoopis avaramad tegutsemisvõimalused ja perspektiivid võrreldes Eesti ja Läti vastava seadusandlusega. Nagu edaspidi kahe riigi statistiliste andmete võrdlusest näha võib, on

Leedu ühistegelise panganduse maastikul märgata olulist edasiminekut samal ajal kui Eesti ja Läti hoiu-laenuühistuid iseloomustab suhteline paigalseis. Seetõttu tuleb Leedu ühistupanganduse-alast seadusandlust tuua eeskujuks Eesti ja Läti seadusandjale.

1.4.2. Ühistuliste finantsasutuste asutamise seadusandlik regulatsioon Eestis, Lätis ja Leedus

Järgnevalt on esitatud hoiu-laenuühistute asutamise põhikriteeriumid Balti riikides, mille kohta annab kokkuvõtliku ülevaate tabel 2. Sellest nähtub, et Eesti HLÜd tuleb vastavalt seadusele asutada territoriaalsuse põhimõttel ehk HLÜ tegevuspiirkonnaks võib olla kohalik omavalitsus või mitu üksteisega piirnevat omavalitsust. See omakorda paneb piirangu isikute ühistusse kuulumisele, sest HLÜ liikmeks võib olla ainult selle tegevuspiirkonnas elav või tegutsev füüsiline ja juriidiline isik. HLÜl peab olema minimaalselt 25 asutajaliiget, kusjuures liikmeks ei või olla riik, kohalik omavalitsus ega avalik-õiguslik juriidiline isik. HLÜ sisseastumismaks peab olema vähemalt 100 krooni ning osamaks 100 krooni liikme kohta. HLÜ minimaalne osakapital on 500 000 krooni ning tema netovara peab ühistu tegutsemise igal ajahetkel vastama vähemalt osakapitalile.

Tabel 2. HLÜde asutamiskriteeriumite võrdlus Eestis, Lätis ja Leedus.

Võrdluselement	Eesti	Läti	Leedu
Liikmete seotus	Territoriaalselt	Territoriaalselt, huvialaliselt, ametialaselt	
Asutajate arv	25	20	5 (50)
Osakapital	500 000 EEK	45 000 EEK	68 000 EEK
Kuuluvuse keeld	KOV*, riik	Juriidilised isikud	Keelud puuduvad

* KOV – kohalik omavalitsus

Allikas: autori koostatud.

Läti hoiu-laenuühistu asutatakse vastavalt kohalikule hoiu-laenuühistu seaduse (*Credit Union Law*) esimese peatüki neljandas seksioonis toodud liikmelisuse kriteeriumite alusel isikutest (*Credit Union Law* 2001):

- 1) kes on seotud sama kohaliku omavalitsusega;
- 2) kellel on töökoht samas asutuses;
- 3) kellel on ühised huvid.

Ühiste huvide kriteeriumit saab HLÜ asutamise alusena rakendada isikute poolt, kes kuuluvad samasse (eriala)organisatsiooni, avalikku loomeliitu, ametiühingusse või avalikku spordiorganisatsiooni. Sellisel juhul võib HLÜsse kuuluda ka konkreetne ametiühing või organisatsioon. (Credit Union Law 2001) Kokkuvõtvalt tuleb mainida, et Läti HLÜ-de liikmeteks võivad olla ainult täiskasvanud füüsilised isikud, eranditena ka kohalik omavalitsus või organisatsioon, mille liikmeskonna baasil HLÜ asutati.

Läti HLÜ tuleb asutada vähemalt 20 eelpool nimetatud kriteeriumitele vastava liikme poolt. Enne registreerimisavalduse esitamist Läti Ettevõttereistrile (*Latvian Enterprise Register*) tuleb taotleda litsents Finants- ja Rahaturu Komisjonilt (*Financial and Capital Market Commission*). Pärast litsentsi saamist esitavad asutajad avalduse ja muud vajalikud dokumendid ettevõttereistrile ning nende seadusele vastavuse korral HLÜ registreeritakse. Läti HLÜ registreerimise protseduur on üldiselt analoogne Eesti vastava protseduuriga. Hoiu-laenuühistu minimaalne osakapital Lätis on 2000 latti (*ca.* 45 000 Eesti krooni), mis peab moodustuma liikmete osamaksudest (*Ibid.*). Osamaksu minimaalset määra Läti HLÜ seadus ei sätesta.

Leedu hoiu-laenuühistud asutatakse vastavalt krediidiühingute seaduse artiklile 17 järgmiste kriteeriumite alusel liikmetest (Law on the Amendment ... 2001):

- 1) kellel on töökoht samas asutuses;
- 2) kellel on sama elukutse või kuuluvad samasse ametiühingusse;
- 3) kes kuuluvad muu tunnuse alusel mõnda ametlikult registreeritud organisatsiooni (v.a. parteid ja erakonnad): hariduslikult, etniliselt, kultuuriliselt, sotsiaalselt, usuliselt;
- 4) samasse omavalitsusse või omavalitsuste piirkonda.

Erinevalt Eesti hoiu-laenuühistutest tohib Leedu HLÜ-desse kuuluda ka valitsus, selle allasutused ning kohalikud omavalitsused ja munitsipaalettevõtjad (vt. tabel 2, lk 39). HLÜ

asutatakse vähemalt 5 asutajaliikme poolt, kes loovad asutamisrahastu (*forming fund*). Asutamisrahastu põhineb asutajate poolt sissemakstud sisseastumis- ja osamaksetel, mille arvelt kaetakse HLÜ asutamiskulud. Asutajaliikmeteks tohivad olla füüsilised isikud või füüsilised ja juriidilised isikud ühiselt, kusjuures juriidilisi isikuid peab liikmeskonnas olema alati vähem. Asutajaliikmed sõlmivad omavahel asutamislepingu ning kutsuvad kokku asutamiskoosoleku kui HLÜ liikmete arv on kasvanud vähemalt 50 isikuni, kelle sissemakstud osakapital on vähemalt 15 000 litti (*ca.* 68 000 Eesti krooni). Juriidilise isiku minimaalne osamaks on 10 000 ja füüsilisel isikul 1000 litti (*resp.* 45 000 ja 4500 krooni). Asutamiskoosolekul peavad osalema vähemalt 2/3 HLÜ liikmetest, kes kinnitavad HLÜ põhikirja ja muud dokumendid ning esitavad keskpangale taotluse litsentsi saamiseks. Pärast litsentsi saamist omab ühistu kõiki HLÜdele seaduses ettenähtud õigusi ja kohustusi. Lisaks täisliikmetele võivad HLÜsse kuuluda ka assotsieerunud liikmed, kes omavad liikmetega samasid õigusi, v.a. hääleõigust ja õigust kuuluda ühistu juhtimis- ja kontrollorganitesse.

Tabel 3. HLÜde keskühistu asutamiskriteeriumite võrdlus Balti riikides.

Võrdluselement	Eesti	Läti	Leedu
Keskorganisatsioon	Ühistupank	Puudub	Keskühistu
Liikmete seotus	Puudub	-	Puudub
Asutajate arv	50	-	20 + valitsus
Osakapital	78,2 mln. EEK	-	22,7 mln. EEK
Kuuluvuse keeld	Keelud puuduvad	-	Keelud puuduvad

Allikas: autori koostatud.

Tabelis 3 on esitatud seadusejärgse hoiu-laenuühistute keskorganisatsiooni asutamiskriteeriumite võrdlus Balti riikides. Eesti hoiu-laenuühistute keskorganisatsiooni nimetatakse ühistupangaks. Leedus on vastavaks nimetuseks hoiu-laenuühistute keskühistu. Lätis Eesti ja Leeduga analoogse seadusejärgse keskorganisatsiooni asutamise võimalus puudub.

Ühistupank asutatakse Eestis vähemalt 5 isiku poolt, kes peavad tasuma osakapitaliks vähemalt 5 miljonit eurot (78,2 miljonit Eesti krooni), mis peab kogunema asutajate reaalsest rahalistest sissemaksetest. Ühistupanga võib asutada ka olemasolevate HLÜ-de

ühinemise teel. Ka sellisel teel kehtib eelpool toodud 5 miljoni euro-suurune miinimumkapitali nõue.

Eesti hoiu-laenuühistu seadus ei sätesta ega reguleeri hoiu-laenu keskühistu asutamist ning tegevust. Reaalselt tegutseb kodumaal 1999. aastast alates Eesti Hoiu-laenuühistute Liit, mille põhieesmärgiks on liikmeteks olevate hoiu-laenuühistute finantseerimis- ja krediteerimistegevuse arendamine, juhendamine, kontrollimine ja tutvustamine (Avaleht ... 2006). HLÜ liidu poolt on moodustatud ka Sihtasutus Hoiu-laenuühistute Hoiuste Tagamise Fond, mis garanteerib ühistute liikmete poolt võetud hoiused ja deposiidid sarnaselt kommertspankade Tagatistfondile (Blank 2003: 41). Selguse huvides tuleb aga mainida, et nimetatud tagamise süsteem ei tööta efektiivselt (Peldes 2007). Seda takistab Eesti HLÜde soovimatus teha fondi täiendavaid sissemaksid. Hetkel kasutatakse fondi vahendeid HLÜdele täiendava laenuressursi pakkumiseks.

Leedus on on kesk-krediidiühingu seaduse alusel hoiu-laenuühistute keskühistu liikmeteks asutajaühistud, Vabariigi Valitsus ja liikmed, kes avaldavad liikmeksastumise soovi pärast keskühistu asutamist. Uued liikmed peavad ostma Vabariigi Valitsuse käest välja ühe 1000 liti suuruse osa. Kesk-krediidiühingu seaduse artiklid 11 ja 12 sätestavad keskühistu miinimumkapitali suuruseks 5 miljonit litti (*ca.* 22,7 miljonit Eesti krooni), mis peab olema moodustunud vähemalt 20 asutajaühistu ja Vabariigi Valitsuse väljaostetavatest osadest (Law on the Central Credit Union 2001). Ühistu peab soetama ühe ning Vabariigi Valitsus 5299 osa maksumusega a' 1000 litti. Asutajad sõlmivad asutamislepingu ning esitavad keskpangale taotluse litsentsi saamiseks. Pärast litsentsi saamist omab keskühistu kõiki keskühistule seaduses ettenähtud õigusi ja kohustusi.

Balti riikide ühistuliste finantsasutuste asutamise seadusandlikku regulatsiooni analüüsides võib kokkuvõtvalt mainida, et HLÜde asutamine on seadusandlikult muudetud kõige keerukamaks Eestis. Selle väite aluseks on asjaolu, et HLÜdel tuleb rangelt kinni pidada territoriaalsuse printsiibist, samuti on liialt kõrgeks muudetud HLÜ minimaalse osakapitali suurus – 500 000 krooni. Lätis ja Leedus samal ajal on hoiu-laenuühistu võimalik asutada tavalisele tulundusühistule kohaldatava miinimumkapitaliga. Kolmest Balti riigist on

kõrgema astme hoiu-laenuühistuid võimalik asutada ainult Eestis ja Leedus. Nende seadusejärgseteks nimetusteks on vastavalt ühistupank ja hoiu-laenuühistute keskühistu. Leedus on hoiu-laenuühistute keskühistu oma tegevust alustanud, saades stardikapitalina 5,3 mln. litti Leedu valitsuselt. Eestis on ühistupanga asutamine tulenevalt keerulisest asutamisprotseduurist ning kõrgeast osakapitali miinimummäärast (5 mln. eurot) hetkeolusid arvestades ebareaalne.

1.4.3. HLÜde usaldusväarsuse tagamise tingimused Eestis, Lätis ja Leedus

Eesti hoiu-laenuühistu seaduse 5. peatükk sätestab HLÜde usaldusväarsuse tagamise tingimused, pannes paragrahvis 27 muu hulgas ette järgnevad põhimeetmed (Hoiu-laenuühistu seadus 1999):

- 1) vähemalt 10% kaasatud hoiuste summast tuleb paigutada likviidse hoiusena mõnda Eesti krediitiasutusse;
- 2) hoiuseid võib kaasata üksnes liikmetelt;
- 3) kinnisasjade omandamine määral, mis on vajalik HLÜ põhitegevuseks;
- 4) investeringud põhivarasse, sh. finantspõhivarasse ei tohi olla suuremad omakapitalist;
- 5) kohustus võõrandada kolmanda osapoole arvel omandatud kinnis- ja vallasvara ning aktsiad ja osad kahe aasta jooksul;
- 6) osanikuks olemise keeld täis- ja usaldusühingus;
- 7) HLÜ kohustuste summa ei tohi ületada 20-kordset omakapitali summat;
- 8) HLÜ võib väljastada laene tähtajaga kuni kolm aastat (v.a. sihtotstarbelise laenuressursi arvel antavad laenud);
- 9) liikmetele antud laen ei tohi ületada 20-kordset osakapitali ega konkreetse liikme 10-kordset osamaksu.

HLÜ seaduse §28 näeb ette, et HLÜ on kohustatud laenude andmisel järgima krediteerimise häid tavasid, sh. kontrollima laenusaaaja maksevõimelisust ja piisava tagatise

olemasolu. Eesti HLÜ võib väljastada laenusid tähtajaga kuni kolm aastat, kuid sihtotstarbelise laenuressursi arvel antavate laenude tähtaeg võib olla kolmest aastast pikem (*Ibid.*). Seega toetab seadus hoiu-laenuühistute eesmärki olla peamiselt lühiajaliste laenude väljastajaks. Eesti hoiu-laenuühistu seadus sätestab ka, et ühele liikmele antavate kattuvate tähtaegadega laenude summa ei tohi olla suurem tema 10-kordsest osamaksust ega tohi ületada 20% HLÜ omakapitalist. Laenude andmine juhatuse, nõukogu või revisjonikomisjoni liikmele toimub ainult üldkoosoleku otsusega.

Eesti HLÜs otsustab laenude andmise vähemalt kolmeliikmeline laenukomitee, mille liikmeteks ei või olla juhatuse esimees ega nõukogu ja revisjonikomisjoni liikmed, samuti mitte audiitor. Laenukomitee abistab juhatust ka tähtaja ületanud laenude väljanõudmisel.

Hoiu-laenuühistu riskide juhtimiseks sätestab Eesti HLÜ seadus sise-eeskirjade ja protseduurireeglite vastuvõtmise kohustuse, mis peavad tagama HLÜ tegevust reguleerivate õigusaktide täitmise ning muuhulgas ka juhtorganite liikmete isiklike majandushuvide konfliktide vältimise, informatsiooni ja dokumentide liikumise ja tehingute tegemise korra ning alluvussuhted.

Hoiu-laenuühistule seadusega pandud usaldusvääruse tagamise nõuete täitmist kontrollib revisjonikomisjon. Puuduste avastamisel on revisjonikomisjonil kohustus teavitada sellest juhatust, kes peab võtma tarvitusele abinõud rikkumiste kõrvaldamiseks kahe kuu jooksul. Puuduste mittekorraldamisel peab revisjonikomisjon kutsuma kokku erakorralise üldkoosoleku, kellele võidakse teha järgmised ettepanekud:

- 1) kutsuda tagasi juhatuse või nõukogu;
- 2) kutsuda tagasi laenukomitee;
- 3) muuta põhikirja;
- 4) ühineda mõne teise HLÜga;
- 5) lõpetada HLÜ tegevus.

Läti hoiu-laenuühistutel on lubatud kaasata hoiuseid ainult oma liikmetelt kooskõlas üldkoosoleku kinnitatud hoiuste vastuvõtmise regulatsioonile (Credit Union Law 2002). Läti seadusandlus ei sätesta hoiu-laenuühistute puhul kohustuslikku hoiuste likviidsusfondi

paigutamise määra. See tuleb igal hoiu-laenuühistul kehtestada sisemiste protseduurireeglitega.

Laenusid võivad Läti HLÜd väljastada ainult füüsilisest isikutest liikmetele vastavalt üldkoosoleku kehtestatud krediteerimise regulatsioonile, mis muuhulgas peab sätestama (Credit Union Law 2002):

- 1) laenude väljastamise eesmärgi;
- 2) intressimäära ja intresside arvestamise korra;
- 3) laenude tähtajad;
- 4) laenu taotlemise korra;
- 5) väljastatud laenude monitoorimise korra;
- 6) tähtaja ületanud laenude katmise korra.

Ühele liikmele või samasse riskigruppi kuuluvate liikmete laenude kogusumma ei või ületada 25% HLÜ omakapitalist. Juht- ja kontrollorganite liikmetele antud laenud ei või ületada 15% omakapitalist, v.a. juhul kui see on tagatud nende liikmete täiendava osakapitaliga või HLÜs omatava deposiidiga. Juht- ja kontrollorganite liikmetele väljastatavad laenud, mis ületavad 1000 lati piiri, tuleb tagada juhatuse otsusega, kusjuures otsuste vastuvõtmiseks korraldatav hääletus peab olema avalik.

Läti HLÜs peab olema moodustatud vähemalt kolmeliikmeline laenukomitee, mille liikmeteks ei tohi olla revisjonikomisjoni ega juhatuse liikmed. Laenukomitee teeb vastavalt HLÜ krediteerimise regulatsioonile otsused laenude väljastamise või väljastamata jätmise kohta.

Läti HLÜ seadus sätestab HLÜ kapitali adekvaatsuse määraks vähemalt 10%. Kõik HLÜ varad tuleb paigutada selliselt, mis tagab võlausaldajate huvide kaitstuse igal ajahetkel. Investeeringud mitmesugustesse põhivaradesse ei tohi ületada HLÜ omakapitali. Nimetatud nõue ei kehti põhivarade kohta, mis on omandatud tagasimaksmata laenude arvel omandatud varade kohta.

Läti HLÜdel on lubatud omandada Läti valitsuse võlakirju ning Läti kommertsbankade hüpoteekvõlakirju. Keelatud on olla juriidiliste isikute osanikuks või asutajaks. Investeermisel pole samuti luba paigutada vahendeid fondidesse, mida kasutatakse oma liikmete krediteerimiseks. Läti HLÜ ei või omada välisvaluutat rohkem kui 20% omakapitalist, kusjuures ühte välisvaluutat pole lubatud omada rohkem kui 10% omakapitalist.

HLÜ tegevuse vastavust kehtestatud usaldusvääruse normatiividele kontrollib Finants- ja Rahaturu Komisjon. Läti HLÜdel on kohustus esitada komisjonile kontrollimiseks aastaaruanne. Lisaks teostab komisjon vastavalt vajadusele HLÜde tegevuse jooksvat kontrollimist. Kui komisjon tuvastab mõne HLÜ puhul usaldusvääruse tagamise nõuete rikkumise või kui HLÜ on tunnistatud kohtu poolt maksejõuetuks, rakendab komisjon HLÜ suhtes kõrgendatud järelvalvet.

Leedu krediidiühingute seaduse artiklid 9 ja 10 näevad ette hoiu-laenuühistute usaldusvääruse tagamise tingimused laenamisel ja hoiustamisel. HLÜ väljastatav laen ühele liikmele ei tohi ületada tema osa kümnekordset väärtust ning samuti ei tohi see olla suurem kui 10% väljastatud laenude kogumahust (Law on the Amendment ... 2001). Toodud tingimused ei kehti, kui tegemist on hariduskulutuste tegemiseks võetud laenuga. Laenud peavad vastavalt Leedu tsiviilkoodeksile olema tagatud pandi, käenduse või tagatisega, v.a. juhul kui laen ei ületa liikme osa suurust.

Liikmete hoiused on garanteeritud vastavalt hoiuste kindlustamise seadusele, samuti Leedu Hoiu-laenuühistute Keskühistu poolt, kes aitab tasuda maksejõuetuks muutunud liikmesühistute kohustusi. Leedu kesk-krediidiühingu seaduse artikkel 22 näeb ette, et liikmesühistu peab hoidma keskühistu üldkoosoleku poolt määratud protsendi kõikidest hoiustest keskühistus avatud kontrol. Nendest eraldistest kujuneb sihtotstarbeline fond, mis moodustab spetsiaalse liikmesühistute likviidsuse tagamise reservi (Law on the Central Credit Union 2001).

Edasi sätestab artikkel 22, et keskühistu garanteerib liikmesühistute laenud, mis ei ületa 6 kuud. Juhatuse otsusel võib nimetatud perioodi pikendada veel 6 kuu võrra. Laenud

garanteeritakse juhul, kui liikmes-ühistu likviidsus langeb alla kehtestatud piiri või kui järgnevateks kuudeks on näha ette varade ja kohustuste mittevastavus, mis ei luba kõiki kohustusi õigeaegselt täita. Garanteeritud laenude summa ei tohi ületada 60% liikmes-ühistu ja 5% keskühistu varadest. (Law on the Central Credit Union 2001)

Artikkel 23 sätestab lisaks Leedu Hoiu-laenuühistute juurde Stabilisatsioonifondi rajamise, mis peab olema nn. viimase võimaluse laenaja, et taastada liikmes-ühistu kaotanud maksevõime. Fondi maht ei tohi olla väiksem kui 1% kõikide liikmes-ühistute varadest (*Ibid.*). Pärast keskühistu asutamist 2001. aastal tegi Leedu Vabariigi Valitsus omalt poolt seadusejärgse sissemakse 700 000 litti (ca. 3,2 miljonit Eesti krooni). Stabilisatsioonifondi varad moodustuvad (*Ibid.*):

- 1) valitsuse sissemaksest;
- 2) liikmes-ühistu eraldistest;
- 3) sissetulekust fondi vabade vahendite investeerimisest valitsuse, keskpanga ja välisriikide valitsuste võlakirjadesse (A-grupp);
- 4) keskühistu kasumieraldistest;
- 5) HLÜde assotsatsioonide, rahvusvaheliste finantsasutuste, välisabi- ja valitsuse programmide-järgsetest eraldistest;
- 6) kohustusi mittetäitnud liikmes-ühistute vara ülevõtmisest.

Stabilisatsioonifondi reserve kasutatakse maksevõime kaotanud liikmes-ühistutele laenude pakkumiseks. Hoiu-laenuühistu likvideerimisel lubab artikkel 24 hoiu-laenuühistul nõuda keskühistult tagasi sissemakstud osamaks ja likviidsuse tagamise reservfondi eraldatud maksed (*Ibid.*).

Leedu hoiu-laenuühistutele kehtib kohustuslik kapitali adekvaatsuse määr, mis ei tohi olla väiksem kui 13% (Kaupelyte, McCarthy 2004: 6). See on suurem kui Leedu kommertspankadele kehtestatud ja hetkel kehtiv 10%-suurune määr.

Iirimaal Corki ülikooli juures tegutseva ühistegevuse uurimiskeskuse teadur Olive McCarthy ja Leedu Hoiu-laenuühistute Keskühistu juures tegutsev doktorant Dalia Kaupelyte (2004: 4) on välja pakkunud, et HLÜdele kehtestatud usaldusväärsuse tagamise

normatiivid peavad silmas pidama HLÜ tegevusest ning omandisuhetest (omanikud on samaaegselt HLÜ klientideks) tulenevat spetsiifikat ning sellest johtuvalt kindlustama, et:

- 1) kehtestatud nõuded poleks ülearu koormavad hoiu-laenuühistutele ja nende liikmetele;
- 2) kehtestatud nõuded oleks sobivad arvestades hoiu-laenuühistute suurust ja tegevusmahtu.

Sellest tulenevalt peaks seadusandja poolt olema kehtestatud sobivad nõuded kapitali adekvaatsuse, litsentseerimise, likviidsuse, investeringute, laenude ja nende jaotuse, hoiuste vastuvõtmise ja tagamise, väljastpoolt tuleva krediidi, raamatupidamise erikorra, välisrevisjoni jne. kohta.

Võrreldes Eesti, Läti ja Leedu HLÜdele kehtestatud kapitali adekvaatsuse määra, on see kõige väiksem Eestis – 5%. Eesti krediitiasutustel on vastavaks määraks hetkel 10% (Männa 2006: 6). Eesti HLÜde koondbilansi põhjal arvatud HLÜde kapitali adekvaatsuse määr oli 2006. aasta lõpul 56% (Hoiu-laenuühistute koondbilanss ... 2007). Seega ei esine Eesti krediitiasutustel probleeme seadusega kehtestatud määra täitmisel, samuti ei tekiks probleeme kui seaduse järgi oleks HLÜde kapitali adekvaatsuse määr tõstetud kommertsbankade omaga samale tasemele. Läti ja Leedu hoiu-laenuühistute kohustuslik kapitali adekvaatsuse määr on seadusejärgselt vastavalt 10% ja 13%. Reaalne määr 2006. aasta lõpul oli vastavalt 24% ja 13% (Assets and Liabilities of Credit Unions 2007, Balance Sheet of Credit Unions ... 2007). Sellest ilmneb, et ka Eesti lõunanaabrite HLÜd on täitnud seadusega kehtestatud kapitali adekvaatsuse nõude.

Nii Lätis kui ka Leedus on kohaliku seadusandluse kohaselt tarvilik enne HLÜ asutamist taotleda vastav litsents. 1999. aastast kehtiv Eesti HLÜ seadus sellist nõuet enam ei esita. Autori arvates tuleb litsentseerimise nõuet vaadata kooskõlas minimaalse osakapitali nõudega. Lätis ja Leedus on minimaalne kohustuslik osakapital HLÜde puhul väike – vastavalt 45 000 ja 68 000 krooni. Eestis on litsentseerimise aseaineks aga 500 000 krooni suurune miinimumkapitali nõue, mis muudab uute HLÜde turule pääsemise raskeks. Samas on õigustatud küsimus, kas poleks otstarbekam ka Eestis alandada HLÜde

miinimumkapitali nõue samaväärseks tavalise tulundusühistu vastava nõudega ning viia seadusesse sisse HLÜde litsentseerimine. Samuti, kui võrrelda HLÜde välist revideerimist kolmes Balti riigis, siis nähtub, et Lätis ja Leedus teostavad seda kohalikud finantsinspeksioonid. Leedus veel lisaks hoiu-laenuühistute keskühistu. Eestis on väline revideerimine jäetud ainult eraõigusliku audiitori pädevusse. Teatavat kontrolli HLÜde seadusejärgsete usaldusnormatiivide täitmise üle teostab ka MES sihtotstarbeliste laenude andmise otsustamisel (Laen ... 2007). Eesti HLÜd on autori arvates hetkel olukorras, kus seadusega on küll kapitalinõude näol kehtestatud HLÜdele kõrged turule sisenemise piirangud, samuti mitmed nõuded usaldusväärsuse tagamiseks, samas aga puudub riigil ülevaade, kas pärast hoiu-laenuühistu registreerimist seaduse nõudeid täidetakse või mitte. Lätis ja Leedus aga kapitalinõude näol turule sisenemise piirangud puuduvad, kuid riigil on läbi litsentseerimise ja edaspidiste reaalse kontrollimehhanismide hea ülevaade HLÜde usaldusväärsuse normatiivide täitmisest. Need kaks asjaolu räägivad autori arvates ka Eestis HLÜde minimaalse osakapitali nõude alandamise ning litsentseerimise ja kontrollimehhanismide rakendamise kasuks. Esmalt aitaks see kaasa HLÜ asutamisprotsessi lihtsustamisele, teisalt aga tagaks kindlamini usaldusnormatiivide täitmise hoiu-laenuühistute poolt.

Võrreldes Leedu seadustega on Eesti seadusandja ühistuliste finantsasutuste jaoks sätestanud hoopis vähem seaduslikku tuge hoiuste ja laenude tagamiseks. Eestis reguleeritakse krediitiasutuste hoiuste tagamist Tagatisfondi seadusega, mis näeb Tagatisfondi koosseisus ette hoiuste tagamise, investorikaitse ja pensionikaitse osafondid. Hoiuste tagamise osafondi vahenditega tagatakse seega ka potentsiaalse ühistupanga hoiused. Finantseerimisasutusteks liigitatavate hoiu-laenuühistute hoiuste tagamine on sisuliselt jäetud seadusega reguleerimata ning seda püüavad teha hoiu-laenuühistud ise läbi Eesti Hoiu-laenuühistute Liidu juurde asutatud Sihtasutuse Hoiu-laenuühistute Hoiuste Tagamise Fond. Sisuliselt sarnaneb see Leedu Hoiu-laenuühistute Keskühistu juures tegutseva hoiu-laenuühistute likviidsuse tagamise reservfondiga. Ise-enesest pole siinkohal seadusega reguleerimatus HLÜ-de arengut otseselt pärssiv, kuid ka siin peegeldub Eesti

seadusandja soovimatus tõsta seaduse tasandil klientide usaldust hoiu-laenuühistute vastu. Ilmselt vähendab see omakorda ka inimeste usaldust ühistulise panganduse vastu.

Tagatisfondi seaduse §25 alusel tagatakse ja hüvitatakse hoiuste tagamise osafondi arvel Eestis registreeritud krediidasutuse ja välisriigi krediidasutuse Eesti filiaali hoiused. Hoiused tagatakse ja hüvitatakse koos hoiuste peatamise päevaks kogunenud intressiga 90% ulatuses, kuid mitte rohkem kui 20 000 euro-suuruses (*ca.* 313 000 Eesti krooni) summas iga hoiustaja kohta ühes krediidasutuses. (Tagatisfondi seadus 2002) 20 000 euro-suurune piirmäär hakkab kehtima 2008. aastast. Hetkel hüvitatakse hoiused kuni 200 000 krooni ulatuses. §30 näeb ette, et hoiuseid ei hüvitata riigile, kohalikele omavalitsustele, krediidasutustele jt. antud paragrahvis toodud isikutele. Hoiuseid ei hüvitata ka hoiuse omanikule, kellel on sellesama krediidasutuse ees täitmata kohustusi nende kohustuste ulatuses. (*Ibid.*) Samuti näeb seadus hüvitamisel ette muud erijuhud.

Tagatisfond moodustatakse ühekordsetest ja kvartalimaksetest, kusjuures osamaksud ei kuulu tagastamisele. Ühe kuu jooksul tegevusloa andmise otsuse teatavakstegemisest peab krediidasutus tegema ühekordse 50 000 krooni-suuruse makse. Kvartaliosamakse suurus arvutatakse lähtuvalt krediidasutuses asuvate hoiuste suurusest (§35) selle korrutamisel osamakse määraga. Paragrahv 36 näeb ette, et osamakse määra kehtestab Tagatisfondi nõukogu ning see ei või olla suurem kui 0,125%. Tagatisfondi nõukogu võib peatada kvartaliosamaksede nõudmise kui osafondi vara moodustab vähemalt 3% Tagatisfondi seadusega sätestatud hoiuste mahust. (*Ibid.*). Krediidasutuste hoiuste tagamist sätestav tagatisfondi seadus annab kaitse küll kommertspankade ja potentsiaalse ühistupanga klientidele, kuid sellegipoolest jääb reguleerimata hoiu-laenuühistute hoiuste kaitse. Seadus eeldab ilmselt, et põhiliseks hoiustusteenuseid pakkuvaks ühistegeliseks organisatsiooniks saab pärast ühistupanga asutamist ühistupank ise. See ei vasta aga eriti täpselt keskühistu teoreetilisele eesmärgile – pakkuda teenuseid, mida HLÜ ei ole võimeline teatud põhjustel pakkuma (nt. kaardimaksed, internetipank jne.). Hoiustamine ja laenamine peaksid jääma siiski põhiliselt hoiu-laenuühistute ülesandeks. Seega vajavad hoiu-laenuühistud sarnaselt krediidasutustega seaduse regulatsiooni hoiuste tagamisest ja hüvitamisest.

2. ÜHISTULISE PANGANDUSE ARENGUT MÕJUTAVAD TEGURID

2.1. Ühistulise panganduse arengut mõjutavad tegurid varasemate uurimuste põhjal

Ühistulise panganduse arenguvõimaluste uurimiseks Balti riikides tuleb tähele panna kahte olulist aspekti: esiteks tuleb vastavalt konkreetse riigi olukorrale määratleda hoiu-laenuühistute hetkeseis vastavalt tüpoloogilisele seisundile ning teiseks fikseerida konkreetsete meetmed ühistulise panganduse arengu tagamiseks. Seejuures on oluline analüüsida ka nende sammude teostatavust vastavalt sellele, millises arengustaadiumis asutakse.

Käesolevas magistritöös kasutab autor Baltimaade hoiu-laenuühistute seisundi määramiseks ning arengukontseptsiooni väljatöötamise alusena Fergusoni ja McKillopi (1997b) väljatöötatud hoiu-laenuühistute arengu tüpoloogiat, mida on kasutatud Iirimaa, Uus-Meremaa ja USA hoiu-laenuühistute arengu uurimisel (Sibbald *et al.* 2006) ning mille kohta on teinud edasiarendusi Ward ja McKillop (2006a).

Sibbald *et al.* (2006: 5) on välja pakkunud ühistulise panganduse kolm arengustaadiumi: sünni-, ülemineku- ja küpsusperiood. Ward ja McKillop (2006a: 5) on lisanud neljanda staadiumi – nn. järelküpsus ehk muutumine kommertspangaks. See staadium ei sobi otseselt kokku ühistegevuspõhimõtetega. Siiski võib seda faasi tõlgendada kui täieliku konkurentsivõime saavutamist läbi *link*-panga asutamise.

Nimetatud hoiu-laenuühistute arengu tüpoloogiline analüüs annab võimaluse klassifitseerida ning järjestada soovitud sammud HLÜde arengu tagamiseks lähtuvalt

varasematest kogemustest mujal maailmas. Tüpoloogiline lähenemine probleemile võimaldab aru saada probleemidest, mis tuleb erinevates arengustaadiumites lahendada, et tagada hoiu-laenuühistute areng ning nende kasvamine sünnistaadiumist arengustaadiumisse ning sealt edasi küpsusfaasi. (Sibbald *et al.* 2006). Loomulikult kaasneb antud meetodiga oht probleemistikku liigselt lihtsustada, kuna hoiu-laenuühistute areng ja kasvamine ei saa käia mööda identset rada kõikide maailma riikides (Carper, Snizek 1980: 68). Selle vältimiseks tuleb Baltimaade HLÜde arenguvõimaluste väljaselgitamisel lähtuda konkreetsetest oludest Eestis, Lätis ja Leedus.

Lisast 1 (vt. lk. 141) võime näha, et sünnistaadiumis hoiu-laenuühistute süsteemi kirjeldavad sellised tunnused nagu väike varade maht, kõrgelt reguleeritud töökorraldus, tugev liikmete seotus, vabatahtlikkuse olulisus, personaalne lähenemine klientidele, pakutavate teenuste vähesus jne. Sünnistaadiumis olevate hoiu-laenuühistute vahel ei eksisteeri märkimisväärset ühistegevust keskorganisatsioonide ja nende pakutavate keerulisemate teenuste näol. Hoiu-laenuühistute arengu osas kuuluvad kaasajal sünnistaadiumisse näiteks Venemaa, Suurbritannia, Ukraina (Sibbald *et al.* 2006: 7). Samuti võib autori hinnangul sünnistaadiumisse kuuluvaiks pidada ka Lätit ja Eestit. Kõigis nimetatud riikides on HLÜd varade mahtudelt suhteliselt väikesed, puuduvad arvestatavad keskorganisatsioonid ning omatakse küllaltki piiravat HLÜ-seadusandlust.

Lisast 1 (vt. lk. 141) nähtub, et liikumisel sünnistaadiumist üleminekustaadiumi muutub HLÜ süsteemil suuremaks varade maht, samuti muutub töökorraldus vähem reguleerituks ning lõdvendatakse eeskätt seadusandlikult liikmete seotuse printsiipi. Samuti hakkavad tekkima ja arenema keskorganisatsioonid, mille vahendusel on HLÜdel võimalik hakata pakkuma oma klientidele mitmekesisemaid teenuseid. Üleminekustaadiumis muutub HLÜde juhtumine professionaalsemaks ning ühistegevuspõhimõtete täpsest järgimisest saavad juhtimisotsuste langetamisel olulisemaks tegevuse efektiivsus ning hoiu-laenuühistu kasv. Kaasajal omavad üleminekustaadiumisse kuuluvaid hoiu-laenuühistuid muuhulgas sellised maad nagu Hong Kong, Sri Lanka, Tai ja Iirimaa (*Ibid.*). Üleminekustaadiumisse kuuluvaks saab lisaks nimetatutele autori arvates pidada ka Leedu HLÜde süsteemi. Esiteks, kuna sealsed HLÜd ning HLÜde keskorganisatsioon on varade mahu poolest

võrreldav Euroopa arenenuima Iirimaa HLÜ süsteemiga. Teiseks, kuna seadusandlikult on tehtud HLÜde juurdetekkimine ja tegutsemine lihtsaks.

Kolmanda põhjendusena võib tuua asjaolu, et Leedu Hoiu-laenuühistute Keskühistust on saamas klassikaline ühistuline pank. Autori hinnangul on täiesti reaalne, et senise arengu jätkudes suudab Leedu siseneda 5 aastaga küpsusstaadiumisse ning jõuda välja toimiva ühistupanganduseni, kuna HLÜde keskühistu muutumine klassikaliseks ühistupangaks tooks kaasa liikmete seotuse printsiibist loobumise. Tänu rahaliste ressursside suurenemisele ning seadusandlike piirangute puudumisele on võimalik Leedu HLÜdes võtta kasutusele tehnoloogia, mis lubab konkureerida kommertspankadega.

Sibbald *et al.* (2006) ning Wardi ja McKillopi (2006a) järgi on hoiu-laenuühistute arengule võimalik kaasa aidata viie järgneva põhimeetme abil: juhtimise olukord, keskorganisatsioonide keerukus, vabatahtlikkuse määr, institutsionaalne tugi ning innovatsiooni ja tehnoloogiline areng. Nimetatud meetmed aitavad saavutada konkreetsetesse arengustaadiumi jõudmiseks vajalikud tunnused, mis on toodud lisas 1 (vt. lk. 141). Eesti, Läti ja Leedu hoiu-laenuühistute sektorite puhul tuleb täpsustada meetmete ja tunnuste lähem sisu.

2.2. Balti riikide HLÜde tüpoloogilised arengustaadiumid

Autor viis perioodil 15.01.2007-15.02.2007 posti teel läbi Baltimaade hoiu-laenuühistute juhtide hulgas kirjaliku küsitluse, mille eesmärgiks oli uurida Eesti, Läti ja Leedu hoiu-laenuühistute olukorda ja rolli Balti riikide finantsturul.

Küsitlus oli toodud 10 lehel ning see koosnes viide ossa jagatud küsimustest. Küsimused olid koostatud selliselt, et nendele vastamine ei avaldaks hoiu-laenuühistu ärisaladust, kuid annaks ülevaate hoiu-laenuühistute tegevusest, hetkeolukorrast ning nende juhtide tulevikuvisionidest. Küsitlusteksti vorm Eesti, Läti ja Leedu hoiu-laenuühistute jaoks on toodud lisas 2 (vt. lk. 142). Eesti, Läti ja Leedu HLÜde juhtide seas läbiviidud kirjalik küsitluse vastuste põhjal pole võimalik teha otseseid üldistavaid järeldusi. Selle peamiseks

põhjuseks on asjaolu, et Läti ja Leedu puhul oli vastanute arv väga väike (Lätist ja Leedust kummastki kaks vastanut vastavalt 35 ja 65 võimalikust vastajast). Eesti HLÜdest tuli tagasi kuus ankeeti võimalikust kümnest, samuti on autoril Eesti HLÜ praktikuna hea ülevaade kodumaa ühistuliste finantsasutuste toimimisest, mistõttu tagastatud ankeetide vastuste põhjal teeb autor järgnevalt mõningad üldistavad järeldused. Balti riikide HLÜde hulgas läbiviidud küsitlus kandis algusest peale mitte põhjapaneva ja ülitäpse statistilise informatsiooni kogumise eesmärki, vaid oli mõeldud autori jaoks Eesti, Läti ja Leedu ühistulise panganduse sektoritest parema ülevaate saamiseks. See kergendas kolmes riigis esinevate HLÜ probleemide ja võimaluste täpsemat tunnetamist.

Samuti viis autor pärast hoiu-laenuühistutelt kirjalike vastuste laekumist läbi intervjuud Eesti, Läti ja Leedu hoiu-laenuühistute keskorganisatsioonide juhtidega, et täpsustada HLÜde küsitluse vastuseid ning saada nendele kommentaare. Keskorganisatsioonide juhtidega suhtles autor telefoni teel (Lätist HLÜ assotsatsiooni tegevjuht Pr. Olga Kazachkova, Leedust keskühistu marketingijuht Hr. Fortunatas Dirgincius) või isiklikult (Eesti Hoiu-laenuühistute Liidu juhatuse esimees Pr. Maria Peldes). Samuti suhtles autor Eesti HLÜde tulevikuarengute üle Maaelu Edendamise Sihtasutuse finantsjuhi Hr. Ardo Nõmmega ning Balti riikide HLÜde rahvusvahelise koostöö asjus Rahvusvahelise Hoiu-laenuühistute Nõukogu juristiga Hr. Dave Grace'iga. Järgnevas alapeatükis annab autor, tuginedes nii küsitlus- kui ka HLÜde bilansilistele andmetele analüüsi Eesti, Läti ja Leedu hoiu-laenuühistute positsioneerumisest ning sellekohasest võrdlusest. Allpool toodud tabel 4 juhatab sisse Balti riikide ning Iirimaa ja USA ühistulise panganduse süsteemi tüpoloogilise analüüsi, mis selgitab välja vaatlusaluste riikide konkreetse arengustaadiumi.

Tabelis 4 (vt. lk. 55) on toodud Balti riikide ning Iirimaa ja USA hoiu-laenuühistute ja ühistuliste pankade (edaspidi hoiu-laenuühistud või ühistulised finantsasutused) arengustaadiumide võrdlus tunnuste kaupa. Esimeseks tunnuseks, mida riikide lõikes võrreldakse, on varade maht ühe liikme kohta. Tabelis toodud sellekohased arvud on esitatud Eesti kroonides 2003. aasta lõpu seisuga.

Tabel 4. Eesti, Läti, Leedu, Iirimaa ja USA hoiu-laenuühistute ja ühistuliste pankade arengustaadiumi tunnuste võrdlus.

Tunnus	Eesti	Läti	Leedu	Iirimaa	USA
Varade maht**	27 957	5047	17 430	51 933	78 960
Liikmete seotus	KOV*	KOV*, elukutse, huvid			Kombineeritud seotus
Juhtimine ja töö	Vabatahtlik juhtimine, palgaline töö			Palgaline juhtimine ja töö	
Tegevuse suunitlus	Maa- elanikkond	Ameti- ühingud	Mitme- sugused kogukonnad	Keskklasse	Keskklasse ja kõrgem- keskklass
Teenuste hulk	Hoiused, laenud		Hoiused, laenud, pangandus		
Keskorganisatsioonid	Nõrk assotsatsioonid		Toimiv(ad) assotsatsioon(id), ühistupank(-pangad)		
Tehnoloogiline areng	Elektrooniline tehnoloogia puudub		Internetipank, kaardid, kliendihaldus		
Hoiuste-laenude tagamine	Hoiused nõrgalt tagatud	Hoiused riiklikult tagatud			

* KOV – kohalik omavalitsus

** Ühe HLÜ keskmine varade maht üksikliikme kohta Eesti kroonides

Allikas: Blank 2003: 44-45; Activities of credit unions ... 2007; Kaupelyte, McCarthy 2004: 9, Sibbald *et al.* 2006: 7; autori arvutused ja täiendused.

Tabelist 4 nähtub, et arenenud ühistulise panganduse turuga Iirimaa ja USAs on varade maht liikme kohta kõige suurem – vastavalt 51 933 ja 78 960 krooni liikme kohta. Ka Eestis ja Leedus on ühistuliste finantsasutuste varade maht suhteliselt suur. Võib tunduda kummaline, et Leedus on hoiu-laenuühistute varade maht liikme kohta *ca.* 10 000 krooni võrra väiksem kui Eestis, kuna erinevalt Eestist on Leedus toimunud viimastel aastatel hoiu-laenuühistute kiire areng. Ilmselt peitub siinkohal põhjus asjaolus, et hoiu-laenuühistute varade kasv on Leedus saavutatud peamiselt uute hoiu-laenuühistute turule tulemusena ning HLÜde liikmete arvu suurenemisega. Seega pole toimunud nn. sisest varade suurenemist. Samuti on siinkohal oluline, et väga väikese liikmete arvuga (*ca.* 200 liiget) Loo Hoiu-laenuühistu varade maht moodustas Eesti HLÜde varade kogumahust 2003. aastal 58% (Blank 2003: 44). Samuti on lisapõhjuseks asjaolu, et Leedu elanike sissetulekute tase on madalam Eesti omast. Läti HLÜde varade maht liikme kohta oli 2003. aastal kõigest 5047 krooni, millist näitajat võib pidada väikeseks. Seega positsioneeruvad Iirimaa ja USA HLÜd varade mahu poolest küpsustaadiumisse, Eesti ja Leedu HLÜd üleminekustaadiumisse ning Läti HLÜd sünnistaadiumisse.

Järgmisena võrdleb tabel 4 vaatlusaluste riikide HLÜde liikmete vahelist seost (*common bond*). Eestis on võimalik moodustada HLÜ ainult territoriaalsuse printsiibist lähtuvalt. Ülejäänud võrreldavates riikides võivad HLÜd võtta vastu liikmeid, kellel on elukoht samas või teineteisega piirnevates omavalitsustes, samuti võivad HLÜ liikmeteks olla isikud, kes töötavad samas ettevõttes või kuuluvad samasse huvialaorganisatsiooni (nt. kogudus, ametiühing jne.). USAs on lubatud asutada hoiu-laenuühistuid liikmete kombineeritud seotuse printsiibist lähtuvalt, mis tähendab, et ühe HLÜ moodustamise aluseks võivad olla korraga kõik kolm nimetatud printsiipi (territoriaalsuse, huvide ja elukutse printsiip) (Emmons, Schmid 1999: 43). Eesti krediitiasutuste seadus ja Leedu kesk-krediidiühingu seadus näevad lisaks hoiu-laenuühistute asutamisele ette ka vastavalt ühistupanga ja HLÜde keskühistu asutamise, mis sarnaselt tavaliste krediitiasutustega (kommertspankadega) ei pea oma tegevuses lähtuma liikmete seotuse printsiibist. Alates Leedu Hoiu-laenuühistute Keskühistu asutamisest 2001. aastal on Leedu seega põhimõtteliselt loobunud liikmete seotuse printsiibi rakendamisest kõrgema astme ühistulise panganduse (keskühistu) puhul. Seetõttu võib öelda, et selle tunnuse poolest on Leedu ühistulise panganduse sektor jõudnud küpsusstaadiumisse. Arvestades asjaolu, et ka USAs on viimastel aastakümnetel liigutud liikmete seotuse printsiibi lõdvendamise suunas: on võimaldatud moodustada HLÜsid kombineeritud seotuse printsiibist lähtuvalt ning vastastikuste krediidiühingute puhul on liikmete seotusest üldse loobutud, on ka USA ühistulist pangandust peetud küpsusstaadiumis asuvaks (Goddard *et al.* 2007b: 3). Liikmete seotuse printsiip pole väga tugev ka Läti ja Iirimaa HLÜde puhul, mistõttu nende riikide ühistupangandus on selle tunnuse alusel asetatav üleminekustaadiumisse. Vaid Eesti HLÜd asuvad liikmete seotuse poolest veel sünnistaadiumis, kuna HLÜde liikmeteringi kitsendavad linnade ja valdade piirid. Siiski on riigikogu menetluses oleva hoiu-laenuühistute seaduse muutmise seaduse üks eesmärke laiendada liikmete seotuse mõistet Lätis, Leedus ja Iirimaal kehtiva määraneni (Seletuskiri 2006: 5). Sellist sammu võib pidada Eesti HLÜde arengu seisukohalt õigeks.

Kolmanda võrreldava arengutunnusena on tabelis 4 toodud välja juhtimise ja töö vabatahtlikkus. Selgub, et Balti riikide HLÜdes on levinud enamasti vabatahtlikku

juhtimise, kuid palgalise töö rakendamine. Esitatud fakt võib esmapilgul tunduda triviaalne, kuid erinevate riikide HLÜde kogemuste uurimisel selgub, et hoiu-laenuühistute puhul on levinud vabatahtlikkusel põhinev juhtimine ja töö. Näitena võib siinkohal tuua Suurbritannia HLÜd (Ward, McKillop 2007: 33). Autori läbiviidud küsitluse andmetele tuginedes võib öelda, et Eesti hoiu-laenuühistute juhtimine põhineb vabatahtlikkusel, kuid töötajaskond, mille suurus Eesti HLÜde puhul on 3-4 inimest, on palgaline. Seda kinnitavad 6 autorile tagastatud ankeedi vastused. (Eesti hoiu-laenuühistute küsitlus 2007). Selguse huvides tuleb mainida, et Eesti HLÜde puhul on juhatus, tegevjuhtkond ja töötajaskond kattuvad mõisted, kuna juhatus, olles samal ajal HLÜ tegevjuhtkond tegeleb muuhulgas ka vähemal või rohkemal määral klienditeenindusega. Autori praktilisest kogemusest lähtudes tuleb mainida, et küsitluse vastustes avaldunud tulemus kehtib ka ankeedile mittevastanud HLÜde kohta, kuna Eestis puuduvad sellised hoiu-laenuühistud, kus juhatus-tegevjuhtkond ei tegeleks ka HLÜ jooksvate tehniliste küsimustega. Läti ja Leedu hoiu-laenuühistutelt laekus täidetud ankeete autorile tagasi äärmiselt vähe (Leedust 2, Lätist 2), mistõttu ainuüksi nende põhjal üldistavaid järeldusi pole võimalik teha. Küsitlusest selgus, et ühes alles tegevust alustanud 500 liikmega Leedu HLÜs on palgalistena tööl 2 töötajat, kusjuures nad ei kuulu ei tegevjuhtkonda ega ka juhatusse. Teises üle 6 aasta tegutsenud 1400 liikmega HLÜs on palgatöölisi 6, kusjuures osa neist tegutseb klienditeenindajatena ning osa tegevjuhtidena. Kummaski HLÜs ei saa aga juhatuse liikmed palka. (Läti ja Leedu hoiu-laenuühistute küsitlus 2007). Suuline intervjuu Läti ja Leedu hoiu-laenuühistute keskorganisatsioonide esindajatega kinnitab fakti, et ka Lätis ja Leedus põhineb HLÜde juhtimine vabatahtlikkusel, samal ajal kui tehniline töö on tasustatud (*Ibid.*). USAs ja Iirimaal on ühistuliste finantsasutuste juhtorganite liikmed ja töötajad tasustatud ning professionaalsed (Ferguson, McKillop 1997b: 7).

Neljandaks toob tabel 4 (vt. lk. 55) välja HLÜde tegevuse suunitluse võrdluse. Hoiu-laenuühistud, nagu kogu ühistuline liikumine üle maailma on algatatud ringkondade poolt, kelle majanduslik olukord on kehv (Nigrini 2002: 369). Toetudes ühistegevuse põhiväärtustele, milleks on omaabi, isiklik vastutus, demokraatia, võrdõiguslikkus ja solidaarsus, on sellistel ringkondadel läbi tõhusa majandusliku ühistegevuse olnud läbi

aegade võimalik märgatavalt parandada oma majanduslikku olukorda ja elukvaliteeti (Leetsar 1999: 13). USA, kelle ühistulise panganduse süsteem on täna maailma kõige elujõulisem ja võimsam, on samuti alustanud ühistulise panganduse arendamist olukorras, kus esmatasandi ühistulisi finantsühendusi – hoiu-laenuühistuid vajati ääremaades tegutsevate põllumeeste abistamiseks. Näiteks moodustas president T.R. Roosevelt 1908. aastal Maaelu Komisjoni, mille ülesandeks oli ääreala elanike majandusprobleemide leevendamine ning mis ühtlasi pani aluse USA põllumajanduskrediidsüsteemile (Kõljalg 2001: 19).

Tänapäevaks on USA ühistuline pangandus jõudnud küpsusstaadiumisse ka HLÜde tegevuse suunitluse poolest, kuna sealsed ühistulised pangad ja hoiu-laenuühistud on võrdväärseteks konkurentideks kommertsbankadele. Samuti lähenetakse HLÜde klientidele professionaalselt, mis aga on tänu ühistute kogukondlikule loomule jäänud personaalsemaks kui aktsiapankade puhul. USA ühistuline pangandus teenindab peamiselt keskklassi ja kõrgemasse keskklassi kuuluvaid inimesi ning nende tänane eesmärk on teenindada nii sotsiaalselt kui ka ametialaselt võimalikult mitmepalgelist ja laia klientuuri (Ferguson, McKillop 1997a: 10). Iirimaa HLÜde liikmeskond moodustub peamiselt madala või keskmise sissetulekuga inimestest (*resp.* 35% ja 49%). 14% liikmeskonnast moodustavad kõrgemasse keskklassi kuuluvad isikud ning ainult 2% liikmetest kuuluvad kõrget sissetulekut omavate inimeste hulka. (Kaupelyte, McCarthy 2004: 5). Siiski hõlmab Iirimaa HLÜde tegevus isikuid mitmesugustest eluvaldkondadest. Sarnane situatsioon valitseb ka Leedus, kus peamisteks HLÜde liikmeteks on koguduseliikmed, ametiühingutesse kuuluvad töölised ning talunikud. Lätis ja Eestis moodustab peamise klientuuri vastavalt kas ametiühingute liikmeskond või maaelanikkond. Eesti HLÜde küsitluse tulemustest selgub, et *ca.* 60% hoiu-laenuühistute liikmeskonnast moodustab maaelanikkond (Eesti hoiu-laenuühistute küsitlus 2007).

Maaelanikkond on ühelt poolt suhteliselt lai mõiste. Siiski võib öelda, et Eesti HLÜd koondavad endas kõigest 2600 liiget ning seetõttu on meie riigi puhul tegemist äärmiselt väikesele kildkonnale suunatud ettevõtmisega. Eelnevast tulenevalt paigutab autor Eesti ja Läti hoiu-laenuühistud tegevuse suunitluse poolest sünnistaadiumisse. Kuna Leedu ja

Iirimaa HLÜde tegevus on suunatud suhteliselt mitmepalgelise ja arvuka sihtgrupi teenindamisele, siis positsioneeruvad need riigid autori seisukohalt üleminekustaadiumisse. Antud arvamust kinnitavaks asjaoluks on fakt, et Iirimaa puhul on HLÜd muutunud maapiirkondades ja väikelinnades kvaliteetse ja konkurentsivõimelise pangandusteenuse pakkujateks (Kaupelyte, McCarthy 2004: 4). Leedu puhul võib samuti märgata HLÜde sihtgrupi laienemist, kuna 5 viimase aastaga on toimunud hüppeline kasv nii HLÜde arvus kui nende laenude ja hoiuste mahtudes, mida iseloomustab tabel 5.

Tabel 5. Leedu hoiu-laenuühistute arv ning laenude ja hoiuste maht 2001. ja 2006. aastal.

Võrreldav tunnus	2001	2006	Kasv
HLÜde arv	41	65	58,5%
Laenude maht (mln litti)	21,1	281,9	1236,0%
Hoiuste maht (mln litti)	26,5	292,7	1004,5%

Allikas: Operations of Credit Institutions ... 2007 alusel autori koostatud.

Tabelist 5 nähtub, et 5 viimase aastaga on Leedus HLÜde arv kasvanud 59% võrra, s.o. 41-lt hoiu-laenuühistult 65-le. Laenude maht on samal perioodil kasvanud üle 13 korra ja hoiuste maht üle 11 korra. Nendest andmetest avaldub Leedu HLÜde kindel orientatsioon tegevuse laiendamisele ja kasvule.

Hoiu-laenuühistute kui esmatasandi ühistuliste finantsasutuste tehingute loetelu ja tegevuse piirid on kõikjal maailmas tunduvalt kitsamad kui suurtel universaalpankadel (Blank 1998: 35). Eestis on ühistu põhilisteks tegevusteks, mis HLÜdele on lubatud ning millega on otstarbekas tegeleda, laenude väljastamine ning ühe võimaliku laenuressursina hoiuste kaasamine oma liikmetelt. Mõned hoiu-laenuühistud funktsioneerivad ka nõ. sularahaautomaatide ja külapankade asendajatena, kuid selline tegevus ei saa pikaajaliselt, arvestades internetipanganduse ja pangautomaatide võrgustiku levimist, autori hinnangul olla perspektiivikas. Eesti hoiu-laenuühistute tegevusele annaks hoopis kiirema hoo, kui neil oleks võimalik hakata iseseisvalt samaväärselt pankadega teostama liikmete kontodelt ülekandeid, arveldusi ning pankade-HLÜde vahelisi kliiringoperatsioone. Seda on leidnud ka autori koostatud küsitlusele vastanud viie hoiu-laenuühistu esindajad kuuest (Eesti hoiu-laenuühistute küsitlus 2007). Hetkel on see tegevus tulenevalt seadusandlusest aga võimatu.

Seadus näeb küll ette, et HLÜdel on neid teenuseid võimalik pakkuda läbi potentsiaalse ühistupanga, kuid selle asutamine jääb 5 mln. euro suuruse osakapitali nõude taha. Ka Läti hoiu-laenuühistute tegevus piirdub hoiustamise ja laenamisega. Sellest tulenevalt saab väita, et nii Eesti kui Läti hoiu-laenuühistute pakutavate teenuste ring on kitsas ning sellega positsioneeruvad nad sünnistaadiumisse.

USAs ja Iirimaaal tegutseb väga palju erineva suurusega hoiu-laenuühistuid ning seetõttu leidub nendes riikides nii neid HLÜsid, kes tegelevad vaid hoiustamise ja laenamisega, kui ka neid, kes suudavad teenuste mitmekesisuselt konkureerida universaalpankadega. Seadusandlikult on aga mõlemas riigis hoiu-laenuühistutel sama või veelgi ulatuslikum tegevusvabadus kui kommertsbankadel. 2005. aastal oli USA Finantsinnovatsioonide uurimiskeskuse andmetel 150 USA suurima deposiitide mahuga panga hulgas välja toodud ka kuus hoiu-laenuühistut, suurim neist oli 24 osariigis tegutsev Föderaalne Mereväe Hoiu-laenuühistu (*Navy Federal Credit Union*) (Top 150 Largest Banks ... 2007). Mereväe hoiu-laenuühistu pakub oma liikmetele kommertsbankadega võrreldavat kvaliteetset pangateenust. Nende pakutavate toodete nimistusse kuuluvad erinevatele sihtgruppidele mõeldud deposiidid ja palju erinevaid laenu-, kindlustus- ja fondide müümise tooteid. Mereväe krediidiühingu liikmetel on võimalik teostada arveldusi ja ülekandeid nii HLÜ kontorites kui ka interneti- ja telefonipanga vahendusel, samuti on võimalikud sularaha sisse- ja väljamaksed üle riigi paiknevate sularahaautomaatide abil. (Products & Services 2007) Mereväe hoiu-laenuühistu on vaid üks kõige edukam näide USA hoiu-laenuühistute poolt pakutavate teenuste kirjeldamiseks. Analoogseid ühistuid tegutseb USAs hulgaliselt, mis kinnitab, et pakutavate teenuste amplituud on USA krediidiühingud küpsusstaadiumis. Ka Fergusoni ja McKillopi läbiviidud analüüs tõendab seda (1997b: 5-13).

Iirimaa hoiu-laenuühistud on seadusandlikult valmis sisenemaks küpsusstaadiumisse, kuid suurimaks probleemiks HLÜde jaoks on siinkohal pankade ja HLÜde vahelise kliiringu teostamine ja internetipanganduse juurutamine (Kaupelyte, McCarthy 2004: 5). Põhjus peitub asjaolus, et siiani pole välja töötatud kõikidele Iiri HLÜdele ühtset operatsioonisüsteemi ning iga HLÜ kasutab oma arendatud programme, mis omavahel ei ühildu. Samuti on probleemiks, et Iiri HLÜde teenindatav sihtgrupp pole harjunud

pangateenuste saamiseks internetti kasutama ning paljudele vaesematele liikmetele pole kasvõi arvuti ostmise jõukohane (Kaupelyte, McCarthy 2004: 5). Seega asuvad Iirimaa hoiu-laenuühistud teenuste mitmekesisuse tunnuse kohaselt veel üleminekustaadiumis. Balti HLÜdes on aga pakutavate teenuste hulga poolest arenenud kõige kaugemale Leedu hoiu-laenuühistud, kelle hoiustamis- ja laenutooted on mitmekesisemad Eesti ja Läti HLÜde omadest. Samuti on juurutamisel keskühistu vahendatav internetipangasüsteem, mis käivitatakse aastal 2008. 2007. aasta lõpul on plaanis võtta kasutusele hoiu-laenuühistute deebet- ja krediitkaardid (Läti ja Leedu hoiu-laenuühistute küsitlus 2007). Seega asub Leedu ühistupanganduse sektor autori hinnangul vastavalt tabelis 4 toodud tunnustele üleminekustaadiumis.

USA, Iirimaa ja Leedu hoiu-laenuühistud on koondunud tugevatesse keskorganisatsioonidesse – hoiu-laenuühistute assotsatsioonidesse ja/või keskühistutesse. Assotsatsioonide eesmärk on tegeleda HLÜde koolituse ja esindamisega. Keskühistute roll on pakkuda liikmesühistutele kliiringoperatsioone, hoiuste ja laenude tagamist jne. (Credit union 2007). Asjaolu, kuidas assotsatsioonid või keskühistud eelpool nimetatud ülesannetega toime tulevad on indikaatoriks nende tugevuse hindamisel. USA suurimaks HLÜde assotsatsiooniks on Üleriiklik Hoiu-laenuühistute Assotsatsioon (*Credit Union National Association*) ning olulisimaks keskühistuks USA Hoiu-laenuühistute Keskühistu (*U.S. Central Credit Union*). Nimetatud organisatsioonide tegevus on saavutanud USA hoiu-laenuühistutele seadusandlikult kommertsbankadest soodsamad võimalused. HLÜde teenistujate ning klienditeenindajate professionaalne tase on viidud läbi regulaarsete koolituste vastavusse kaasaja nõuetele. Samuti on osutatud liikmesühistutele tõhusat abi nende usaldusväärsuse tagamisel ning läbi investeringute tugevdatud nende finantspositsioone (Emmons, Schmid 1999: 42-44). Seega võib pidada USA HLÜde keskorganisatsioone hästifunktsioneerivateks ning küpseteks. Iirimaal tegutseb Iiri Hoiu-laenuühistute Liiga (*Irish League of Credit Unions - ILCU*), mis täidab assotsatsiooni ülesandeid, tegeledes HLÜde esindamise ja koolitamisega. Liiga ühendab endas peaaegu kõiki Iiri Vabariigi hoiu-laenuühistuid (Ward, McKillop 2007: 14). Hoiu-laenuühistute keskühistu klassikalises mõttes Iirimaal puudub, mis aga ei tähenda, et Iiri HLÜde

keskorganisatsioonilist arengut ei saa pidada küpseks. Keskühistu rolli täidavad järgnevad Liiga algatatud ettevõtmised: nn. HLÜde keskkorralduse kokkulepe (*Central Agency Agreement*), Hoiu-laenuühistute Kindlustusselts (*ILCU Insurance Company Ltd.*) ja Hoiu-laenuühistute Tehnoloogiaühing (*Credit Union Technology Society - ILCUtech*) (Ward, McKillop 2007: 15-18). Esimene nimetatutest on sisuliselt fond, mis teostab HLÜde vahendite efektiivset allokatsiooni liikmes-ühistute vahel, samuti annab laenu põhivara soetamiseks nii uutele kui ka vanadele hoiu-laenuühistutele. Teine organisatsioon tegeleb kindlustusteenuste pakkumisega HLÜde klientidele ning tagab liikmes-ühistute hoiused ja teostab laenude garanteerimisi. Kolmas ühing arendab HLÜde sularahaautomaatide võrgustikku ja internetipangandust, laseb välja deebet- ja krediitkaarte ning hooldab liikmes-ühistute pangaoperatsioonisüsteeme. Nimetatud keskorganisatsiooniliste ettevõtmiste peamine takistus on siiani olnud Iiri hoiu-laenuühistute elektrooniliste süsteemide ühildamatus, mistõttu pole Iirimaa ühistuline pangandus päris küpsuseni veel jõudnud.

Leedu hoiu-laenuühistute keskorganisatsiooniline areng asub autori hinnangul hetkel samuti üleminekustaadiumis. Kuigi Leedu Hoiu-laenuühistute Assotsatsioon on hästi hakkama saanud hoiu-laenuühistute esindamisega ning nende tegevust soodustava seadusandluse läbisurumisega, on keskühistu korraldatav ühine internetipangandus, kaardimaksevõimalused ning ühine elektrooniline operatsioonisüsteem alles väljatöötamisel ning juurutamisel. Nimetatud teenuseid plaanib keskühistu liikmes-ühistutele pakkuma hakata hiljemalt 2008. aastal.

Läti keskorganisatsiooniline areng on kolmest Balti riigist kõige tagasihoidlikum. Seal tegutseb ainult Läti Hoiu-laenuühistute Assotsatsioon, mille tegevus piirdub liikmes-ühistute algelise esindamise ja nõustamisega. Eestis hoiu-laenuühistute keskühistu puudub. Tegutseb vaid assotsatsioon – Eesti Hoiu-laenuühistute Liit. Selle organisatsiooni kõige suuremaks kasuteguriks on autor enne magistritöö kirjutamist ja praktilist HLÜ-alast tegevust pidanud hoiu-laenuühistutes peetavate hoiuste tagamist. Olles tutvunud lähemalt selle sihtasutuse tegevusega, on saanud selgeks asjaolu, et HLÜ hoiuste tagamise fond on võimetu täitma talle algselt pandud ülesandeid, kuna Eesti HLÜdel tundub puuduvat

selleks kindel tahe. Hoiu-laenuühistute huvide esindamisega seadusloomes pole samuti märgata tulemuslikkust. Siiski on korraldatud konverentse ja seminare, mis käsitlevad hoiu-laenuühistute temaatikat. Algelistel tasemel on korraldatud ka nõupäevaseid ning koolitusi. Sellest tulenevalt platseeruvad Eesti ja Läti hoiu-laenuühistud keskorganisatsioonide arengu alusel veel sünnistaadiumisse.

Eelnevalt sai käesolevas alapeatükis käsitletud USA, Leedu ja Iirimaa hoiu-laenuühistute elektrooniliste teenuste temaatikat. Lähtuvalt sellest paigutub USA hoiu-laenuühistute tehnoloogilise arengu poolest küpsusstaadiumisse ning Leedu ja Iirimaa üleminekustaadiumisse. Eesti ja Läti hoiu-laenuühistutes pole seevastu kasutusel mingeid elektroonilisi süsteeme, kui kaasajal ise-enesest mõistetavad raamatupidamisprogrammid ning Word ja Excel välja jätta. Seetõttu sarnaneb Eesti ja Läti HLÜde tehnoloogiline areng tabelis 4 toodud sünnistaadiumi tunnustele. Siiski, Maaelu Edendamise Sihtasutus (MES) on teinud Eesti Hoiu-laenuühistute Liidule ettepaneku, soetada igale hoiu-laenuühistule neile spetsiaalselt kohandatud elektrooniline kliendihaldusprogramm, mis võimaldaks igal ajahetkel tuua välja ühistute täpse bilansi ning MESil ja Liidul teostada efektiivsemat monitooringut HLÜde tegevuse üle. Hetkel pole täpselt teada, millal elektroonilise kliendihaldusprogrammi ostmise ja juurutamise võiks võimalikuks saada, kuid orienteeruva ajana võib nimetada 2008. aasta esimese poole. Selle teostumisel siseneksid Eesti HLÜd tehnoloogilise arengu poolest üleminekustaadiumi.

Viimasena, kuid mitte vähemtähtsamana, on vaatlemise ja analüüsimise all tabelis 4 (vt. lk. 55) toodud kaheksas tunnus – hoiuste tagamise tase. Kahtlemata asuvad selles osas küpsusstaadiumis USA ja Iirimaa HLÜd, kuna nendes riikides on hoiused tagatud ja laenu garanteeritud riiklike fondide poolt pariteetsetel alustel kommertsbankadega (Emmons, Schmid 1999: 43) Lisaks on nii USA Üleriiklik Hoiu-laenuühistute Assotsatsioon kui ka Iiri Hoiu-laenuühistute Liiga Rahvusvahelise Hoiu-laenuühistute Nõukogu liikmed, mistõttu lasub neil kohustus alluda PEARLSi (vt. ptk. 3.3., lk. 96) monitooringusüsteemile. See omakorda tähendab, et nende riikide HLÜdes on muuhulgas rakendatud rahvusvaheliselt tunnustatud määrad laenu provisioneerimiseks (nn. halbade laenu stabilisatsioonifondina) ning toimivad stabilisatsioonifondid allapoole kehtestatud

likviidsusmäära langenud või maksevõime kaotanud HLÜde saneerimiseks (Goddard *et al.* 2007a: 10).

Kõige lähemal asub hoiuste tagamise ja laenude garanteerimise osas Iirimaale ja USAle Leedu ühistulise panganduse süsteem. Ka Lätil on hoiu-laenuühistute hoiused tagatud riikliku garantiifondi kaudu kommertspankadega sarnastel alustel, kuid puudub laenude garanteerimise süsteem, samuti pole rakendatud ühtset laenude provisoneerimise eeskirja (Kazachkova 2007, Läti ja Leedu hoiu-laenuühistute küsitlus 2007). Leedus seevastu, nagu eelnevast seadusandluse analüüsist nähtus, on loodud HLÜde poolt väljastatud lühiajaliste laenude (tähtajaga alla 12 kuu) garanteerimise fond kui ka stabilisatsioonifond HLÜde keskühistu juurde, mis vajadusel on raskustesse sattunud HLÜde jaoks nn. viimase võimaluse laenaja. Samuti on Leedu ühistulise panganduse süsteem valmis osalema PEARSLi monitooringusüsteemis ning rakendab ühtset eeskirja tähtaegselt laekumata laenude ja laenuintresside provisoneerimisel (Kaupelyte, McCarthy 2004: 80). Sellest tulenevalt peab autor Lätit ja Leedut laenude garanteerimise ja hoiuste tagamise tunnuse alusel kindlalt üleminekustaadiumis olevateks, kusjuures Leedu Hoiu-laenuühistute Assotsiatsiooni ja selle liikmes-ühistuid võib Rahvusvahelise Hoiu-laenuühistute Nõukoguga liitumise ning PEARLSi süsteemi rakendamise järgselt pidada küpsusstaadiumisse sisenenuks.

Balti riikidest on kõige algelisem hoiuste tagamise süsteem Eesti HLÜdel. Üks kindel märk sellest on maailma kaasaja praktikas erandlik olukord, kus riik on näinud ette, et lisaks krediitiasutustele võivad hoiuseid kaasata ka finantseerimisasutused (nt. HLÜd), kuid jätnud viimatinimetatud asutustes peetavad hoiused tagamata. Autori arvates ei saa siin olla küsimus finantsasutuste liigitamises krediidi- või finantseerimisasutusteks. Kui HLÜdele on võimaldatud hoiuste kaasamine, siis tundub olevat tõsine möödalaskmine mitte tagada nende poolt kaasatud hoiuseid pariteetsetel alustel kommertspankadega. Teine väga oluline tunnusmärk Eesti HLÜde algelisest hoiuste tagamisest on asjaolu, et Eesti Hoiu-laenuühistute Liidu asutatud Sihtasutus Hoiu-laenuühistute Hoiuste Tagamise Fond küll tegutseb, kuid ei täida reaalsuses talle pandud ülesandeid (Peldes 2007). Sihtasutuse asutamisest alates pole sinna hoiu-laenuühistute poolt tehtud täiendavaid igakvartaalseid

sissemakseid, mistõttu fondi võime hoiuseid tagada on pidevalt kahanenud hoiuste arvu ja mahu kasvamise tõttu. Autori hinnangul võib Eesti HLÜde süsteemi selles osas paigutada üleminekustaadiumisse ainult suurte mööndustega. Tabel 4 (vt. lk. 54) määrab küll algelise hoiuste tagamise süsteemiga riigid üleminekustaadiumisse, kuid Eesti puhul on küsitav, kui efektiivselt suudaks praegu rakendatav süsteem kriisiolukorras hoiuseid tagada. Nimelt on hoiuste tagamise fondi vahendid laenatud tagasi hoiu-laenuühistutele, mistõttu näeb autor siinkohal liiga väikese suletud ringi eksisteerimise tõttu ohtu taolise fondi likviidsusele võimalikus eriolukorras. SA Hoiu-laenuühistute Hoiuste Tagamise Fondi tegevus vajab autori hinnangul seetõttu reorganiseerimist.

2.3. Toronto Eesti Ühispanga areng

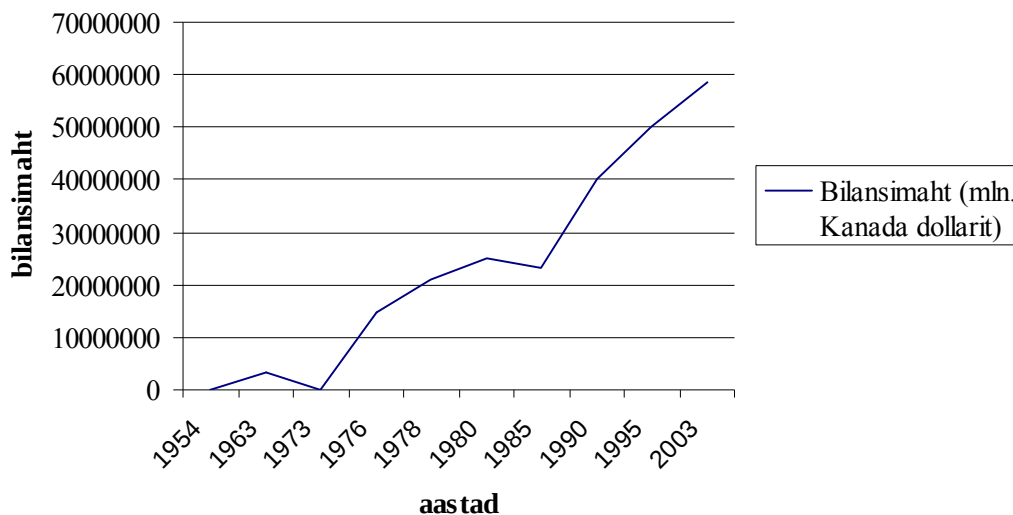
Täienduseks Balti riikide ning USA ja Iirimaa ühistulise panganduse tüpoloogilise arengu võrdlusele on käesolevas magistritöös vaatluse all ka välis-Eesti kõige silmapaistvama ühistulise finantsasutuse – Toronto Eesti Ühispanga – areng alates asutamisest kuni tänapäevani. Toronto Eesti Ühispank on hea näide sellest, milline peab olema ühe hoiu-laenuühistu või ühistupanga arengutee. Ühispanga üks silmapaistvamaid saavutusi on asjaolu, et hoolimata oma eduloost pole ta kaotanud ühistegelist sisu. Olles arenenud suureks pangaks nii oma liikmeskonnalt kui ka varade mahult, on tema suund olnud alati klassikalisele ühistulisele ettevõttele omane – pakkuda liikmetele võimalikult soodsat ja kvaliteetset teenust.

II maailmasõja lõpuks oli eestlasi Kanadasse asunud suurusjärgus 3000 inimest. Suurem juurdevool Kanadasse sai alguse 1947. aastal ning see kestis kuni 1953. aastani (Ekbaum 1964: 4). 1962. aasta rahvaloenduse andmetel elas Kanadas ligi 18 000 eesti keelt emakeelena kõnelevat isikut (Kareda 1964: 7). Kanadasse elama asunud eestlased elasid ja tegutsesid uuel kodumaal majanduslikult kitsastes tingimustes ning oli loomulik, et aktiivsemad rahvuskaaslased otsisid võimalusi oma olukorda parandada. 1953. aasta 17. septembril tõsteti Toronto Eesti Seltsi Ühiskondliku Klubi koosolekul Vana-Andrease

kiriku saalis päevakorda eestlaste ühispanga asutamine. Panga algatajatena registreerisid ennast 20 isikut, kelle hulgast valiti eeltööde läbiviimiseks viieliikmeline asutamistoimkond. Toimkond teostas panga asutamiseks vajalikud eeltööd ning selle tulemusel kutsuti 17. jaanuaril 1954 kokku esimene peakoosolek. Otsustati asutada Toronto Eesti Ühispank. Esimeseks esimeheks sai Hr. Artur Ekbaum. (Krinal 1998: 84)

Tänapäevaks on Toronto Eesti Ühispank kujunenud välja täielikku ja kaasaegset pangandusteenust pakkuv krediitiasutus, mille pakutavate teenuste mitmekesisus ja kvaliteet ei jää maha näiteks mõne kodu-Eesti kommertsipanga poolt pakutavast. Pigem vastupidi – teenindamise kvaliteet ja teenuste hinnad on Toronto Eesti Ühispanga klientide jaoks märksa kliendikesksemad. Pole kahtlust, et Toronto Eesti Ühispanga näol on tüpoloogiliselt tegemist küpsusstaadiumis asuva ühistupangaga. Nagu eelnevast selgub, on pank alustanud tühjalt kohalt. Ainuke abi, millele on saadud loota, on liikmete oma-abi.

Allpool toodud joonis 1 iseloomustab Toronto Eesti Ühispanga bilansimahtu perioodil 1954-2003. Sellest avaldub, et pank on 50 tegevusaasta jooksul teinud läbi märkimisväärse kasvu ning omab varade mahult ühe liikme kohta küpsusstaadiumi tunnuseid.

Joonis 1. Toronto Eesti Ühispanga bilansimaht Kanada dollarites perioodil 1954-2003 (Krinal 1998: 86; Balance Sheet ... 2004: 6 alusel autori koostatud).

Jooniselt 1 (vt. lk. 66) nähtub, et kui 1954. aastal oli Toronto Eesti Ühispangal varasid kõigest 43 683 dollari eest, siis 2003. aasta lõpuks ületas varade maht juba 58 miljoni Kanada dollari piiri. Erinevalt varade mahu kasvust oli liikmete arvu kasv esimesel 10 tegevusaastal tagasihoidlik. Kui ühispank alustas tegevust 58 liikmega, siis 1964. aastaks oli liikmeid 600. Murranguline perioodi oli liikmete juurdevoolus 1960. aastate keskpaik. 1970. aastaks ületas Toronto Eesti Ühispanga liikmete arv 5000 piiri (Modest beginnings 2004: 4). Hiljem on liikmete arv püsinud suhteliselt stabiilsena. Kui esimesel tegevusaastal oli Toronto Eesti Ühispanga varade maht liikme kohta *ca.* 180 Kanada dollarit, siis 1970. aastate alguses siseneti üleminekustaadiumisse (varade maht liikme kohta *ca.* 1600 Kanada dollarit). 2003. aastal oli ühispanga varade maht liikme kohta 11 491 Kanada dollarit ehk 110 422 Eesti krooni. See näitaja on suurem USA hoiu-laenuühistute vastavast keskmisest näitajast 2003. aastal. Seega asub Toronto Eesti Ühispank varade mahult kindalt küpsusstaadiumis (vrdl. tabel 4, lk. 55).

Toronto Eesti Ühispanga liikmete vahel kehtib lisaks territoriaalseotuse printsiibile nn. rahvusliku seotuse printsiip (*ethnic closed bond*), mis tähendab, et ühispanga liikmeks saavad olla ainult Eesti päritolu isikud (Who can be member 2007). Panga liikmekandidaat peab samuti omama Ontario provintsi aadressi. Liikmeks võetakse lisaks eraisikutele kohalikke Eesti organisatsioone, ühinguid ja väike-ettevõtjaid. Väljaspool rahvusliku seotuse printsiipi võetakse vastu Ontario provintsi mitte-Eesti päritoluga isikuid tingimusel, et nad võtavad Toronto Eesti Ühispangast hüpoteeklaenu. Seega kehtib Toronto Eesti Ühispangas suhteliselt range liikmete vahelise seotuse printsiip ning selle tunnuse järgi asetseb ühispank sünnistaadiumis. Tulenevalt panga spetsiifikast, liikmetevahelise seotuse printsiipi kavas lõdvendada pole, kuigi teiste hulgas on selle piiravat mõju möönnud praegune nõukogu esimees Hr. Peeter Einola (Sörg, Einola 2003: 32). Arvestades eestlaskonna soovi säilitada oma rahvuslik eripära ka Kanadas elades, on arusaadav, et Toronto Eesti Ühispank ei saa ja ei tohi liikmete seotuse printsiipi lõdvendada. Küll aga on eelpool viidatud arvamuse autori arvates piisavalt autoriteetne väitmaks *common bond*'i piiravat mõju Eesti, Läti ja Leedu hoiu-laenuühistutele ning selle seadusejärgne lõdvendamine Balti riikides oleks kindlasti üks hoiu-laenuühistute arengu kiirendamise

eeldusi. Seetõttu leiab autor, et Eesti seadusandja soov tugevat *common bond*'i säilitada, nagu selgub hoiu-laenuühistu seaduse uuest eelnõust, on iganenud arusaam ning pole HLÜde huvides.

Käesoleval ajal on Toronto Eesti Ühispangal 10 töötajat: alates tegevdirektorist ning lõpetades klienditeenindajatega (Staff 2007). Lisaks töötajaskonnale on tasustatud ka juhatuse ja nõukogu liikmete panus ühistu juhtimisel. Siiski alustas Toronto Eesti Ühispank 1954. aastal täielikult vabatahtliku juhtkonna ning klienditeenindajatega. Panga tegevus sai alguse käsikohvrast ja tagasihoidlikust ruumist kirikuhoones, mille abil sooritati alguses kõik vajalikud pangaoperatsioonid. Esimene osalise tööajaga töötaja, Hr. Aleksander Peel, palgati ühispanka teisel tegevusaastal ning viiendal tegevusaastal oli palgalisi 2: üks põhikohaga, teine osalise koormusega (Modest beginnings 2004: 4). Toronto Eesti Ühispanga juht- ja töötajaskonna liikmed on alguspäevist peale olnud oma ala professionaalid. Personali mõttes polnud ühispanga puhul tegu tühjale kohale loodud organisatsiooniga, kuna selle algatajateks olid esimeses Eesti Vabariigis tunnustatud ühistegelased rahandus- ja majandusvaldkonnast. Seetõttu võib öelda, et juhtimise ja töötamise vabatahtlikkuse seisukohast võttes alustati panga tegevust sünnistaadiumist, kuid professionaalsuse mõttes oli tegemist erialalisi kogemusi omavate inimestega. Tänapäevaks on Teise maailmasõja-eelsed ühispanga kaastöölised surnud, kuid tänu edumeelsele personalipoliitikale on säilitatud ja suurendatud juhtkonna ja töötajate professionaalseid oskusi. Kindel suund on võetud personali väljaõppele, milleks on töötajatele antud võimalus panga finantstoel end täiendada ja arendada, et tõsta ja ajakohastada teenindusalast taset (Sõrg, Einola 2003: 36). Seda on peetud ka Toronto Eesti Ühispanga edu üheks pandiks (Krinal 1998: 87). Hetkel on ühispanga presidendiks (juhatuse esimeheks) Hr. Tarmo Lõbu ning nõukogu esimeheks Hr. Peeter Einola.

Toronto Eesti Ühispank, nagu enamus maailma ühistulisi panku või hoiu-laenuühistuid, on saanud alguse tänu asutajate majanduslikule kitsikusele. Aja jooksul on see kitsikus vähenenud ning nagu eelnevast nähtub, on Toronto Eesti Ühispank kasvanud Kanada mõistes üle keskmise suurusega ühispankaks. Suurenenud on ka liikmete jõukus ning pank on orienteeritud nii noorema kui vanema eestlaskonna teenindamisele. Toronto Eesti

Ühispank on võimeline pakkuma konkurentsi oma piirkonna kommertspankadele. Siiski on mitmeid probleeme, mille lahendamine pangal ees seisab. Nimelt on suurem osa ühispanga liikmeid üle 60-aastaseid, kes on enamasti hoiustajad (Einola 1999: 100). Silma torkab laenude vähesus, nt. 1998. aastal oli laenude osa aktivast 40% (*Ibid.*) Samuti on probleemiks, et vanemate liikmete surres jääb nende ühispanka paigutatud vara pärijate kätte, kes ei pruugi olla ühispanga liikmed. See nõrgendab Toronto Eesti Ühispanga positsiooni. Selle välistamiseks ja noorema generatsiooni (teise ja kolmanda põlvkonna eestlaste) ühispankaga integreerimiseks on järgnevad arvestatavad võimalused (*Ibid.*: 101):

- 1) pakkuda avaramat produktide ja teenuste valikut, et meelitada ligi noorema põlvkonna liikmeid ja pakkuda arvestatavat konkurentsi kommertspankadega;
- 2) pakkuda atraktiivsete hindadega paindlikumaid laene teise ja kolmanda põlvkonna liikmetele;
- 3) reklaamida ühispanga tegevust noorema generatsiooni seas;
- 4) optimeerida investeerimisportfelli, uurides kõiki pakutavaid фонде.

Hetkel on Toronto Eesti Ühispank püstitatud eesmärged täitnud: hoolimata murest, et Kanada eesti ühiskond on vananemas, liitus 2003. aastal Toronto Eesti Ühispank 261 uut liiget, samuti suudeti 2003. aasta lõpuks tõsta laenude osatähtsus panga aktivis 59 protsendini (Lõbu 2004: 7; Balance Sheet ... 2004: 6). Edu põhjustena võib välja tuua järgnevad konkreetset sammud, mis on Toronto Eesti Ühispankal lubanud säilitada saavutatud küpsusstaadiumi positsiooni (Lõbu 2004: 7):

- 1) arvelduse ühispangas on liikmete jaoks teenustasuta;
- 2) alates 2002. aastast on tekkiv kasum jagatud nii laenajate kui ka hoiustajate vahel lähtuvalt ühistegelisest proportsionaalsuse ideest;
- 3) rakendatakse eestikeelset sõbralikku ja personaalset teenindamist;
- 4) on laiendatud ja kaasajastatud pakutavaid teenuseid, sh. kaardimaksevõimalused ja internetipank.

Hinnates Toronto Eesti Ühispanga tüpoloogilist kuuluvust keskorganisatsioonide tugevuse tunnuse järgi, tuleb mainida järgnevat. Ühelt poolt on Toronto Ühispank esimese astme finantsühendusena (koondades üksikliikmeid, mitte liikmes-ühistuid) hoiu-laenuühistu.

Teiselt poolt aga, Eesti ja Leedu seadusandluse ja praktika mõistes – ühistupank, kuna ta suudab lisaks hoiu-laenuühistule omaste hoiustamise ja laenamise produktidele pakkuda ka (ühistu)pangale omaseid arveldusteenuseid. Hr. Tarmo Lõbu on oma kirjas autorile teada andnud, et kuigi ühispank on Ontario piirkonna ühistulise finantsliidu – Ontario Hoiu-laenuühistute Liidu – liige, on plaanis sealt tulevikus välja astuda, kuna ka Kanadas kipuvad taolised ühistute keskorganisatsioonid olema pigem poliitilised kui praktilised (Lõbu 2006b). Kuna Toronto Eesti Ühispank on viinud läbi aja oma tegevuse tasemele, mis lubab nii klassikalisi hoiustamise ja laenamise teenuseid kui ka pangale omaseid arveldusteenuseid pakkuda iseseisvalt, ilma liidu abita, on õige pidada Toronto Eesti Ühispanka ka keskorganisatsioonide tunnuse alusel küpsusstaadiumis asuvaks.

Tehnoloogia kasutamise tunnuse järgi on Toronto Eesti Ühispank läbinud kõik kolm tüpoloogilist arengustaadiumi. Arengute paremaks jälgimiseks on autor koostanud tabeli 6, mis toob dateeritult välja olulisemad tehnoloogilised täiendused aastatel 1954-2002.

Tabel 6. Toronto Eesti Ühispanga tehnoloogilise arengu kronoloogia perioodil 1954-2002.

Aasta	Tehnoloogiline täiendus
1954	Käsikohver panga formularidega, ajutine kontor kirikus
1955	Tšekkidega arveldamine, esimese seifi ostmine, esimene alaline kontor
1959	Raamatupidamisarvestuse masina „Underwood” soetamine
1960	Kontori kolimine Eesti Majja
1973	Raamatupidamisarvestuse masina „NCR #399” soetamine
1980	Uue pangaoperatsioonisüsteemi soetamine
1981	<i>MasterCard</i> ’i eelkäija <i>Master Charge</i> ’i kasutusele võtmine
1982	Pangandusteenuste igapäevaselt kättesaadavaks muutmine klientidele
1999	Internetipanga juurutamine
2002	Pangaoperatsioonisüsteemi täiendamine, <i>on-line</i> investeerimisfondid jne.

Allikas: Modest beginnings 2004: 4-5 alusel autori koostatud.

Tabelist 6 nähtub, et organisatsiooni sünnistaadium algas paljukõneldud panga laekuri käsikohvrast 1954. aastal, millesse oli koondatud kogu panga asjaajamine ja vajalik dokumentatsioon. 1955. aastal alustati tšekkidega arveldamist, osteti esimene seif sularaha hoiustamiseks ning koliti alalisse kontorisse *Bay & Gerrard*’i tänaval. Üleminekustaadiumisse sisenes Toronto Eesti Ühispank 1959. aastal, mil soetati

raamatupidamisarvestusmasin „Underwood”. Enne seda tehti kõik areldused, ülekanded ning raamatupidamiskanded käsikirjaliselt. 1960. aastal koliti ühispanga kontor Eesti Majja, kus see asub tänase päevani, jätkus raamatupidamis- ja arveldussüsteemide kaasajastamine. Autori hinnangul tehti esimesed sammud küpsusstaadiumisse sisenemiseks 1980. aastate algul, mil soetati uus pangaoperatsioonisüsteem ning juurutati *Master Charge*’i süsteem, 1982. aastast alates muudeti klientidele pangateenuste kättesaadavus igapäevaseks. Täielikult küpsusstaadiumisse sisenenuks võib Toronto Eesti Ühispanka pidada 1999. aastast alates, mil hakati pakkuma internetipanga teenuseid. Sellest daatumist alates on toimunud pidev internetiteenuste lisamine ja kaasajastamine kuni tänase päevani. Toronto Eesti Ühispank ei korralda oma internetipanga administreerimist ja arendamist ise, vaid ostab seda teenust sisse kolmandatelt isikutelt (Lõbu 2006a). Siiski on internetipanga kasutusse võtmine väga oluline samm ning ainuvõimalik lahendus tänapäevasel pangandusmaastikul konkurentsipüsimiseks. Ühispanga arengu huvides on, et taolised täiendused jätkuksid ka tulevikus ning oleksid vähemalt samal heal tehnoloogilisel tasemel kui konkureerivatel ühis- ja kommertspankadel Kanadas.

Viimasena, kuid mitte vähem olulisemana, on vaatluse all Toronto Eesti Ühispanga areng hoiuste tagamise osas. Aastatel 1954-1976 asus ühispank deposiitide garanteerimise osas sünnistaadiumis, kuna liikmete ühistusse paigutatud osad ja hoiused polnud garanteeritud ühegi välise fondi poolt, vaid panga sisemise usalduse ja reservide arvel. 1977. aastal ostis Toronto Eesti Ühispank Ontario Kapitali ja Deposiitide Kindlustusseltsilt (*Ontario’s Share and Deposit Insurance Corp.*) igale hoiusele kindlustuse 20 000 Kanada dollari väärtuses (Modest beginnings 2004: 4). Sellega oli sisenetud üleminekustaadiumisse. 1983. aastaks tõsteti hoiuste kindlustusväärtus 60 000 ja 2000. aastal 100 000 dollarile. Laenude garanteerimise osas on Toronto Eesti Ühispangal koostööleping selleotstarbelise kindlustusseltsiga (Lõbu 2007). Selle lepingu järgi on garanteeritud kõik hüpoteegi alusel väljastatud eluasemelaenud, kui väljastatud laenu summa ületab 75% tagatiseks oleva eluaseme väärtusest.

Toronto Eesti Ühispanga tüpoloogilise arengu analüüsi kokkuvõttes tuleb märkida, et ühispank on saavutanud poole sajandi pikkuse tegevuse käigus kõigi vaadeldavate tunnuste

osas küpsusstaadiumi tunnused. Erandiks on ajaloolistel põhjustel teine tunnus – *common bond* – mis avaldub rahvusliku seotuse printsiibi rakendamises. Teiste sõnadega – Toronto Eesti Ühispank ei võta vastu mitte kõiki Ontario provintsis asuvaid isikuid, vaid ainult neid, kellel on Eesti päritolu. Selles peitub küll ühelt poolt oht, et kolmanda põlvkonna väliseestlased, kes on sulandunud või sulandumas täielikult Kanada ühiskonda, pole huvitatud Toronto Eesti Ühispanga liikmelisusest, kuid teisalt annab hea võimaluse rõhuda väliseestlaste rahvuslikule uhkusele ning pakub Kanadas ainulaadset võimalust saada pangateenuseid eesti keeles (Einola 1999: 101). Kumb pool on kaalukam, sõltub ilmselt Toronto Eesti Ühispanga edasisest oskusest rahvusliku seotuse printsiipi rõhutada ning tähtsustada.

Kuna käesoleva magistritöö eesmärk on pigem analüüsida Balti riikide hoiu-laenuühistute rolli ning olukorda ning pakkuda välja tõhusad meetmed eeskätt Eesti, aga ka Läti ja Leedu ühistulise panganduse arendamiseks, piirdub autor Toronto Eesti Ühispanga puhul vaid üksikute soovitustega. Tähtsaim neist puudutab just rahvusliku seotuse printsiipi. Autor paneb ette, et ühispank võiks kaaluda liikmete sihtgrupi laiendamist Eesti ühistulistele asutustele ning teistele organisatsioonidele ja isikutele, kellel on soovi osta Kanada ettevõtete aktsiaid või investeerida Kanada mitmesugustesse fondidesse. Nimetatud ettevõtted võiksid seda teha läbi Toronto Eesti Ühispanga. Samuti võiks toimuda Eesti ettevõtete arveldamine USA ja Kanada firmadega ühispanga kaudu. Ilmselt võiks Toronto Eesti Ühispank olla Eesti ettevõtjatele, eeskätte ühistegeliste organisatsioonidele abiks Kanadas ärikontaktide leidmisel või seal oma äritegevuse alustamisel. Käesoleva magistritöö raames peab autor oluliseks läbiviidud Toronto Eesti Ühispanga arengu tüpoloogilist analüüsi, kuna seda tuleb võtta eeskujuks Balti riikide hoiu-laenuühistute ja ühistupankade arenguvisiooni väljatöötamisel. Väga oluline asjaolu, mida seejuures tuleb tähele panna on eeldused, kuidas ühistulise panganduse süsteemi arendada. Toronto Eesti Ühispanga arenguloost selgub, et kasv ja areng on saavutatud ainult tänu oma-abile, st. liikmete toetusele. Toronto Eesti Ühispank pole mitte kunagi rõhutanud riiklike rahaliste toetuste tähtsust. Siinkohal tasub välja tuua Eesti ühistegevuse rajaja Jaan Tõnissoni seisukoht Postimehes: “Ühistegelased sellevastu ei oota riigilt muud kui aga

tegevusvabadust ja mittevaheselegamist.” (Tõnisson 1935: 6). Sellest põhimõttest on lähtunud Toronto Eesti Ühispank ja sellest põhimõttest on autori hinnangul oluline lähtuda ka Balti riikide hoiu-laenuühistutel.

2.4. Eesti, Läti ja Leedu hoiu-laenuühistute arengu võrdlus

Käesolevas alapeatükis annab autor ülevaate Balti riikide ühistulise panganduse sektori arengust, tuues välja Eesti, Läti ja Leedu võrdlusandmed hoiu-laenuühistute arvu, nende liikmete arvu, turuosa ja bilansiliste näitajate osas. Väljatoodavad ja analüüsitavad andmed annavad ettekujutuse hoiu-laenuühistute rollist Balti riikide pangandusmaastikul ning toovad selgust ühistuliste finantsasutuste probleemidesse (kaasatud ressursside kasutamine, kasutamata ressursside maht jne.). Alustuseks on tabeli 7 vahendusel antud ülevaade Eesti, Läti ja Leedu hoiu-laenuühistute arvust, üksikliikmete arvust ning ühistuliste finantsasutuste osakaalust Balti pangandusturgudel.

Tabel 7. Hoiu-laenuühistute arv ja areng Eestis, Lätis ja Leedus perioodil 2002-2006.

HLÜde arv	2002	2003	2004	2005	2006
Eesti	9	9	9	9	10
Läti	26	28	32	34	35
Leedu	53	57	61	64	65
Üksikliikmete arv					
Eesti	2 200	2 400	2 500	2 600	2 700
Läti	15 000	16 000	17 000	18 000	20 000
Leedu	21 000	32 000	45 000	54 000	60 000
Turuosa					
Eesti	0,07%	0,08%	0,07%	0,06%	0,05%
Läti	0,06%	0,07%	0,06%	0,06%	0,05%
Leedu*	0,45%	0,71%	0,80%	1,03%	0,90%

* Kaasa arvatud Leedu Hoiu-laenuühistute Keskühistu osatähtsus.

Allikas: Hoiu-laenuühistute koondbilanss ... 2007; Quarterly reports ... 2007; Operations of Credit Institutions ... 2007 alusel autori koostatud.

Tabelist 7 nähtub, et Eesti hoiu-laenuühistute arengus pole vaadeldavate tunnuste järgi toimunud olulist edasiminekut: 5 aastaga on juurde asutatud üks hoiu-laenuühistu, liikmete

arv on kasvanud kõigest 500 isiku võrra (2002. aastal 2 200 liiget, 2006. aastal 2 700 liiget) ning turuosa on langenud 0,07 protsendilt 2002. aastal, 0,05 protsendini 2006. aastal.

Lätis on 5 vaatlusaluse aastaga asutatud juurde 9 uut hoiu-laenuühistut, samuti on suurenenud HLÜde liikmeskond 5000 isiku võrra 15 000 liikmelt 20 000 liikmeni. Sellest hoolimata on HLÜde turuosa jäänud Lätis sama tagasihoidlikuks kui Eestis – 0,05-0,07% vahele. Läti ja Eesti HLÜde stabiilselt marginaalne osatähtsus pangandusturul on autori seisukohalt põhjendatav järgnevate asjaoludega:

- 1) hoiu-laenuühistud ei suuda konkureerida kommertspankadega pangandusteenuste vallas, vaid pakuvad ainult üksikuid hoiustamis- ja laenutooteid;
- 2) puudub efektiivselt toimiv HLÜde esindusorganisatsioon, kes tegeleks avalikkusele HLÜde reklaamimise ning nende tegevuse tutvustamisega.

Siiski, hoolimata asjaolust, et Läti hoiu-laenuühistud tervikuna pole suutnud suurendada oma turuosa, on nad erinevalt Eesti HLÜdest värvanud 5 aasta jooksul 5000 täiendavat liiget. Samuti on tekkinud juurde uusi hoiu-laenuühistuid. Sellest saab järeldada, et kuigi Läti hoiu-laenuühistud pole atraktiivsed avalikkuse jaoks, on neil järjest kasvav populaarsus oma sihtrühma seas (nt. ametiühingud) (Kazachkova 2007). Nendes sihtrühmades peetakse hoiu-laenuühistuid oluliseks ning nähakse nendes võimalust parandada oma majanduslikku olukorda. Eesti hoiu-laenuühistud on aga oma sihtrühmana määratlenud suhteliselt abstraktse maaelanikkonna ning ülesande olla pankade poolt hüljatud maakontorite aseaineks (Arengud 2007). Autori hinnangul ei saa ainult selline positsioneerumine olla jätkusuutlik, kuna

- 1) maaelanikkond sihtrühmana on liiga lai mõiste;
- 2) Eesti põllumajandus ja maaelu on suuresti dotatsioonide-põhine ning seal enamasti puudub maksujõuline klientuur;
- 3) internetipanganduse ja sularahaautomaatide võrgustiku levimisega kaotavad sellised aseainelised pangakontorid järjest enam tähtsust;
- 4) (kiireks) arenguks on tarvilik unikaalne positsioneerumine (kommertspankadest selge eristumine).

Ilmselt on toodud neli argumenti peamisteks põhjusteks, miks Eesti hoiu-laenuühistud pole 5 viimase aasta jooksul suutnud suurendada turuosa ning isegi mitte liikmeskonda (klientuuri). Tabeli 7 põhjal võib aga Leedu ühistulise panganduse sektori kohta väita hoopis vastupidist kui Eesti ja Läti puhul. Viie aasta jooksul on juurde asutatud 12 uut hoiu-laenuühistut, lisaks alustas 2001. aastal tegevust Leedu Hoiu-laenuühistute Keskühistu. Samuti on kolmekordistunud HLÜde liikmete arv, 2001. aastal 21 000 liikmelt 2006. aastal 60 000 liikmeni. Tänu hoiu-laenuühistute edukale majandustegevusele on kahekordistunud ka nende turuosa 0,45 protsendilt 2001. aastal 0,9 protsendini 2006. aastal. Selle põhjuseks loeb autor asjaolusid, et pole keskendutud mitte umbmäärasele ja kitsale sihtrühmale, vaid peamisteks klientuuri hankimise allikateks on kujunenud ametiühingud, kogudused, aga Iirimaa eeskujul ka noored – eeskätt üliõpilased. Nende tarvis on koguni asutatud mitmes linnas tegutsev Akadeemiline Hoiu-laenuühistu. Tänu keskühistu edukale tegevusele, sh. reklaamile, on toimunud unikaalne positsioneerumine: on arendatud välja suhteliselt mitmekesine hoiuse- ja laenuteenuste portfelli selliselt, et kliendil on võimalik selgelt näha hoiu-laenuühistu liikmeksoleku eeliseid kommertsipanga teenuste kasutamise ees. Samuti on keskühistu vahendusel juurutamisel internetipangandus ning kaardimaksevõimalused. Leedu hoiu-laenuühistute oluline erinevus Eesti hoiu-laenuühistutest on, et ei keskenduta ainuüksi maapiirkondade teenindamisele, vaid arendatakse paralleelset tegevust ka suurtes linnades.

Järgnevalt leiavad analüüsimist Eesti, Läti ja Leedu hoiu-laenuühistute ja Leedu Hoiu-laenuühistute Keskühistu bilansilised näitajad perioodil 2001-2006. Eesti hoiu-laenuühistute puhul on vaatluse alt jäetud välja 2001. aasta, kuna selle kohta puudub autoril ligipääs vajalikele andmetele. Järgnevas tabelis 8 (vt. lk. 75) on välja toodud Eesti hoiu-laenuühistute lihtsustatud koondbilanss perioodil 2002-2006. Sellest tabelist on näha, et 5 aasta jooksul on Eesti hoiu-laenuühistute koondbilansimaht kasvanud 2 korda: 61,51 miljonilt kroonilt 2002. aastal 123,54 miljoni kroonini 2006. aasta lõpu seisuga. Kasv on saavutatud hoiuste (2002. aastal 8,32 miljonit krooni, 2006. aastal 19,31 miljonit krooni) ja kapitali parema kaasamise arvelt (2002. aastal 42,77 miljonit krooni, 2006. aastal 69,54 miljonit krooni).

Tabel 8. Eesti hoiu-laenuühistute koondbilanss perioodil 2002-2006 (mln. krooni).

Aktiva	2002	2003	2004	2005	2006
Rahalised vahendid	11,30	15,67	15,77	19,36	24,46
Väljastatud laenud	44,14	54,45	71,82	86,30	86,04
Omandatud väärtpaberid	2,92	2,96	3,85	5,48	9,02
Muud varad	3,67	3,62	3,36	5,30	5,57
Varade ümberhindlus	-0,52	-0,49	-1,03	-0,90	-1,56
Kokku aktiva	61,51	76,21	93,78	115,54	123,54
Passiva	2002	2003	2004	2005	2006
Hoiused	8,32	10,67	12,78	15,87	19,31
Laenud riiklikest fondidest	9,75	16,68	22,36	32,20	32,42
Laenud krediitiasutustest	0,09	0,09	0,09	0,09	0,09
Muud kohustused	0,58	1,17	2,05	1,19	2,18
Omakapital	42,77	47,60	56,50	66,20	69,54
Kokku passiva	61,51	76,21	93,78	115,54	123,54

Allikas: Hoiu-laenuühistute koondbilanss ... 2007 ja Blank 2003: 44-45 alusel autori koostatud.

Oluline osa kasvust on saavutatud tänu Maaelu Edendamise Sihtasutuse (MES) 3,5% aastaintressiga väljastatavate laenude mahu suurenemisele (2002. aastal 9,75 miljonit, 2006. aastal 32,42 miljonit krooni). Tabelist 8 avaldub, et peamiseks varade (aktiva) tekkimise allikaks (passiva) on Eesti hoiu-laenuühistutes omakapital, mis moodustas 2006. aastal koonbilansimahust 56,3%, samuti MESi eraldatav odav laenuressurs, mille osatähtsus bilansis oli 26,2%. Suhteliselt väikest osatähtsust omavad liikmete hoiused (15,6%), marginaalsed on ka laenud krediitiasutustelt ning muud kohustused (viitvõlad, tulevaste perioodide ettemaksed ning kohustused tarnijate ees).

Analüüsides tabelis 8 toodud koondbilansi aktiva poolt nähtub, et 2006. aasta lõpuks olid hoiu-laenuühistud 5 aastaga kaasatud vahenditest (62,03 miljonit krooni) kasutanud 67,5% ulatuses laenuportfelli ning 21,2% ulatuses likviidsete rahaliste ressursside suurendamiseks. Täiendavate passivate arvelt on ülejäänud ulatuses suunatud raha väärtpaberite ja muu vara (peamiselt põhivara) soetamiseks ning ebatõenäoliselt laekuvate laenude mahakandmiseks. Ühest küljest on autori arvates positiivne, et 2/3 viie vaatlusaluse aasta jooksul tekkinud täiendavast rahalisest ressursist on suunatud Eesti HLÜde laenuportfelli suurendamise,

kuid teisest küljest on tervelt viiendik täiendavast ressursist jäänud kasutamata. Sellel on järgnevad olulisemad põhjused:

- 1) 10% kaasatud hoiuste summast tuleb paigutada mõnda Eesti krediitiasutusse likviidse hoiusena;
- 2) vastavalt hoiu-laenuühistute põhikirjadele ning seadusele on hoiu-laenuühistud loonud sisemised reservfondid tegevuse stabiliseerimiseks;
- 3) hoiu-laenuühistutel tervikuna esineb raskusi kaasatud ressursside edasilaenamisel või nende paigutamisel tulusatesse ettevõtmistesse.

Kui toodud loetelu esimesed kaks punkti õigustavad hoiu-laenuühistutel likviidsete reserve hoidmist krediitiasutuste arveldusarvetel tulu taotlemata, siis raha edasilaenamise või investeerimise võimaluste puudumine on tõsiseks probleemiks, millega tuleb tegeleda. Konkreetsed sammud selle saavutamiseks on käsitletud töö kolmandas peatükis. Järgnevalt on esitatud tabeli kujul Eesti hoiu-laenuühistute kasutamata ressurss ja selle suhe bilansimahtu perioodil 2002-2006.

Tabel 9. Eesti hoiu-laenuühistute kasutamata ressursid (mln. krooni) ja nende suhe koguaktivasse perioodil 2002-2006.

Aasta	2002	2003	2004	2005	2006
Kasutamata ressurss	2,16	7,26	5,68	16,43	12,92
Suhe koguaktivasse	3,52%	9,52%	6,05%	14,22%	10,46%

Allikas: Hoiu-laenuühistute koondbilanss ... 2007 ja Blank 2003: 44-45 alusel autori arvutused.

Tabelis 9 toodud kasutamata ressursi all on autor pidanud silmas likviidseid rahalisi vahendeid (sularaha ja kommertspankadesse paigutatud vahendid), millest on lahutatud omakapitali hulka kuuluvad reservkapitalid ning 10% hoiustest, mis seaduse järgi tulebki likviidsena hoida. Arvutused näitavad, et Eesti hoiu-laenuühistute poolt tervikuna kasutamata jäetud ressurss on kasvanud nii absoluut- kui ka suhtarvudes väljendatuna. Viie aasta jooksul on kasutamata ressursi maht kasvanud *ca.* 10 miljoni krooni võrra ning võrreldes 2002. a. 3,52% moodustas kasutamata ressursi summa koondbilansimahtu 2006.

aastal 10,46%. Selles suhtarvus on näha selge tõusutrend, mistõttu peab autor vajalikuks pakkuda töö kolmandas peatükis välja lahendusi selle olukorra leevendamiseks.

Järgnevalt on vaatluse all Läti hoiu-laenuühistute koondbilanss perioodil 2001-2006, mida kajastab arvuliselt tabel 10. Võrreldavuse huvides on autor teostanud ümberarvutused ning esitanud andmed Eesti kroonides.

Tabel 10. Läti hoiu-laenuühistute lihtsustatud koondbilanss perioodil 2001-2006 (mln. krooni).

Aktiva	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Rahalised vahendid	8,52	12,01	13,14	13,91	14,51	16,80
Väljastatud laenud	27,11	46,30	71,14	90,84	122,19	139,70
Muud varad	0,88	1,48	1,94	2,63	4,28	4,06
Varade ümberhindlus	-2,16	-2,98	-4,04	-4,46	-5,23	-5,61
Aktiva kokku	34,36	56,81	82,18	102,91	135,75	154,96
Passiva	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Hoiused	22,30	39,41	58,09	70,66	93,91	103,11
Laenud kommertspankadelt	0,62	0,93	2,19	3,36	5,34	9,69
Muud kohustused	1,04	1,48	1,77	2,34	4,13	3,75
Omakapital	10,40	14,99	20,14	26,56	32,37	38,40
Passiva kokku	34,36	56,81	82,18	102,91	135,75	154,96

Allikas: Quarterly reports ... 2007 alusel autori arvutused.

Tabelist 10 on näha, et kuue aasta jooksul on Läti hoiu-laenuühistute koondbilansimaht kasvanud 4,5 korda: 34,36 miljonilt kroonilt 2001. aastal 154,96 miljoni kroonini 2006. aastal. Kasv on saavutatud 2/3 ulatuses hoiuste ning 1/4 ulatuses kapitali täiendava kaasamise arvelt. Samuti oli bilansi passiva tekkimisel 2006. aastal võrreldes 2001. aastaga suhteliselt suurem osatähtsus kommertspankadest võetud laenudel. Arvestades seda, et Läti hoiu-laenuühistute bilansimahud on *ca.* 90% ulatuses kasvanud hoiuste või omakapitali kasvu arvelt, võib väita, et Läti HLÜde areng on seni sõltunud ainult liikmete siseringi panusest HLÜdesse finantsvahendite toomisel. Seega, erinevalt Eestist, kus veerand kaasatud ressurssidest on siiani tulnud riiklikest fondidest, on Läti HLÜd suutnud majandada suhteliselt edukalt ilma välise rahalise abita.

Tabelis 10 (vt. lk. 78) toodud aktiva poole analüüsist avaldub, et 2006. aasta lõpuks olid Läti hoiu-laenuühistud kuue aastaga täiendavalt kaasatud vahenditest (120,6 miljonit krooni) kasutanud tervelt 93% ulatuses laenuportfelli suurendamiseks, ülejäänud osas on täiendava ressursi arvel suurendatud HLÜde likviidseid rahalisi vahendeid. Ka kasutamata ressursside analüüs perioodil 2001-2006 näitab, et Läti hoiu-laenuühistud on kasutanud kaasatud rahalisi ressursse otstarbekalt ning suhtena bilansimahtu on kasutamata ressursside osakaal aastate lõikes isegi vähenenud.

Tabel 11. Läti hoiu-laenuühistute kasutamata ressursid (mln. krooni) ja nende suhe koguaktivasse perioodil 2001-2006.

Aastad	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Kasutamata ressurss	5,34	6,76	5,62	4,47	2,48	2,95
Suhe koguaktivasse	15,53%	11,89%	6,84%	4,35%	1,83%	1,90%

Allikas: Quarterly reports ... 2007 alusel autori arvutused.

Tabelis 11 toodud Läti HLÜde kasutamata ressursi väärtus ja suhe bilansimahtu on arvatud analoogselt Eesti HLÜde vastavate näitajatega. Erinevus seisneb ainult hoiuste likviidsuse reservi määras. Kui Eesti puhul on see 10% kaasatud hoiuste mahust, mis on kehtestatud hoiu-laenuühistu seadusega, siis Läti hoiu-laenuühistu seadus sellist määra ei sätesta. Läti hoiu-laenuühistud kehtestavad taolise reservmäära oma põhikirjaga ning keskmiselt on see 15% kaasatud hoiuste summast (Kazachkova 2007). Arvutused näitavad, et Läti hoiu-laenuühistute poolt tervikuna kasutamata jäetud ressurss on erinevalt Eesti HLÜdest vähenenud nii absoluut- kui ka suhtarvudes väljendatuna. 6 aasta jooksul on kasutamata ressursi hulk vähenenud *ca.* 2,4 miljoni krooni võrra. Võrreldes 2001. a. 15,53% moodustas kasutamata ressursi hulk koondbilansimahtu 2006. aastal ainult 1,9%. Seda langustrendi võib põhjendada asjaoluga, et Läti HLÜd on leidnud pangandusturul sobiva nišši (peamiselt ametiühingud), kust on võimalik kaasata hoiuseid, mis liikmete poolt ka laenudena kiiresti ära kasutatakse.

Kõige huvitavam on Leedu hoiu-laenuühistute ja nende keskühistu bilansi analüüs, kuna sealne hoiu-laenuühistute sektori kasv on kolmest Balti riigist olnud kõige kiirem ja

edukam. Järgnevalt on esitatud Leedu HLÜde lihtsustatud koondbilanss perioodil 2001-2006.

Tabel 12. Leedu hoiu-laenuühistute lihtsustatud koondbilanss perioodil 2001-2006 (miljonites kroonides).

Aktiva	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Rahalised vahendid	42,66	84,02	130,17	192,54	367,81	379,49
Väljastatud laenud	95,45	207,94	393,82	596,83	918,59	1277,61
Valitsuse väärtpaberid	8,94	11,95	8,62	13,43	13,04	28,61
Keskühistu kapital	0,13	0,16	4,13	8,42	12,75	16,38
Muud varad	6,92	14,90	23,20	33,42	54,88	51,50
Varade ümberhindlus	-0,75	-1,21	-2,64	-5,29	-4,80	-7,56
Kokku aktiva	153,34	317,75	557,31	839,35	1362,27	1746,04
Passiva	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Hoiused	120,15	256,10	432,78	672,58	1067,42	1326,41
Laenud keskühistult	0,00	2,46	47,12	48,18	112,99	169,24
Laenud HLÜdelt	9,14	15,33	0,58	2,91	3,17	4,49
Muud kohustused	3,57	5,66	8,66	13,48	19,55	29,46
Omakapital	20,48	38,20	68,16	102,20	159,14	216,44
Kokku passiva	153,34	317,75	557,31	839,35	1362,27	1746,04

Allikas: Operations of Credit Institutions ... 2007 alusel autori arvutused.

Tabelist 12 nähtub, et kuue aasta jooksul on Leedu HLÜde koondbilansimaht kasvanud 11,4 korda: 153,34 miljonilt kroonilt 2001. aastal 1746,04 miljoni kroonini 2006. aastal. Tabelis toodud hoiu-laenuühistute bilansilistele mahtudele lisanduvad veel Leedu Hoiu-laenuühistute Keskühistu bilansilised näitajad, mis muudab Leedu ühistulise panganduse sektori kasvu veelgi kiiremaks. Kasv on saavutatud 3/4 ulatuses hoiuste ning keskühistult võetud laenude ja omakapitali kasvu (kummagi puhul *ca.* 10%) arvelt. Seoses keskühistu asutamisega 2001. aastal on HLÜde-vaheline laenamine vähenenud 9,14 miljonilt kroonilt 4,49 miljoni kroonini. Tabelis toodud andmetest on näha ka, et Leedu hoiu-laenuühistute arendamiseks pole otseselt kasutatud ühtegi krooni ühistutevälist või riikliku abi ning kogu sektori kasv on saavutatud täielikult liikmete investeringutele (kapitalile ja hoiustele) toetudes. Selguse huvides tuleb mainida, et Leedu Hoiu-laenuühistute Keskühistu algkapital tuli küll Leedu valitsuse käest, kuid tänaseks päevaks on hoiu-laenuühistud suutnud suurema osa sellest kapitalist valitsuselt tagasi osta. Seetõttu on õigustatud

seisukoht, et Leedu hoiu-laenuühistute areng on siiani tulenenud lõviosas ühistuliikmete panusest. Sarnaselt Lätiga võime siinkohal näha, et Leedu hoiu-laenuühistud on suutnud väga edukalt majandada ilma välise rahalise abita.

Tabelis 12 (vt. lk. 80) toodud aktiva poole analüüsist avaldub, et 2006. aasta lõpuks olid Leedu hoiu-laenuühistud 6 aastaga juurde kaasatud vahenditest (1182,16 miljonit krooni) kasutanud 74,2% ulatuses laenuportfelli ning 21,1% likviidsete rahaliste vahendite suurendamiseks. Ülejäänud osas on täiendava ressursi arvel suurendatud soetatud põhivara (hoiu-laenuühistute kontoriruumid, seadmed, arvutiprogrammid jne.), valitsuse väärtpabereid. Samuti on 16,38 miljoni krooni eest ostetud valitsuselt välja Leedu Hoiu-laenuühistute Keskühistu kapitali.

Ka Leedu Hoiu-laenuühistute Keskühistu on alates 2002. aastast teinud läbi kiire arengu ning tema varade maht 2006. aasta lõpul oli suurem kui Eesti ja Läti hoiu-laenuühistute varade maht kokku. Järgnevas tabelis 13 on toodud Leedu Hoiu-laenuühistute Keskühistu lihtsustatud koondbilanss perioodil 2002-2006.

Tabel 13. Leedu Hoiu-laenuühistute Keskühistu lihtsustatud bilanss perioodil 2002-2006 (mln. krooni).

Aktiva	2002	2003	2004	2005	2006
Rahalised vahendid	25,32	34,68	29,17	67,89	43,25
Laenud HLÜdele	2,46	47,12	48,18	113,39	169,64
Valitsuse väärtpaberid	0,00	61,50	123,99	173,63	130,02
Muud varad	0,50	1,39	2,50	1,38	1,35
Aktiva kokku	28,29	144,69	203,84	356,29	344,27
Passiva	2002	2003	2004	2005	2006
Hoiused	3,44	111,01	166,08	314,31	293,51
Likviidsusreserv	0,00	4,17	6,68	10,51	14,38
Välisabifondid	0,00	3,13	2,35	0,00	0,00
Muud kohustused	0,17	0,74	1,25	0,45	0,82
Omakapital	24,67	25,63	27,49	31,02	35,56
Passiva kokku	28,29	144,69	203,84	356,29	344,27

Allikas: Operations of Credit Institutions ... 2007 alusel autori arvutused.

Tabelist 13 (vt. lk. 81) avaldub, et 5 aasta jooksul on Leedu Hoiu-laenuühistute Keskühistu bilansimaht kasvanud 12 korda: 28,29 miljonilt kroonilt 2002. aastal 344,27 miljoni kroonini 2006. aastal. Tabelis toodud Kasv on saavutatud 91,8% ulatuses avalikuselt kaasatud hoiuste arvelt. Oluliselt väiksemat rolli on mänginud omakapitali kasv ning likviidsusreservi loomine hoiu-laenuühistute poolt 2003. aastal. Keskühistu lihtsustatud bilansist võime näha, et kui 2003 ja 2004 aastal kasutati keskühistu tegevuse arendamisel 2-3 miljoni krooni väärtuses välimaiste fondide abi, siis tänaseks päevaks selliste fondide toetusi enam ei vajata. Eelnevalt oli juttu keskühistu kapitali Leedu valitsuse käest väljaostmisest hoiu-laenuühistute poolt. 2001. aastal paigutas Leedu Vabariigi Valitsus keskühistu stardikapitaliks ca. 24 miljonit krooni, pannes seadusega hoiu-laenuühistutele kohustuse see järk-järgult välja osta. 2006. aasta lõpul olid Leedu hoiu-laenuühistud omandanud keskühistu osasid ca. 13,38 miljoni krooni väärtuses, mis tähendab, et 5 aasta jooksul on HLÜd suutnud välja osta 56% keskühistu osakapitalist (Operations of Credit Institutions ... 2007). Sellist tulemust võib autori hinnangul pidada eeskujulikuks.

Aktiva poole analüüs tabeli 13 põhjal näitab, et 2006. aasta lõpuks olid Leedu Hoiu-laenuühistute Keskühistu 5 aastaga täiendavalt kaasatud vahenditest (315,98 miljonit krooni) kasutanud 53% ulatuses laenuportfelli suurendamiseks ning 41% ulatuses valitsuse väärtpaberite soetamiseks. Ülejäänud 6% osas on keskühistu suurendanud likviidse rahatagavara ning vähesel määral soetanud ka põhivara.

Tabelis 14 esitatud Leedu ühistulise panganduse sektori (hoiu-laenuühistud ja keskühistu) kasutamata ressursside analüüs perioodil 2002-2006 näitab, et Leedu ühistulised krediitiasutused on kasutanud kaasatud rahalisi ressursse suhteliselt otstarbekalt ning suhtena bilansimahtu on kasutamata ressursside osakaal aastate jooksul vähenenud.

Tabel 14. Leedu hoiu-laenuühistute ka keskühistu kasutamata ressursid (mln. krooni) ja nende suhe koguaktivasse perioodil 2002-2006.

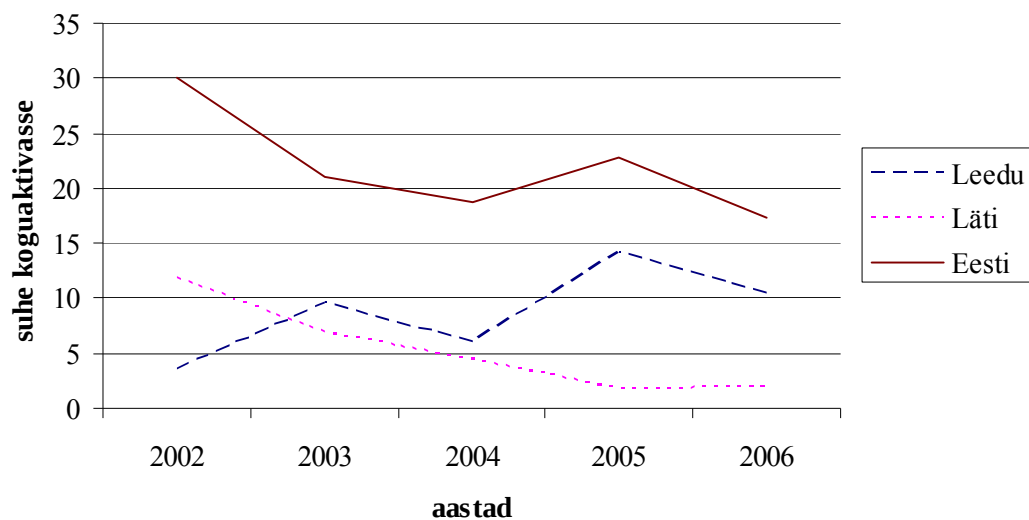
Aasta	2002	2003	2004	2005	2006
Kasutamata ressurss	22,89	32,64	43,04	86,67	79,95
Suhte koguaktivasse	29,97%	21,07%	18,70%	22,85%	17,33%

Allikas: Operations of Credit Institutions ... 2007 alusel autori arvutused.

Tabelis 14 (vt. lk. 82) toodud Leedu ühistuliste krediidasutuste kasutamata ressursi väärtus ja suhe bilansimahtu on arvutatud analoogselt Eesti ja Läti HLÜde vastavate näitajatega. Erinevus seisneb hoiuste likviidsuse reservi suures. See näitaja on võimalik leida keskühistu bilansi passivast. Arvutused näitavad, et Leedu ühistuliste krediidasutuste poolt tervikuna kasutamata jäetud ressurss on erinevalt Eesti HLÜdest ja sarnaselt Läti HLÜdega suhtarvuliselt vähenenud. Kuna Leedu hoiu-laenuühistud on tänu soodsale seadusandlusele ja keskühistu edukale käivitamisele teinud läbi kiire kasvu, on loogiline, et absoluutsummas on kasutamata ressursi hulk kasvanud. 5 aasta jooksul on kasutamata ressursi hulk kasvanud *ca.* 57 miljoni krooni võrra, kuid väljendades nimetatud näitajat suhtarvuna on selle suhe koondbilansimahtu vähenenud 2002. a. 29,97 protsendilt ainult 17,33 protsendile 2006. aastal. Sarnaselt Lätiga võib seda langustrendi põhjendada asjaoluga, et Leedu HLÜd on leidnud pangandusturul sobiva nišši (ametiühingud, kogudused), kust on võimalik kaasata hoiuseid, mis liikmete poolt laenudena kiiresti ära kasutatakse. Samuti on Leedu hoiu-laenuühistud ning nende keskühistu kohalike jaoks tuntud asutused ning ollakse teadlikud nende pakutavatest hüvedest, mistõttu on kasvanud hoiu-laenuühistute hoiuste kaasamise kui ka laenuteenuste pakkumise võime. Käesoleval ajal on Leedu kogu ühistulise panganduse sektor oma suuruselt võrreldav näiteks Eesti Krediidipangaga. Huvitava vahepõikena tasub mainida, et Leedu ühistupanganduse süsteemi oli 2006. aasta lõpu seisuga paigutatud 3% Leedu kõikidest pangahoiustest ja laenuturul omati 0,8% suurust turuosa (Operations of Credit Institutions ... 2007).

Käesolevas alapeatükis esitatud Eesti, Läti ja Leedu hoiu-laenuühistute arengute võrdlusest avaldub, et Leedu ühistulised krediidasutused on tänu viimase 5 aasta tegevusele arenenud Eesti ja Läti ühistulistest finantsasutustest kaugemale ette. Seda tõendab Leedu HLÜde kasvav turuosa pangandusmaastikul ning üle kümne korra suurenenud bilansimaht samal perioodil. Samuti on oluliseks indikaatoriks liikmete arvu kolmekordistumine perioodil 2001-2006.

Eesti hoiu-laenuühistute peamiseks majanduslikuks probleemiks on autori hinnangul kasvav kasutamata ressursi hulk. Eelpool järgnev joonis 2 (vt. lk. 84) võrdleb Eesti, Läti ja Leedu hoiu-laenuühistute kasutamata ressursside suhet koguaktivasse protsentides perioodil 2002-2006.

Joonis 2. Eesti, Läti ja Leedu hoiu-laenuühistute kasutamata ressursside suhe koguaktivasse protsentides perioodil 2002-2006 (autori koostatud).

Jooniselt 2 nähtub, et aastate lõikes on see suhe jõudsalt vähenenud Lätis ja Leedus. Eestis on kasutamata ressursside suhe koguaktivasse aga suurenenud. Läti, eriti aga Leedu HLÜd, väärivad kiitust veel ka seetõttu, et nad on suutnud oma tegevust arendada ilma riiklike või välisabifondide toeta. Eesti HLÜd seevastu aga sõltuvad suhteliselt suurelt (25% bilansimahust) Maaelu Edendamise Sihtasutuse odavast laenuressursist ning hoolimata kõrgetest hoiuseintressidest (5-8%) pole olnud suutelised piisavas koguses hoiuseid kaasama. Ilmselt mängib siinkohal rolli nii inimeste usaldamatus HLÜde hoiuste turvalisuse suhtes kui ka vastava selgitustöö ja reklaami puudulikus, et mitte öelda puudumine. Järgnevas peatükis esitab autor omapoolsed ettepanekud, kuidas võiks ilmnunud probleeme kõrvaldada või leevendada.

3. BALTI RIIKIDE ÜHISTULISE PANGANDUSE ARENGUVISIOON JA -VÕIMALUSED

3.1. Arenguvisiooni väljatöötamise alused

Kolmandas peatükis esitab autor lähtuvalt eelnevast Balti riikide ühistulise panganduse ees seisvate võtmeprobleemide lahendamise ettepanekud ning seoses sellega ka omapoolse visiooni, kuidas võiks hoiu-laenuühistute rolli Eesti, Läti ja Leedu pangandusturgudel suurenda. Ettepanekute tegemise ja soovitude andmise lähtekohaks on töö teises peatükis läbiviidud tüpoloogiline analüüs. Selliseid ettepanekuid on aastate jooksul tehtud peamiselt praktikute poolt, akadeemilisemast vaatevinklist on temaatikat käsitlenud Dots. Jaan Leetsar ning magister Marje Kõljalg oma magistritöös. Hoiu-laenuühistute hoiuste tagamise võimaluste üle on mitmetes artiklites diskuteerinud Prof. Mart Sörg.

2001. aastal kirjutatud ja kaitstud Marje Kõljala uurimuses on väljatoodud mitmedki ettepanekud, kuidas tagada hoiu-laenuühistute areng. Üldises plaanis nõustub käesoleva magistritöö autor nii magister Kõljala kui ka praktikute avaldatud seisukohtadega. Ometi peab autor vajalikuks keskenduda omapoolsete soovitude väljapakkumisel mitte ideaalidest, vaid pigem konkreetsest olukorrast lähtuvalt, kus Eesti, Läti ja Leedu hoiu-laenuühistud asuvad. Sellest annab autori arvates hästi tunnistust tüpoloogilise arengustaadiumi väljaselgitamine, mida on näiteks Iirimaa ja USA autorid kasutanud oma riikide HLÜ sektori arengu kirjeldamisel ning arenguvõimaluste väljaselgitamisel. Seetõttu saavad autori soovitud olema suhteliselt konkreetsete ning lähiaastate võimalusi silmaspidavad. Aja möödudes ning püstitatud konkreetsete eesmärkide täidetuse korral on

võimalik olemasolevalt arengustaadiumilt liikuda kõrgemasse staadiumi ning sealt edasiliikumise võimaluste selgitamiseks on kindlasti tarvis koostada uusi uurimusi ning akadeemilisi töid.

Kolmanda peatüki raames esitatud ettepanekud ja soovitused jagab autor esmalt kolme ossa: asutamise protseduuri, HLÜde turvalisuse ja HLÜde majandustegevuse kohta käivad ettepanekud. Igas osas on plaanis anda soovitused nii olemasoleva seadusandluse raames kui ka teha ettepanekuid seadusandluse muutmiseks HLÜde arengu soodustamise eesmärgil.

Nagu avaldub magistritöö sissejuhatuses on töö eesmärk analüüsida ühistulise panganduse rolli Balti riikides, tuua välja selle probleemid ja võimalused ning pakkuda välja efektiivne kontseptsioon ühistuliste rahaasutuste edaspidise arengu tagamiseks. Autor on eelnevate peatükkidega teinud endast parima, et avada hoiu-laenuühistute roll kõigis kolmes Balti riigis. Arenguvõimaluste väljapakkumisel on aga Läti ja Leedu kõrval põhirõhk soovitustel, mis käivad Eesti hoiu-laenuühistute kohta. Peamisteks põhjusteks on siinkohal järgnevad:

- 1) autor on praktiliselt osalenud Eesti hoiu-laenuühistute sektori tegevuses ning seetõttu tunnetab nende praktilisi vajadusi enam kui Läti ja Leedu HLÜde puhul kõrvalt vaatajana;
- 2) Leedu hoiu-laenuühistud on viimase 5 aasta jooksul liikunud Eesti ja Läti HLÜdest oma arengus kaugele ette ning seetõttu on nende kogemused sageli Eesti ja Läti HLÜdele tehtavate ettepanekute aluseks;
- 3) kuna töö on kirjutatud eesti keeles, on selle tulemused huvipakkuvad eeskätt eestikeelsele lugejaskonnale;
- 4) Läti ja Leedu kogemused on Eesti HLÜde olukorra väljaselgitamisel ning arenguvõimaluste analüüsil pigem võrdlevaks materjaliks.

Käesolevas töös avaldatavad seisukohad on autoril plaanis pärast töö kaitsmist teha teatavaks nii Eesti, Läti kui ka Leedu hoiu-laenuühistute keskorganisatsioonide eestvedajatele, et läbi uurimistulemuste jagamise oleks võimalik ka nende tulemuste osaline või täielik praktikasse rakendamine. Samuti on autori soov, et seadusemuudatuse

ettepanekute osas tutvusid tööga ka HLÜ-alaste seaduseelnõude koostajad. Seetõttu püüab autor esitada kõik seisukohavõtnud lähtuvalt hoiu-laenuühistute üldistest huvidest ning taotlustest.

3.2. Hoiu-laenuühistute asutamisprotseduur

3.2.1. Probleemid hoiu-laenuühistute asutamisel ja sellest tulenevad seadusemuudatuse ettepanekud

Nii Eesti, Läti kui ka Leedu on kehtestanud hoiu-laenuühistute seadustega suhteliselt kõrged asutajaliikmete arvu alammäärad, milleks on vastavalt 25, 20 ja 50 liiget. Iirimaa on selliseks määraks näiteks ainult 15 isikut (Kaupelyte, McCarthy 2004: 5). Sellised asutajaliikmete arvu miinimumnõuded muudavad hoiu-laenuühistute asutamise keerukamaks kui nn. tavalise (ühistulise) ettevõtte asutamise (3-5 asutajaliiget). Lisaks asutajaliikmete nõudele saab hoiu-laenuühistu asutamise protseduuri keerukuse kohta anda hinnangu, vaadeldes nõutava minimaalse osakapitali määrasid. Lätis on selliseks miinimummääraks 45 000 krooni ja Leedus 68 000 krooni – seega ei ületa hoiu-laenuühistu kohustusliku osakapitali suurus tavaliselt tulundusühistult nõutavat suurust. Eestis seevastu on kehtestatud hoiu-laenuühistute minimaalse osakapitali suuruseks tavapärase 40 000 krooni asemel 500 000 krooni.

Ühest küljest võib tavapärasest miinimumkapitalist suuremat kapitali hoiu-laenuühistute puhul õigustada asjaoluga, et HLÜ tegevuse spetsiifikast tulenevalt (laenude andmine kindlama või vähem kindlama tagatise alusel) kaasnevad kõrgendatud riskid – seda peamiselt hoiustajate jaoks. Lisaks võib olla argumendiks, et suurem osakapital annab parema aluspositsiooni laenutegevusega alustamiseks selliselt, et sellest tekkivate laenuintresside arvelt on võimalik katta esmased püsivad tegevuskulud. Samuti toimib kõrge kapitalinõue omamoodi litsentseerimise aseainena. Toodud argumentidele saab aga oponeerida järgnevate faktidega:

- 1) Läti ja Leedu kogemused on tõestanud, et ka väikese algkapitaliga HLÜd on usaldusväärsed hoiuste tagamise mõttes, eeldusel, et on asutatud toimiv hoiuste tagamise süsteem (nt. riiklik);
- 2) Läti ja Leedu kogemused on tõestanud, et väikese kapitaliga asutatud HLÜd on suutnud jooksva tegevuse käigus suurendada nii osa- kui omakapitali;
- 3) efektiivse hoiuste tagamise süsteemi olemasolul on nii Läti kui ka Leedu HLÜdes kasvanud hoiuste mahud kui peamine laenuressursi allikas, mis tagab HLÜdele piisava sissetuleku;
- 4) HLÜde otsene litsentseerimine riigi keskpanga poolt tagab autori hinnangul HLÜ tegevuse oluliselt vahetuma monitoorimise ning kvaliteedikontrolli.

Kuigi minimaalse asutajaliikmete arvu nõue tundub HLÜde jaoks diskrimineeriv – kommertspankadel näiteks puudub minimaalse klientide arvu nõue, pole see ise-enesest uute HLÜde asutamisel peamiseks takistuseks. Seda näitavad nii Leedu, Läti kui ka Iirimaa kogemused. Hoopis tõsisem probleem peitub siiski nõutavas miinimumkapitalis, sest kui 25 eraisikut tahaksidki Eestis HLÜd asutada, peaks igapähe neist olema keskmiselt võimalik 20 000 krooni välja käia. Seda on aga tänases Eestis väga raske eeldada (Sõrg 2006). Autori hinnangul on see peamiseks põhjuseks, miks Eesti asub hoiu-laenuühistute väikest arvu silmas pidades tüpoloogiliselt alles sünnistaadiumis, kuid Läti ja Leedu on sisenenud selle tunnuse poolest üleminekustaadiumisse.

Sellest tulenevalt esitab autor järgnevalt kaks ettepanekut, mille rakendamine aitaks suurendada HLÜde arvu Eestis: üks neist eeldab muudatusi hoiu-laenuühistu seaduses, teine on nn. rahaühistu meetod, mille abil on võimalik jõuda hoiu-laenuühistu asutamiseni järk-järgult. Läti ja Leedu kohta autor siinkohal ettepanekuid ei esita, kuna need riigid on saavutanud ühistute arvu poolest üleminekustaadiumi tunnused ning on olemas ka eeldused, et seal tekib lähiaastatel tihe kogu maad kattev HLÜde võrgustik, et siseneda küpsusstaadiumi – selleks on tarvis ainult täiendavalt aega.

Eesti hoiu-laenuühistu asutamine peaks autori hinnangul olema sarnane Leedu vastava eeskirjaga. See on teostatav, kui langetada Eesti hoiu-laenuühistu seaduse §7 toodud

minimaalne asutajate arv viie isikuni. Sellisel juhul on vajalik, et samas paragrahvis oleks sätestatud tingimus, et HLÜ liikmete arv peab 6 kuu jooksul tõusma vähemalt 25 isikuni. Kindlasti tuleb kaaluda §22 esitatud minimaalse osakapitali suuruse langetamise otstarbekust. Üheks võimaluseks on kehtestada nõue, et HLÜ esialgne minimaalne osakapital on võrdne tulundusühistu minimaalse osakapitaliga (40 000 krooni) ning peab teatud perioodi jooksul (nt. 3 aastat) kasvama 500 000 Eesti kroonini.

Hetkel on menetlemisel hoiu-laenuühistu seaduse uus redaktsioon. Sarnaseid muudatusi see ei sisalda. Ka autor ei pea tõenäoliseks, et seadusandlikul teel oleks hoiu-laenuühistute asutamine võimalik Eestis muuta osakapitali ja asutajate arvu osas lihtsamaks. Selle põhjuseks on nii seadusandja vastuseis kui ka Eesti Hoiu-laenuühistute Liidu suutmatust taolist ettepanekut läbi suruda. Seetõttu jääb järgi arvestatav võimalus lihtsustada HLÜ asutamist rahaühistu meetodit kasutades (Sörg, Roos 2007: 6-10). Nimetatud meetodi tõhusust tõstaks kindlasti, kui Eesti Hoiu-laenuühistute Liit või mõni muu autoriteetne organisatsioon sellist asutamise teed propageeriks või koguni materiaalselt toetaks.

3.2.2. Hoiu-laenuühistu asutamine rahaühistu meetodil

Käesoleval ajal kehtivate krediidasutuste seaduse ja hoiu-laenuühistute seaduse alusel tuleb Eesti ühistulised finantsasutused liigitada kaheks – hoiu-laenuühistud ja ühistupangad. HLÜ on, nagu eelnevalt mainitud, finantseerimisasutus. Ühistupank saaks krediidasutusena opereerida aga samadel tegevusaladel nagu kommertspangadki.

Tulundusühistu on äriühing, mille eesmärgiks on toetada ja soodustada oma liikmete majanduslikke huve läbi ühise majandustegevuse (Tulundusühistuseadus 2002). Rahaühistu kui spetsiifilise tulundusühistu eesmärk on seega tema liikmete majandustegevuse soodustamine, mille otstarbel ühistu võtab vaba rahajäägiga liikmetelt laenu (hoiuseid) ning laenab selle raha edasi laenuvajadusega liikmetele. Sisuliselt on rahaühistu puhul tegemist ühistuga, mille põhitegevusalaks on finantsvahendus. Rahaühistu asutamise ja tegutsemise eesmärgiks on saavutada läbi jooksva eduka tegevuse selline olukord, et oleksid täidetud

kõik HLÜ asutamiseks hoiu-laenuühistu seaduses sätestatud normatiivid. Tegevuse alustamise seisukohalt olulisematenä tuleb nimetada minimaalset osakapitali määra – 500 000 krooni ning minimaalset nõutavat liikmete arvu – 25 juriidilist või füüsilist isikut. Rahaühistu osutub seega tõhusaks abivahendiks, mis aitab jõuda HLÜ asutamiseni järkjärgult.

Rahaühistu asutamine ja tegevus pole Eesti kontekstis võõrad nähtused. Näiteks Kehtna Hoiu-laenuühistu tegutses perioodil 1993-1998 Kehtna Ettevõtluse Arendusühistuna, krediteerides kohalikke talunikke ja ettevõtjaid (Blank 1998: 32). Samuti võib näidetena välja tuua Sipa Majanduse Teabe-laenuühistu baasil loodud Lääne Hoiu-laenuühistu (Äriregistri teabesüsteem 2007) ja hiljuti E.W. Rahandusühistu baasil loodud Tartu Hoiu-laenuühistu (E.W. Rahandusühistu jagunemiskava 2006). E.W. Rahandusühistu erineb eelpool mainitud teabe-laenuühistutest selle poolest, et ta on esimene ja hetkel ainus rahaühistu, mis on asutatud 1999. aastal kehtima hakanud hoiu-laenuühistu seaduses sätestatud asutamistingimuste täitmiseks. Samuti on E.W. Rahandusühistu asutanud oma tegevust sisuliselt „nullist” ning temal puudus asutamisel materiaalne baas mõne likvideerimisel oleva ühismajandi varade näol. Sellest tulenevalt on edaspidi vaatluse all nimetatud näide.

Rahaühistu pole krediitiasutus ega ka mitte finantseerimisasutus hoiu-laenuühistu seaduse mõttes. Sellest tulenevalt võib välja tuua rahaühistuga kaasnevad tegevust piiravad asjaolud. Näiteks ei saa rahaühistu erinevalt HLÜst teostada ülekandeid ja makseid liikmete hoiukontodelt ning välissularaha ostmiseks ja müügiks läheb tarvis vastavat Eesti Panga litsentsi. Piiratust lisab muuhulgas ka asjaolu, et Maaelu Edendamise Sihtasutuselt pole tavalisel tulundusühistul edasilaenamise eesmärgil võimalik laenuressursse saada, küll on see aga võimalik hoiu-laenuühistutel. Samuti pole rahaühistusse paigutatud hoiused garanteeritud sarnaselt HLÜdele Sihtasutuses Hoiu-laenuühistute Hoiuste Tagamise Fond.

Teisest küljest võib tuua välja positiivseid tegureid, mis autori arvates kaaluvad üles eelpool nimetatud kitsaskohad. Neist olulisim on HLÜ asutamiseks tarviliku 500 000 krooni suuruse osakapitali ja nõutava 25 asutajaliikme hankimine. Tulundusühistuseadus

lubab ühistu asutada vähemalt 5 isiku poolt, kes peavad tasuma osakapitaliks 40 000 krooni. Seega on rahaühistu asutamiseks rahaliste vahendite hankimine oluliselt lihtsam kui HLÜ puhul. Sellest tulenevalt on võimalik alustada sisulise tegevusega – võtta vastu säästjatelt vabu rahalisi ressursse (hoiuseid), väljastada laene ning suurendada liikmeskonda ja osakapitali, et jõuda järk-järgult hoiu-laenuühistu seaduses nõutavate kapitali- ja liikmelisuse määradeni. Teiseks võimaldab sisulise tegevuse käivitamine rahaühistu liikmeskonnal, iseäranis aga juhtkonnal „harjutada” HLÜna tegutsemist. Sellega ühenduses luuakse ja koolitatakse välja HLÜ toimimiseks tarvilikud struktuurid (juhatus, nõukogu, laenukomitee, klienditeenindus, IT-meeskond jne.) ning saavutatakse samm-sammult HLÜdele esitatud usaldusnormatiivide täitmine. Kolmandaks sunnib rahaühistu suurem tegevusrisk (esialgu väikesed omakapitalid, hoiuste väline tagamatus jt.) juhtkonda leidlikumalt käituma ning tihendama sidemeid liikmeskonnaga, kelle investeringute arvelt on võimalik suurendada nii osakapitali kui ka deposiitide mahtu.

Lõpptulemusena on läbi rahaühistu tegevuse võimalik suurendada liikmete arv ning osakapital hoiu-laenuühistu seaduses sätestatud määraneni ning saavutada täielik valmisolek HLÜ usaldusnormatiivide täitmiseks. Samuti kujunevad rahaühistu tegevusega välja toimivad protseduurireeglid. Sellest tulenevalt leiab autor, et esitatud tegevusskeem võib tulla kasuks uute HLÜde juurdetekkimisele Eestis. Idee illustreerimiseks on järgnevalt toodud välja E.W. Rahandusühistu tegevuse kronoloogiline näide hoiu-laenuühistuks muutumisel.

E.W. Rahandusühistu on 2006. aasta märtsikuus asutatud rahaühistu põhimõttel tegutsev ühistegelise finantsasutus. E.W. Rahandusühistu (edaspidi rahaühistu) eesmärk on koondada hoiustena säästusid omavate liikmete rahalised ressursid ning väljastada need laenudena laenuvajadusega liikmetele (Esileht 2007). Sisuliselt on rahaühistu taotluseks olnud algusest peale hoiu-laenuühistu staatuse saavutamine, mida väljendab ühistu põhikirja punkt 8.3. Selle kohaselt algatab juhatus ühistu ümberkujundamise HLÜks, kui ühistu liikmete arv on kasvanud 25 isikuni ja osakapital 500 000 Eesti kroonini (E.W. Rahandusühistu põhikiri 2006). 2006. aasta augustikuuks olid nimetatud kriteeriumid täidetud ning 9. septembriks kokku kutsutud üldkoosolek kinnitas Tartu Hoiu-laenuühistu

eraldumise rahaühistust. Koostatud jagunemiskava kohaselt andis rahaühistu Tartu Hoiu-laenuühistule bilansi kohustuste poolelt üle 500 000 krooni (25 asutajaliikme poolt) väärtuses osamakseid ning aktiva poolelt 500 000 krooni väärtuses väljastatud laene (E.W. Rahandusühistu jagunemiskava 2006). 28. detsembril 2006 registreeris Tartu maakohtu registriosakond Tartu Hoiu-laenuühistu kui iseseisva juriidilise isiku ning alates sellest hetkest on uus HLÜ alustanud iseseisval bilansil majandamist. Tabelist 15 on võimalik jälgida E.W. Rahandusühistu ja Tartu Hoiu-laenuühistu lihtsustatud bilansse 31.01.2007 seisuga.

Tabel 15. Lihtsustatud bilansid seisuga 31.01.2007 (tuh. krooni).

Bilansi kirje	E.W. Rahandusühistu	Tartu Hoiu-laenuühistu	Bilanss kokku
Aktiva			
Rahalised vahendid	2	2	4
Omandatud osad ja aktsiad	140	0	140
Põhivahendid	13	0	13
Väljastatud laenud	322	517	839
Muud aktivad	5	0	5
AKTIVA KOKKU	482	519	1001
Passiva			
Kohustused krediitiasutuste ees	123	0	123
Hoiused	93	15	108
Osakapital	238	502	740
Muud passivad	1	0	1
Kasum	27	2	29
PASSIVA KOKKU	482	519	1001

Allikas: E.W. Rahandusühistu pearaamat ... 2007; Tartu Hoiu-laenuühistu bilanss ... 2007.

Tabelist 15 võib näha, et tänu rahaühistu tegevusele on saanud võimalikuks moodustada alla aastase tegevusperioodi jooksul esialgse 40 000 krooni suuruse osakapitali asemel liikmete osamaksudest kokku 740 000 krooni suurune osakapital, millest 502 000 krooni on üle antud Tartu Hoiu-laenuühistule ning 238 000 on jäänud jagunemisejärgse rahaühistu osakapitaliks.

Kui 2006. aasta aprilli lõpul oli rahaühistu väljastanud laene 91 000 krooni väärtuses, siis 2007. aasta jaanuariks laenude rahaühistu ja Tartu Hoiu-laenuühistu laenude kogumaht kasvanud üle 9 korra – 839 000 kroonini, sellest Tartu Hoiu-laenuühistu väljastatud laene 517 000 ja rahaühistu omasid 322 000 krooni väärtuses. Liikmete hoiuseid on rahaühistu 10 tegevuskuuga võtnud vastu 93 000 krooni eest. Tartu Hoiu-laenuühistu bilansis kajastuv 15 000 krooni suurune hoiuste saldo on paigutatud hoiustajate poolt HLÜsse pärast HLÜ registreerimist.

Rahaühistu on omandanud ka 100 000 krooni väärtuses osaühingu Lõuna Kindlustusmaakler osasid (2/3 selle osakapitalist), kuna lisaks tavapärasele hoiustamis- ja laenamistehingutele soovitakse oma liikmetele pakkuda ka lisateenust erinevate kindlustusseltside kindlustustoodete vahendamise näol. Iirimaal 2000. aastal läbiviidud küsitluse põhjal ei piisa hoiustamis- ja laenamisvajadusega isikutele kommertspankadega samaväärsete teenuste pakkumisest, vaid uute HLÜ liikmete värbamiseks on oluline pakkuda klientidele lisateenuseid (McCarthy *et al.* 2000: 3-11). Kindlustustooted võivad seega olla üheks arvestatavaks võimaluseks uute liikmete värbamisel ja HLÜ tegevuse laiendamisel. Samuti on investeeritud 40 000 krooni kinnisvara vahendamisega tegeleva OÜ Ühishalduse Konsultatsioonid osakapitali, kus ollakse ainuomanik.

Rahaühistu tegevus käivitati selle asutamisel sisuliselt „nullist”, st. tegevuse käigus on välja töötatud hoiuste vastuvõtmise ja laenude väljastamise kord, raamatupidamise sise-eeskirjad, sisekontrollieeskirjad ning muud protseduurireeglid. Nimetatud määrustikke on rahaühistu juhatus pidanud korduvalt muutma, et tagada ühistu riskide efektiivsem maandatus ning liikmete suurem rahulolu. Tänapäevaks on rahaühistus väljakujunenud üldjoontes hästi funktsioneeriv asjaajamiskord. On oluline rõhutada, et tänu sellisele protsessile osutus Tartu Hoiu-laenuühistu tarvis komplekteerida nii kolmeliikmeline nõukogu, juhatus ja revisjonikomisjon kui ka valida HLÜle audiitor. Seega on rahaühistu praktiline tegevus aidanud kaasa senisest arvukama (rahaühistut juhtis algselt ainult 3-liikmeline juhatus) ja pädevama juhtkonna kujundamisele.

Eesti hoiu-laenuühistu seadusega on hoiu-laenuühistutele kehtestatud ka terve rida HLÜ usaldusväärse tagamise normatiive, mis on toodud seaduse §§27 ja 28 (Hoiu-laenuühistu seadus 1999):

- 1) mitte vähem kui 10% hoiustest tuleb paigutada likviidse hoiusena mõnda Eesti krediitiasutusse;
- 2) kinnisasjade omamine lubatud hulgal, mis on vajalik põhitegevuseks;
- 3) investeringud põhivarasse ei tohi olla suuremad omakapitalist;
- 4) kinnis- ja vallasvara ning aktsiad ja osad, mille HLÜ on omandanud kolmanda osapoole arvel tuleb võõrandada hiljemalt kahe aasta jooksul nende omandamisest;
- 5) keelatud on osaleda osanikuna täis- ja usaldusühingus;
- 6) liikmele antud laen ei tohi olla rohkem kui 10 korda suurem tema liikme osamaksu summast ega tohi ületada 20 protsenti HLÜ osakapitalist;
- 7) HLÜ kohustuste summa kokku ei või ületada 20-kordset omakapitali summat.

Toodud loetelust on rahaühistu jaoks probleeme tekitanud ainult esimene ja kuues normatiiv. Praeguses tegevusfaasis on juhatus seadnud suure rõhu liikmete hoiuste kaasamisele, kuna see on oluline ressurss suure laenuõudluse rahuldamiseks. Tegevuse esimestel kuudel osutus tulude kiire kasvatamise eesmärgil eriti oluliseks, et võimalikult palju ressursse oleks väljastatud laenudena. Seega oleks 10% kaasatud hoiuste paigutamine tegevuse alguses osutunud ühistule kahjulikuks, kuna kommertspankade poolt hoiustelt makstav intress jääb tunduvalt alla ühistu poolt makstavale intressile. Hetkel aga on rahaühistu ja sellest eraldunud Tartu Hoiu-laenuühistu saavutanud sellise tulude taseme, mis katab ära püsivad tegevuskulud ning osaliselt on intressitulude arvelt juba võimalik väljastada juba ka laene. Seetõttu on Tartu Hoiu-laenuühistul olemas valmisolek paigutada 1/10 kaasatud hoiustest kommertspankadesse. Samuti on tegevuse käigus kujunenud liikmeskonna hulgas välja selge laenuvajadusega klientide kontingent, kes on kooskõlas oma vajadustega teinud ühistusse sobiva suurusega osakapitali sissemaksed. Seega näitab praktika, et hoiu-laenuühistu asutamine rahaühistu baasil võimaldab saavutada järk-järgult valmisoleku ka HLÜle seadusega sätestatud usaldusnormatiivide täitmiseks.

Nagu eelnevast näha võib, on rahaühistu meetodil hoiu-laenuühistu asutamine võimalik. Järk-järguliselt HLÜ asutamiseni jõudmine võtab orienteeruvalt aega 6 kuud, mille jooksul on lisaks kapitali- ja liikmete arvu nõude täitmisele võimalik saavutada valmisolek HLÜle seadusega kehtestatud usaldusnormatiivide täitmiseks ning kujundada välja tegevuseks vajalike algteadmistega personal ja juhtkond. Autori hinnangul on rahaühistu meetodit võimalik rakendada igal HLÜd asutada soovival huvigrupil sõltumata riigi, mõne välisabifondi või hoiu-laenuühistute liidu toetusest. Samas aitaks aga uute HLÜde asutamist kiirendada selliste organisatsioonide toetus. Kui autori väljakäidud rahaühistu meetod leiab toetamist Eesti Hoiu-laenuühistute Liidu või mõne muu sarnaste eesmärkidega organisatsiooni poolt, oleks otstarbekas asutada sellise ühenduse juurde hoiu-laenuühistute asutamise toimkond. Sellise toimkonna ülesannete hulka on autori hinnangul otstarbekas võtta järgnevad toimingud:

- 1) sihtgruppidele hoiu-laenuühistute asutamise ja tegevuse kasulikkuse propageerimine;
- 2) sihtgruppide huvitatuse korral nende juriidiline abistamine rahaühistu asutamisel ja tegevuse suunamisel kuni hoiu-laenuühistu asutamiseni;
- 3) rahaühistute asutamise finantseerimine.

Hoiu-laenuühistute asutamise toimkonna tegevuse kirjeldamise juures pole autoril plaanis käesolevas magistritöös pikemalt peatuda ning idee on väljapakutud rahaühistu meetodi ühe võimaliku edasiarendusena, mis võiks kajastamist leida järgnevates töödes. Sellised huvigrupid, kes toimkonna abi vajaksid on Eestis olemas. Tarvilik on ainult HLÜ liidu või mõne sarnase organisatsiooni juurde sobiv meeskond komplekteerida ning rahastamise allikad leida. Neid võib otsida näiteks tarbijate ühistute hulgast. Selleks annab julgust asjaolu, et 2007. aasta alguses asutati Keila Tarbijate Ühistu poolt uus hoiu-laenuühistu. Töö kirjutamise hetkel on see tegevdirektori puudumise tõttu registrisse kandmata.

3.3. Hoiu-laenuühistute usaldusväarsuse tagamine

Hoiu-laenuühistutele ja ühistupankadele, nagu ka kõikidele teistele rahalisi ressursse koondavatele ning neid laenude andmiseks kasutavatele finantsasutustele on kehtestatud kõrgendatud usaldusväarsuse tagamise normatiivid, millest oli juttu eespool. Inimesed muretsuvad oma sääste finantsasutustesse paigutades nende säilivuse pärast. Finantsasutustesse paigutatud hoiused on hoiustajate säästud, mille kaotsimineku või operatiivse kasutamise piirangud on riskid, mida tuleb igati vältida (Sõrg, Roos 2007: 4). Samamoodi tuleb vältida finantsasutustesse kapitaliinvesteeringuid teinud isikute riske investeeritud raha finantsasutuse pankroti korral kaotada.

Deposiitorite kaitse on üks peamisi põhjusi, miks finantssektori tegevus kõigis maades on rangemalt reguleeritud kui tavaline äritegevus. Lisaks finantsasutuste tegevuspiirangutele, mis peaksid deposiidi kaotsimineku riski tekkimist vältima, on olemas ka väljakujunenud praktika ja kindlustusfondid finantsasutuse pankroti korral deposiitorite kahjude kas täielikuks või osaliseks korvamiseks. Ka Eesti Pank on kasutanud sadu miljoneid kroone oma finantsressursse raskustesse sattunud kommertsbankades olevate deposiitide päästmiseks (näiteks Põhja-Eesti Aktsiapank, Eesti Maapank, Optiva Pank jne.). 1998. aastast käivitus Eestis ka panga deposiitide kindlustuse süsteem. Tänapäevaks on tagatisfondi kaudu see kindlustus laienenud ka investoritele ja pensionikindlustusele, kuid mitte HLÜdes olevatele hoiustele. (*Ibid.*: 4-5) Sellise hoiuste tagamise süsteemi on Eesti Hoiu-laenuühistute Liitu kuuluvad HLÜd käivitanud omal jõul Sihtasutuse Hoiu-laenuühistute Hoiuste Tagamise Fond näol. Fond on võtnud eesmärgiks tagada HLÜdes peetavad hoiused ühe isiku kohta 40 000 Eesti krooni ulatuses. Nagu eelnevast avaldub, pole seda eesmärki täita suudetud. Läti ja Leedu HLÜdes olevad hoiused on aga tagatud riikliku fondi kaudu, mis tagab ühistegeliste hoiustajate hoiused samal määral kui kommertsbankades olevad hoiused.

Sellest tulenevalt pakub autor käesolevas alapeatükis välja ettepanekud Eesti HLÜde hoiuste paremaks tagamiseks, kuna praegust süsteemi võib pidada suhteliselt algeliseks ning selle järgi asuvad Eesti hoiu-laenuühistud tüpoloogiliselt alles üleminekustaadiumis.

Läti ja Leedu kohta selles osas ettepanekuid ei esitata, kuna sealne hoiuste tagamise süsteem on ühine nii HLÜdele kui ka kommertspankadele, mistõttu selles muudatuste tegemise soovitamine ei teeni antud magistritöö eesmärki, vaid nõuab hoopis uut analüüsi ning töö temaatikat. Läti ja Leedu asuvad hoiuste tagamise ja laenude garanteerimise osas küll sarnaselt Eestiga üleminekustaadiumis, kuid on tulenevalt nende HLÜde hoiuste seadusejärgsest tagatusest ning faktist, et sealsed HLÜde assotsatsioonid on väga lähedal Rahvusvahelise Hoiu-laenuühistute Nõukoguga liitumisele ja selle poolt väljapakutud usalduskriteeriumite täitmisele, võib Läti ja Leedu HLÜsid pidada kahe-kolme lähema aasta jooksul usaldusväarsuse osas küpsusstaadiumis olevaiks (Grace 2007). Lisaks hoiuste turvalisuse tõstmise ettepanekutele käsitleb autor käesolevas alapeatükis veel HLÜde laenude garanteerimist spetsiaalse fondi poolt ning Balti riikide hoiu-laenuühistute tegevuse võimalikku monitoorimist läbi rahvusvaheliselt tunnustatud PEARLS süsteemi.

Esmalt on võrdlemise all Eesti kommertspankades ning HLÜdes asuvate deposiitide turvalisust, lähtudes finantsasutuste bilansside struktuurist ning seadusandluse mõjudest. Hoiuste turvalisus on sõltuv ka kõigist PEARLSi kuuest põhikriteeriumist ning muudest hoiuste turvalisusega kaudselt seotud usaldusväarsuse tagamise nõuetest. Täiendavalt tasub märkida, et ühelt poolt teenib HLÜde usaldusväarsuse efektiivne tagamine hoiustajate kaitsmise huvisid, kuid teiselt poolt suurendab see avalikkuse usaldust HLÜde vastu tervikuna. Seetõttu on HLÜde tegevuse turvalisemaks muutmine oluline tegur hoiu-laenuühistute arengu kiirendamisel.

Eesti Panga kodulehel avaldatud statistika võimaldab võrrelda HLÜ ja kommertspankade bilansside struktuuri. Järgnev tabel 16 (vt. lk. 98) kajastab võrdluse alusel koostatud analüüsi tulemusi. HLÜde hoiuste turvalise võrdlemist kommertspankade hoiuste turvalisusega on oma töödes käsitlenud Prof. Mart Sõrg (Sõrg, Roos 2007: 5).

Tabel 16. Eesti hoiu- ja laenuühistute ning kommertspankade koondbilansside näitajad seisuga 31.12.2006 (milj. krooni)

Näitajad	Hoiu- ja laenuühistud		Kommertspankad	
	summa	%	summa	%
Nõuded krediitiasutustele (HLÜ) või keskpangale (kommertspangad)	23,4	18,9	17087	7,1
Võlgnevus klientidele (deposiidid)	19,3	15,6	122959	51,3
Omakapital (aktsiaosakapital, reservid, kasum)	69,5	56,3	20123	8,4
Kokku bilanss	123,5	100,0	239525	100,0

Allikas: Hoiu-laenuühistute koondbilanss ... 2007; Pikk koondbilanss 2007 alusel autori arvutused.

Tabelist 16 on näha, et kommertspankade varade allikatest moodustab võlgnevus klientidele üle 51,3%, aga HLÜdel kõigest 15,6% Omakapitali vastava suhtarvu (omakapitali adekvaatsus) suhtarvu poolest on näitajad aga vastupidised – HLÜdel 56,3% ja kommertspankadel 8,4%. Seega, võrreldes omanike vastutust (rahalist panust deposiitorite riskide maandamiseks), siis HLÜdel ületab omakapital peaaegu neli korda deposiitide jäägi. Kommertspankadel on see vastupidi – omakapital on deposiitide summast üle kuue korra väiksem. Sellest võib järeldada, et deposiitoritel on pangasiseselt hoiuste riskid HLÜdes kommertspankadest oluliselt madalamad, sest hoiuste osa koondbilansi passivast on palju väiksem ning omavahendite osakaal palju suurem. Seega vaatlusaluse kriteeriumi poolest on Eesti HLÜde hoiused turvalisemad kui kommertspankade hoiused.

Teisest küljest, tabelist 16 näeme ka, et oma vabade rahaliste ressursside hoidmine suurendab HLÜ riske, kommertspankadel vastupidi – vähendab neid. Hoiu-laenuühistu seadusega on nõutud, et HLÜd hoiaksid oma vaba raha ja arveldaksid mõne kommertspanga kaudu. See vaba rahasumma oli HLÜdel 2006. a. lõpus 23,4 miljonit krooni ehk suurem kui nende poolt kaasatud hoiused. Ka selle kriteeriumi järgi on Eesti HLÜde hoiused turvalisemad kommertspankade omadest, kuna kõikidele hoiustele on olemas likviidne rahaline kate (ptk. 2 selgus, et Eesti HLÜd on ülelikviidsed ning omavad liiga suurt hulka kasutamata ressurssi). Lisaks on HLÜde hoiused mingil määral tagatud ka SA HLÜde Hoiuste Tagamise Fond poolt. Kahjuks aga võib HLÜde poolt kommertspankades deponeeritav summa kommertspanga pankroti korral täielikult kaotsi

minna, sest HLÜle kui finantseerimisasutusele ei laiene tagatisfondi garantii. Kommertspank aga hoiab oma vaba raha korrespondentkontol Eesti Pangas. Kommertspanga pankrotiohu korral on garanteeritud selle raha Eesti Pangalt tagasisaamine täies ulatuses (Sõrg, Roos 2007: 6). Autor ei hinda Eesti kommertspankade pankrotiohtu kuigi kõrgeks, kuid siiski kujutab hoiu-laenuühistu seaduse nõue hoida HLÜde raha kommertspankades endast potentsiaalset riski ning pole HLÜde ega nende hoiustajate suhtes õiglane.

Järgnevalt esitab autor seadusemuudatuse ettepanekud, mis kordavad autori ja Prof. Mart Sõrgi Eesti Majandusteaduse Seltsi 2007. aasta konverentsil väljakäidud seisukohtasid (2007: 5-6). Esimeseks lahenduseks oleks see, et pärast vastava seadusemuudatuse tegemist hakkaksid HLÜd hoidma oma vaba raha ja tegema arveldusi läbi Eesti Panga. Seega kasvaks kahekordseks Eesti Pangas olevate korrespondentkontode arv. Eeldada võib aga ka uute HLÜde asutamist tulevikus. Pärast liitumist Euroopa Liiduga on kommertspankade korrespondentkontode arv Eesti Pangas kahekordistunud. Seega ei tohiks HLÜde lisandumine olla probleemiks (*Ibid.*: 6).

Teiseks võimaluseks oleks HLÜ kommertspangas oleva korrespondentkonto vahendite kiire ja täielik kompenseerimine depoopangaks oleva kommertspanga pankroti korral. Siin on probleemiks asjaolu, et senine EL hoiusekindlustusdirektiiv käsib hüvitada krediitiasutuses oleva hoiuse vaid 20 000 euro ulatuses ja sellest vähemalt 90% (Dale 2000: 25). Kindlasti ei ole see HLÜ hoiuste puhul piisav. Teisalt pole ka HLÜl võimalik tavahoiustaja kombel oma riske hajutada neid mitmetesse kommertspankadesse paigutades. Esiteks pole Eestis nii palju kommertspankasid, et miljonites kroonides jääki väiksemateks kui 200 000 kroonisteks deposiitideks (praegune hüvitamise määr) jaotada. Teiseks muudaks see arvelduste organiseerimise HLÜs vaevanõudvaks ja kulukaks.

Kuna Eesti seadusandja ei ole HLÜ seaduses hoiu-laenuühistuid käsitlenud krediitiasutusena, vaid finantseerimisasutusena, siis ei laiene EL hoiusekindlustuse direktiiv automaatselt HLÜ hoiustele. Kui seadustes HLÜd ümber nimetada krediitiasutusteks, mida nad ju tegelikult ka on, tuleks Eestil riiklik hoiusekindlustus

vastavalt EL direktiivile HLÜdele kehtestada. See lahendaks olukorra HLÜde jaoks positiivselt. Võimaluseks oleks ka see, et juba moodustatud HLÜ liidu juuresolev hoiuste tagamise fond hakkaks HLÜdele kompenseerima ka depoopangaks oleva kommertspanga pankrotistumisega tekkinud kahjud. Selleks tuleb leida täiendavaid vahendeid.

Kolmandaks lahenduseks võiks olla HLÜde koondumine ühistuliseks pangaks, kus oleks need probleemid kergemini lahendatavad. Kahjuks takistab seda praegune HLÜ väike arv ja ülemäära kõrge osakapitali nõue. Eesti krediitiasutuste seaduses on ühistupanga osakapitaliks nõutud 5 mln. eurot nagu kommertspankadelgi, kuigi EL erandina rakendatav miinimumnõue on 1 mln. eurot. Tabelist 16 (vt. lk. 97) oli näha, et HLÜde omakapital oli 2006. a. lõpuks 69,5 mln. krooni. Kui Eesti HLÜd jõuaks konsensusliku otsuseni ühinemise läbi ühistupank luua, on 95% (5% on seadusejärgne kohustuslik reservkapital) sellest summas võimalik kasutada loodava ühistupanga osakapitalina, lisaks on seni kasutamata ressursi (12,92 mln. krooni) arvelt võimalik ühistupanga osakapitali suurendada. Kokku oleks 2006. aasta lõpu seisuga võimalik Eesti HLÜdel ühiselt paigutada ühistupanga osakapitaliks 78,95 miljonit krooni ehk natuke üle 5 mln. euro. Seega oleks ühistupanga loomine reaalne juba tänasel päeval – see eeldaks vaid kõikide hoiu-laenuühistute taolist tahet.

Ilmselt on aga Eesti HLÜde sellise tahte olemasolu hetkeolusid arvestades liiga optimistlik eeldada. Samuti ei pea ka autor ühistupanga tekkimist läbi HLÜde ühinemise väga heaks lahenduseks. Põhjus selleks peitub asjaolus, et ühinemise käigus kaotaksid HLÜd oma iseseisvuse. Parem variant ühistupank asutada, on seda teha keskühistu põhimõttel, kus HLÜd ning teised (ühistegelised) ettevõtted maksavad loodava ühistupanga osakapitali rahaliselt sisse. Tõenäoliselt on taoline variant aktsepteeritav ka kõikidele Eesti hoiu-laenuühistutele. Sellist ühistupanga kapitaliks makstavat raha on HLÜdel nende kasutamata rahalise ressursi ulatuses ehk 12,92 mln. krooni (vt. tabel 9. lk. 76), seega 0,83 mln. eurot. Kehtivat ühistupanga osakapitali nõuet arvestades on sellest vähe. Siiski, EL rakendab ühistupanga osakapitali nõudeks erandina 1 mln. euro suurust summat, millega võiks nõustuda ka Eesti seadusandja. 1 miljoni miinimumnõuet kasutab näiteks meie naaber Soome. Eestil oleks kaks head argumenti 1 mln. euro algkapitali taotlemiseks. Nendeks on

esiteks Eesti Soomest oluliselt madalam SKP ja elatustase ning teiseks Eesti väike elanike arv (*ca.* neli korda Soomest väiksem). Kui seadusandja langetaks ühistupanga asutamiseks vajaliku osakapitali nõude EL erandina kasutatava miinimumnõude tasemele, oleks juba täna ka see lahendus – ühistuline pank – võimalik (arvestades teiste ühistegeliste ettevõtete võimalikku panust). Küllap kasvab ühistupanga erandlik ühe mln. euro suurune osakapital tulevikus järk-järgult ka 5 mln. euron.

Samuti on autori arvates ülemäära optimistlik loota, et Eesti seaduseandja mõne eelpool väljakäidud seadusemuudatuse ettepanekutest rakendab või üldse arutusele võtab. Sellest hoolimata tuleb hoiu-laenuühistutel otsida võimalusi oma usaldusväärsuse paremaks tagamiseks. Nagu eelnevalt mainitud, on usaldusväärsuse tagamisega Balti riikidest jõudnud kõige kaugemale Leedu, kus toimib riiklik hoiuste tagamine HLÜdele (seda toetab keskühistu likviidsusreserv). Samuti on Leedu Hoiu-laenuühistute Keskühistu juurde loodud viimase võimaluse laenajana Stabilisatsioonifond ning toimib keskühistu liikmesühistute poolt väljastatud lühiajaliste laenude garanteerimine.

Autori arvates tuleb Leedu eeskujul rakendada sellised usaldusväärsust täiendavad meetmed ka Eesti ja Läti hoiu-laenuühistutes. Lisaks hoiuste otsesele tagamisele läbi seadusandlike ja eraalgatuslike meetodite, on vaja leida ressursse laenude garanteerimise fondi loomiseks. Sellise laenude garantiifondi eesmärgiks on sarnaselt Leedu HLÜ garantiifondile – garanteerida kõik HLÜde väljastatud lühiajalised (tähtajaga 12 kuud või vähem) laenud juhul, kui konkreetse HLÜ likviidsus on langenud allapoole kehtestatud määrast. Laenude garanteerimine kujutaks endast täiendavat tagatist lisaks laenaja pakutud hüpoteegile või käendusele. Selline fond on vaja asutada Eesti ja Läti hoiu-laenuühistute assotsatsioonide juurde ning ühtlasi tuleb määrata kindlaks ka garanteeritud laenude kogusumma maksimaalmäär. Leedu Hoiu-laenuühistute Keskühistu puhul on selleks seadusest tulenevalt 60% liikmesühistu ja 5% keskühistu varadest (Law on the Central Credit Union 2001).

Kavatsus sellist fondi luua on juba pikka aega olnud olemas nii Eesti kui ka Läti HLÜde assotsatsioonide juures (Kazachkova 2007; Arengud 2007). Peamiseks takistuseks on

vahendite puudus sellise fondi asutamiseks. Autor teeb ettepaneku leida Eesti hoiu-laenuühistute laenude garantiifondi algkapital HLÜde kasutamata ressursside arvelt, mida 2006. aastal oli kokku 12,92 mln. krooni (vt. tabel 9, lk. 77). Kuna tabeli 9 põhjal toodud arvutused näitavad, et ebatõenäoliselt laekuvate laenude (varade ümberhindlus) osakaal laenude kogumahus on kõikunud Eesti HLÜde puhul perioodil 2002-2006 1,18-1,8% vahel, siis võiks Eesti HLÜde laenude garantiifondi esimeseks sissemakseks kasutamata ressursi arvelt koguda 2% 2006. aasta laenude kogumahust ehk 1,7 miljonit krooni. Läti puhul on samal perioodil ebatõenäoliselt laekuvate laenude osakaal olnud 4,01-6,44% (vt. tabel 10, lk. 78), kusjuures see suhtarv on 5 aasta jooksul pidevalt langenud. Läti HLÜde puhul kasutamata ressursist garantiifondi loomiseks ei piisa, kuna kasutamata ressursside hulk on väike – ainult 2,95 miljonit krooni ehk *ca.* 2% 2006. aastal väljastatud laenude mahust. Autor teeb ettepaneku kogu nimetatud summa suunata garantiifondi loomiseks ning teha sellesse iga-aastaseid täiendavaid sissemakseid HLÜde kasumi arvelt kuni garantiifondi reserv katab ebatõenäoliselt laekuvate laenude summa.

Lisaks garantiifondi algkapitalile on tarvilikud täiendavad sissemaksed. Eesti ja Läti HLÜde assotsatsioonide laenude garantiifond võib samal ajal täita ka stabilisatsioonifondi ülesandeid, olles maksevõime kaotanud HLÜde jaoks nn. viimase võimaluse laenaja. Selline süsteem on rakendunud ka Leedus. Seal on nõutav, et stabilisatsioonifondi maht moodustaks vähemalt 1% liikmes-ühistute varadest ning täiendavaid sissemakseid tuleb teha ebatõenäoliselt laekuvate laenude määra ulatuses (Law on the Central Credit Union 2001). Eesti HLÜde puhul peaks iga garantiifondiga (ehk samal ajal stabilisatsioonifondiga) liitunud hoiu-laenuühistu hetkel igakvartaalselt maksma fondi keskmiselt juurde 1,8% (2006. aastal ebatõenäoliselt laekuvate laenude keskmine määr) väljastatud laenude summast. Läti puhul oleks vastav määr 4,01%. Stabilisatsiooni ja –garantiifondi vahendeid võiks jooksvalt kasutada väikese riski astmega fondidesse investeerimisel selliselt, et kõik vahendid oleksid igal ajahetkel likviidsed, kuid teeniksid ka stabiilset täiendavat tulu. Kokkuvõttes näeb autor Eesti ja Läti HLÜde stabilisatsioonifondi vahendite allikatena järgmiseid:

- 1) laenude garanteerimise fondi makstav algkapital seni kasutamata rahaliste ressursside arvelt;
- 2) täiendavad sissemaksed laenude garanteerimise fondi selle vastavusse viimiseks ebatõenäoliselt laekuvate laenude määraga;
- 3) igakvartaalsed eraldised HLÜdelt eelmise perioodi laenuportfelli suurusest ja HLÜ individuaalsest ebatõenäoliselt laekuvate laenude määrast lähtuvalt;
- 4) HLÜ Liidu, valitsuse, jt. organisatsioonide ühekordsed või korduvad eraldised;
- 5) maksejõuetuks tunnistatud HLÜdelt ülevõetud varad;
- 6) vahendite investeerimisest saadav tulu.

Käesoleva alapeatüki lõpetuseks käsitleb autor Rahvusvahelise Hoiu-laenuühistute Nõukogu poolt kasutatavat HLÜde usaldusväärsuse hindamise meetodit PEARLS ning teeb ettepanekuid selle kasutusele võtmiseks Eesti, Läti ja Leedu hoiu-laenuühistute usaldusväärsuse ja tegevuse efektiivsuse hindamise vahendina. Alljärgnev ülevaade pole mõeldud PEARLSi täieliku kirjeldusena, kuna ilmselt väärriks see väga põhjalikku käsitlust eraldi teadusliku tööna. Samuti pole kavas hinnata Balti riikide HLÜde arengutaset lähtuvalt PEARLSi kriteeriumitest, kuna Eesti, Läti ega Leedu HLÜde assotsatsioonid ei rakenda täielikult oma tegevuses PEARLSi ja Rahvusvahelise Hoiu-laenuühistute Nõukogu nõudeid (Grace 2007). Siiski on lühike sissejuhatus selles suunas oluline, kuna valmisolek PEARLSi rakendamiseks avaks Balti HLÜde assotsatsioonide jaoks ukseid Rahvusvahelisse Hoiu-laenuühistute Nõukogu täisliikmeks olemisele ning annaks võimaluse, et Nõukogu esindaks Balti hoiu-laenuühistuid nii Eesti, Läti ja Leedu kui ka Euroopa Liidu seadusandjate ees. Arusaadavalt eeldab PEARLSi kasutusele võtmise kriteeriumite täitmine Eesti, Läti ja Leedu hoiu-laenuühistute asumist küpsusstaadiumis laenude ja hoiuste garanteerimise osas.

PEARLS on Rahvusvahelise Hoiu-laenuühistute Nõukogu poolt 1980. aastal kasutusele võetud hoiu-laenuühistute ja hoiustamist pakkuvate finantsasutuste tegevuse monitoorimise süsteem. PEARLSist avalduv aruandlus on aluseks nii HLÜde juhtkonnale juhtimisotsuste vastuvõtmiseks kui ka seadusandjatele seaduste parandamiseks vastavalt olemasolevale

olukorrale. PEARLS võimaldab võrrelda sellega liitunud HLÜde arengut (A technical Guide to PEARLS 2007). Eesti, Läti ja Leedu HLÜ süsteemid sellega siiani liitunud pole.

PEARLS on kogum finantssuhtarvudest või indikaatoritest, mis aitavad standardiseerida erinevate riikide HLÜde finantsnäitajaid ning muudavad need omavahel võrreldavateks. Kokku on 44 finantssuhtarvu ja indikaatorit (*Ibid.*). PEARLS monitoorib järgnevaid näitajaid: *Protection* – Hoiustajate kaitse, *Effective Financial Structure* – Efektiivne varade ja kohustuste struktuur, *Assets Quality* – Varade kvaliteet, *Rates of Return and Costs* – Tulude ja kulude määrad, *Liquidity* – Likviidsus, *Signs of Growth* – Kasvunäitajad.

Hoiustajate kaitse – *Protection*

Hoiustajate kaitse indikaatorite peamine eesmärk on väljendada ja tagada, et HLÜ oleks hoiustajate (ja kapitalipaigutajate) jaoks turvaline koht, kuhu oma raha paigutada. Seetõttu on esmatähtis, et HLÜde sise-eeskirjad ja raamatupidamised ning selle tulemusena valmivad bilansid kajastaksid laenude provisoni ehk ebatõenäoliselt laekuvate laenude täpset arvestust. Vastasel korral tähendab see, et (*Ibid.*):

- 1) varade maht on „täispuhutud”;
- 2) raamatupidamislik kasum on ülehinnatud;
- 3) laenude mahakandmise eeskiri ja valmisolek „halbadeks” laenudeks puudub;
- 4) liikmete hoiused ja osakapital pole turvalised;
- 5) väljamakstud dividendid on ebaõiglased.

Kõige tähtsam indikaator hoiustajate kaitsmise juures on P1 ehk üle 12 tähtaja ületanud laenude osakaal. Lisaks sellele on hoiustajate kaitstuse taseme mõõtmiseks veel 5 indikaatorit. Eesti, Läti ja Leedu HLÜd seadusejärgselt nende indikaatorite arvutamiseks vajalikku arvestust pidama ei pea. Autori ettepanek on, et Balti riikide HLÜde assotsatsioonid kehtestaksid liikmes-ühistutele kohustuse avaldada bilanssides järgnevad näitajad:

- 1) laenud, mille tähtaeg on ületatud 12 kuud;
- 2) laenud, mille tähtaeg on ületatud 30 päeva kuni 12 kuud;

- 3) rikutud või probleemsete varade maht (nt. kasutuskõlbmatu või vananenud põhivara).

Efektiivne varade ja kohustuste struktuur – *Effective Financial Structure*

Varade ja kohustuste efektiivne struktuur on kõige olulisem HLÜ kasvu, kasumlikkuse ja efektiivsuse eeldus. Sellised HLÜd, kes paigutavad 70-80% oma varadest laenuportfelli ning kelle laenuressurss tuleb 70-80% ulatuses liikmete hoiustest, omavad kõige paremaid eeldusi saavutada kiire kasv ning stabiilselt suur sissetulek (A technical Guide to PEARLS 2007). Eestis olid 2006. aastal nimetatud näitajad vastavalt 70% ja 16%, Lätis 90% ja 66% ning Leedus 73% ja 75%. Normi piires olid mõlemad näitajad järelikult Leedul, teatud mõõndustega ka Lätil. Eesti puhul avaldub probleem hoiuste väikeses osakaalus kogupassivasse (16%) ning liigselt suur vaba raha ressurss, mis vähendab laenude osakaalu koguaktivas (70%). Seega võib PEARLSi esitatud interpretatsiooni pidada õigeks, sest kõige kiiremini on viimase 5 aasta jooksul kasvanud Leedu, mõõdukalt Läti ning suhteliselt tagasihoidlikult Eesti. Efektiivse varade ja kohustuste struktuuri indikaator sisaldab endas 9 osaindikaatorit ning Balti riikide HLÜde bilanssides esitatud andmete alusel on võimalik nende väärtused arvutada. Selles osas on valmisolek PEARLSi rakendamiseks olemas.

Varade kvaliteet – *Assets Quality*

Varade kvaliteedi koondindikaator näitab varade efektiivset kasutamist. HLÜde puhul avaldavad kasumile negatiivset mõju passiivsed varad (nt. kasutamata rahaline ressurss, ilma kasutusest seisev põhivara jne.) ning tähtjaks laekumata laenud ja intressid. Rahvusvaheline Hoiu-laenuühistute Nõukogu peab eriti oluliseks, et selliseid passiivseid varasid või tähtjaks laekumata laenusid ja intresse ei finantseeritaks kaasatavate vahendite (hoiused, võetavad laenud, osakapital) arvelt (Grace 2007). Nagu avaldub alapeatükis 2.4. (vt. lk. 72) on Eesti HLÜde oluliseks probleemiks kasutamata ressursside suur hulk. Tabelist 16 (vt. lk 97) võib koguni välja lugeda, et Eesti HLÜd hoidsid 2006. aasta lõpul kommertspankade jooksvatel arvelduskontodel raha kokku 23,4 miljoni krooni väärtuses. Samal ajal oli HLÜde hoiuste summa 19,3%. See on kindel märk ebaefektiivsest majandamisest, kuna sisuliselt hoitakse HLÜ klientidelt 5-8% intressiga vastuvõetud

hoiuseid kommertspankade kontodel peaaegu tasuta ehk *ca.* 0,2 protsendise aastaintressiga. Leedus pole see probleem, arvestades varade ja kohustuste efektiivsemat struktuuri ning suhteliselt kiiret kasvu, niivõrd põletav. Siiski vähendab Leedu ühistulise panganduse 79,95 miljoni krooni (17,33% aktivest) suurune kasutamata ressurss sealsete HLÜde ja keskühistu efektiivsust. Lätis oli kasutamata laenuressursiks kõigest 2,95 miljonit krooni (1,9% aktivest), mis on autori arvates väga hea näitaja. Tehniliselt on varade kvaliteedi indikaatoreid praeguse aruandluse põhjal võimalik arvutada ning valmisolek selles osas PEARLSi rakendamiseks olemas.

Tulude ja kulude määrad – *Rates of Return and Costs*

Nimetatud koondindikaator monitoorib ühest küljest erinevat liiki varade tootlikkust ning teiselt poolt annab ülevaate erinevat liiki kohustustest tekkivatest kuludest. Varade poolelt saab selle indikaatoritegrupi näitajate alusel analüüsida, millised varad on kõige kasumlikumad ning kohustuste poole pealt, millised kohustused on kõige kulukamad. Balti riikide HLÜde jaoks paljusid vastavaid indikaatoreid arvutada pole võimalik, sest puudub sellekohane aruandlus. Seetõttu teeb autor ettepaneku Eesti, Läti ja Leedu HLÜ assotsatsioonidele hakata koguma järgnevat täiendavat infot, mis peavad avalduma ühistute kasumiaruannetes:

- 1) eraldi muudest tuludest teenustasutulud;
- 2) eraldi muudest tuludest finantsinvesteeringute tulud;
- 3) kõik muud tulud;
- 4) eraldi muudest intressikuludest hoiuseintressikulu;
- 5) eraldi muudest intressikuludest võetud laenude intressikulu;
- 6) eraldatud dividendid;
- 7) eraldi muude varade amortisatsioonist laenude provisjonikulu .

Likviidsus – *Liquidity*

Likviidsuse juhtimine on hoiuste turvalisuse seisukohast kõige olulisem komponent. Rahvusvahelise Hoiu-laenuühistute Nõukogu tegevuse praktika on näidanud, et inimeste

usaldus HLÜde vastu ning sellest tulenev liikmete arvu (ja liikmete deposiitide) kasv sõltub tähtsuse järjekorras kolmest järgnevast tegurist (Grace 2007):

- 1) hoiustajate operatiivne ligipääs oma hoiustele;
- 2) hoiuste tagatus;
- 3) hoiustelt makstav intress.

Nagu näha on hoiustelt makstav intress tähtsuse järjekorras hoiustajate jaoks alles kolmandal kohal. Sellele eelneb kindlus, et liikme paigutatud hoius on kindlalt tagatud mitmesuguste ühistu-siseste ja –väliste fondidega. Kõige olulisem on aga, et hoiustajal oleks igal ajahetkel võimalik saada raha oma nõudmiseni hoiuselt või lõpetada ettenägematutel asjaoludel ennetähtaegselt ühistus peetav tähtajaline hoius. Ühistu võime seda võimaldada avaldub likviidsuse koondindikaatoris. Osaindikaatorite arvutamiseks Eesti, Läti ja Leedu HLÜdele tuleb kajastada nende raamatupidamises täiendavalt järgmised näitajad:

- 1) lühiajalised investeeringud (üleööinvesteeringud, kuni 30 päevased investeeringud, 1-12 kuulised investeeringud);
- 2) pikaajalised investeeringud;
- 3) tähtajatud investeeringud nende likviidsustasemete kaupa;

Kasvunäitajad – *Signs of Growth*

PEARLSi kasvunäitajate koondindikaatoris avaldub liikmete rahulolu tase pakutavate teenuste piisavuse ja ühistu finantsilise tugevuse suhtes. Kasvunäitajad on tihedalt seotud eelpool mainitud koond- ja osaindikaatoritega, mistõttu on tarvilik nende arvutamise aluseks oleva baasandmete olemasolu. Näiteks avaldub kasvunäitajate analüüsist järgmine oluline järeldus, mille on alapeatükis 2.4. teinud ka autor: hoiuste kasv tingib aktiiva kasvu, mille tagajärjel tekib täiendavaid ressursse. Siiski, kui sellele ei järgne laenuportfelli kasvamist, suureneb kasutamata ressursi hulk ning väheneb HLÜ kasumlikkus. See on kinnitust leidunud Eesti HLÜde puhul. Kui 2002. aastal oli nende keskmine omakapitali adekvaatsus (ROE) 70%, siis 2006. aastaks oli see vähenenud 56 protsendile. Seega vähenes ROE 5 aastaga 20% võrra. Lätis vähenes ROE samal perioodil 18,2% ja Leedus

7,5% võrra. Ilmselt mängib Eesti HLÜde ROE suuremal vähenemisel olulist rolli just kasutamata laenuressursi pidev suurenemine, samal ajal kui Lätis ja Leedus on see suhteliselt pidevalt vähenenud. Kasvunäitajate arvutamiseks Balti riikide HLÜde kohta on tarvilik eespool autori poolt väljatoodud lisaandmete kajastamine HLÜde kasumiaruannetes ja bilanssides. Selliste andmete avaldamise nõude peavad kehtestama nende riikide rahvuslikud hoiu-laenuühistute assotsatsioonid.

Käesolevas magistritöös autori tõstatatud PEARLSi rakendamiseks tarvilike mitmete andmete puudumise probleem on hetkel Eestis päevakajaline teema, kuna Maaelu Edendamise Sihtasutuse eestvedamisel on HLÜ liidus arutusel ühtse kliendihaldus- ja raamatupidamisprogrammi ostmine ning juurutamine. Programm maksab suhteliselt palju – 50 000 krooni HLÜ kohta (Nõmm 2007). Seetõttu on oluline, et enne selle kasutuselevõtmist oleks programmi lisatud moodulid, mis võimaldavad kerge vaevaga saada andmeid PEARLSi monitooringusüsteemi jaoks ja mis omakorda oleks eelduseks, et Eesti, Läti ja Leedu HLÜde assotsatsioonid võiksid saavutada liikmelisuse Rahvusvahelise Hoiu-laenuühistute Nõukogu juures. Autor teavitab vastavast ettepanekust HLÜ liitu ning MESi, et loodav programm taolise info kogumist ja salvestamist võimaldaks.

3.4. Hoiu-laenuühistute majandustegevust tegevust puudutavad ettepanekud

Järgnevalt esitab autor ettepanekud Balti riikide HLÜde jooksva tegevuse kohta nii seadusandjatele kui ka hoiu-laenuühistutele. Esmalt on vaatluse all *common bond*i rakendamine Eesti, Läti ja Leedu HLÜdes.

Liikmete-vahelise seotuse printsiip – *common bond*

Eelnevast selgus (vt. ptk. 2.2., lk. 53), et liikmete seotuse printsiibist lähtuvalt asub Eesti sünni-, Läti ülemineku- ja Leedu küpsusstaadiumis, kuna viimatimainitud riik ei nõua HLÜde kõrgeima organiseerituse – HLÜde keskühistu – tasemel liikmetevahelise seotuse

printsibi rakendamist ning on sellest täielikult loobunud. Seetõttu on Leedu ühistulise panganduse süsteem eeskujuks Lätile ja Eestile, küpsus- ja üleminekustaadiumisse sisenemisel.

Lätil on küpsustaadiumisse sisenemiseks tarvilik vastu võtta Leeduga analoogne kesk-krediidiühingu seadus. See peab muuhulgas määratlema, et:

- 1) keskühistu on krediidasutus;
- 2) keskühistu võib tegutseda üleriiklikult;
- 3) keskühistu võib kaasata hoiuseid avalikkuselt ning väljastada laene avalikkusele.

Kuna Läti hoiu-laenuühistud ei või hoiu-laenuühistu seaduse järgi osaleda osanikuna üheski juriidilises isikus, siis välistab seadus Läti HLÜde poolt kommertspangana tegutseva HLÜde omatava *link*-panga asutamise. Seega, taolise seaduse vastuvõtmine on Lätis liikmete seotuse printsiibist loobumiseks ainuke võimalus. See, kas selline seadus vastu võetakse, sõltub juba Läti HLÜde assotsatsiooni läbirääkimisvõimest seadusandjaga.

Eesti puhul on soodsate seadusemuudatuste tulemusena võimalikud nii liikumine üleminekustaadiumisse kui ka kohe küpsustaadiumisse. Üleminekustaadiumisse liikumiseks on tarvilik laiendada hoiu-laenuühistu seadusega HLÜ moodustamise aluseid, nagu uus seadusemuudatuse eelnõu ka teinud on. Paragrahv 5 uue redaktsiooni formuleerimisel on muuhulgas võetud eeskujuks teiste Euroopa Liidu riikide hoiu-laenuühistute regulatsioonid, mis võimaldavad HLÜ moodustada nii territoriaalsuse, töökoha, kui ka ühise ameti printsiibist lähtuvalt (Seletuskiri 2006). Sätte jõustumisel võib Eesti HLÜde süsteemi pidada institutsionaalselt üleminekustaadiumis olevaks, kuna uute HLÜde potentsiaalset asutajateringi ei kitsenda enam valdade või linnade geograafilised piirid. Teisest küljest aitaks liikmete seotuse lõdvendamisele kaasa, kui lubada seadusandlikult Eesti HLÜdel kaasata hoiuseid avalikkuselt, nagu on teiste Euroopa Liidu riikide seas lubatud Lätis ja Leedus. Selleks vajab muutmist hoiu-laenuühistu seaduse §6 lõike 1 esimene punkt, mis võiks kõlada: „(1) Hoiu-laenuühistu teostab järgmisi tehinguid ja toiminguid: 1) raha hoiustamiseks vastuvõtmine oma liikmetelt **ja avalikkuselt**;”.

Kohe küpsusstaadiumisse liikumiseks tuleb muuta Eesti krediitdiasutuste seadust, eesmärgiga muuta ühistupanga asutamine HLÜde poolt võimalikuks juba käesoleval hetkel. Krediitdiasutuste seaduse puhul väärib esmalt ülevaatamist ühistupanga minimaalse osakapitali nõue (5 miljonit eurot). Euroopa Liit on kehtestanud ühistupanga osakapitali miinimumsuuruseks erandkorras 1 miljon eurot (Sörg 2006) ning ka Eestil oleks head eeldused sellise erikorra rakendamist taotleda (Sörg, Roos 2007: 6). 31. detsembri 2006. aasta seisuga oli Eesti hoiu-laenuühistute osakapital kokku *ca.* 1,41 miljonit eurot (Hoiu-laenuühistute koondbilanss ... 2007). Kui Eestis kehtiks Euroopa Liidu vastav nõue, oleks ühistupank juba praegu võimalik asutada hoiu-laenuühistute enda initsiatiivil. Seega on üks võimalus ühistulise panganduse soodustamiseks muuta krediitdiasutuste seaduse §44 lõiget 1 selliselt, et nõutavaks minimaalseks osakapitali suuruseks on 1 miljon eurot.

Siiski ei pea autor ühistupanga asutamist HLÜde ühinemise teel kõige otstarbekamaks sammuks, kuna on oht minna vastuollu ühistegevuse põhimõtetega. Nimelt kaotavad hoiu-laenuühistud ühistupangaks ühendamisel oma iseseisvuse ning seetõttu jääb ühistegelise panga reaalne juhtimine igast üksikliikmest senisest kaugemale. Seetõttu on parem kui luua ühistupank HLÜde keskühistu põhimõttel ning et krediitdiasutuste seadus sätestaks sarnaselt Leeduga Vabariigi Valitsuse osalemise nõutava miinimumkapitali ulatuses ühistupanga asutamisel. Valitsuse poolt algselt sissemakstav osakapital kuuluks asutajate- ja hiljem ühistupangaga liitunud ühistute poolt väljaostmisele määratud aja jooksul. Sellisel juhul pole tarvilik ka osakapitali miinimummäära langetamine, kuna hetkel puudujääva summa saab Eesti valitsus hoiu-laenuühistutele laenata.

Praegustel tingimustel on 1 mln. euro suuruse osakapitaliga ühistupank võimalik asutada keskühistu põhimõttel, kui selleks astuvad ühiseid samme nii hoiu-laenuühistud kui ka teised ühistulised ettevõtted, et saada ühiselt kokku nii osakapital kui ka seadusega nõutav 50 asutajaliiget. Seisuga 31.12.2006 oli Eesti HLÜdel kasutama ressursi 12,92 mln. krooni ehk *ca.* 0,83 mln. euro väärtuses (vt. tabel 9, lk. 77). Seda raha on võimalik kasutada loodava ühispanga kapitali sissemaksuks. Samuti on Eesti HLÜdel lisaks veel 10 mln. krooni väärtuses likviidseid vahendeid, mis on küll määratud mitmesuguste reserv- ja likviidsusfondide katteks, kuid mida oleks võimalik anda üle loodavale ühistupangale koos

kohustusega võtta üle ka HLÜde reserv- ja likviidsusfondide haldamine samas ulatuses (Hoiu-laenuühistute koondbilanss ... 2007). Võime näha, et ELi eritingimuste rakendamisel Eesti krediitiasutuste seaduses on hoiu-laenuühistud omavahendite arvel võimelised moodustama ühistupanga juba täna. Lisaks on täiendava kapitalina võimalik kaasata muude ühistuliste ettevõtete vabasid ressursse.

Väärib mainimist, et liikmete seotuse printsiibi lõdvendamine on rahvusvahelise praktika kohaselt hoiu-laenuühistute turvalisuse ning asutamise lihtsuse kõrval kolmas oluline tegur (Grace 2007). Eelpool väljakäidud hoiu-laenuühistu ja krediitiasutuste seaduste muudatustepanekute seadustamisel on võimalik lahendada põhilised *common bond*'i liiga tugevast rakendamisest tulenevad takistused Eesti HLÜde edasiseks arenguks. Pikemas perspektiivis peab autor õigeks krediitiasutuse seaduse kõrval ka hoiu-laenuühistute keskühistu seaduse vastuvõtmist, mille sisu puhul on otstarbekas võtta eeskujuks Leedu kesk-krediidiühingu seadus.

Pakutavate teenuste hulk, klientuuri sihtrühm ja elektrooniline tehnoloogia

Peatükist 2.2. (vt. lk. 53) on näha, et pakutavate teenuste hulga, tehnoloogilise arengu, keskorganisatsioonide keerukuse ning teenindatava sihtrühma tunnuse alusel paigutuvad Eesti ja Läti hoiu-laenuühistud sünnistaadiumisse, samal ajal kui Leedu HLÜde süsteem asub üleminekustaadiumis. Järgnevalt on esitatud soovitusel ja ettepanekud Eestile, Lätile ja Leedule soovitusel oma positsiooni parandamiseks.

Balti riigid seisavad hetkel samade probleemide ees nagu Iirimaa HLÜdki. Iirimaa hoiu-laenuühistute peamiseks mureks on vananev liikmeskond ning noorte vähene kaasatus ja sellest tulenevalt vähene motivatsioon ühistu tegevuses osaleda. Samuti on probleemiks pakutavate teenuste väike hulk ning kvaliteet, lisaks veel liikmete koolituse ebapiisav maht. Sellest tulenevalt pakutakse välja järgnevad lahendused (McCarthy *et al* 2000: 3-11):

- 1) konkurentsipüsimeks ei piisa kommertsbankadega samade teenuste pakkumisest, vaid tuleb leida lisategevusvaldkondi, et suurendada elanikkonna motivatsiooni hoiu-laenuühistutega liitumiseks;

- 2) väljastada senisest rohkem laene kohalikele ettevõtjatele, asutada ise ettevõtluskeskuseid;
- 3) muuta ühistute juhtimine professionaalsemaks ning luua piirkondadesse uusi töökohti;
- 4) rakendada regulaarseid ja ulatuslikke liikmete koolitusprogramme;
- 5) investeerida hoiustatud raha senisest rohkem kinnisvaraärisesse.

Lisaks on Eesti hoiu-laenuühistutel üks oluline täiendav probleem – kaasatud hoiuste bilansiline osatähtsus on väga väike. 2006. aasta lõpus oli hoiuste osakaal Eesti HLÜde kogupassivas ainult 15,6%. Laenu Maaelu Edendamise Sihtasutuselt moodustasid samal ajal aga üle veerandi HLÜde koondbilansist (vt. tabel 8, lk. 76). Selline olukord on autori hinnangul normaalne ainult lühiajaliselt, kuid mitte pikki aastaid tegutsenud HLÜde puhul. Nii teenitakse paratamatult korraga kahte peremeest: hoiustajaid ja MESi. Sellisele ohule on viidanud ka Rahvusvahelise Hoiu-laenuühistute Nõukogu jurist Hr. Dave Grace, kes on muuhulgas toonud välja ka põhjused, miks hoolimata kommertspankadega võrreldes oluliselt kõrgematest hoiuintressidest on hoiustajate osakaal Eesti HLÜdes visa tõusma. Nendeks põhjusteks on tähtsuse järjekorras (Grace 2007):

- 1) hoiustaja tahab, et tal oleks igal ajahetkel ligipääs oma rahale ning sellest ülevaade;
- 2) hoiustaja tahab, et tema hoiused oleksid kindlalt tagatud;
- 3) hoiustaja tahab teenida oma hoiuselt kõrget intressi.

Läti ja Leedu hoiu-laenuühistute puhul on kindlasti täidetud teine ja kolmas tingimus: HLÜde hoiused on tagatud riikliku fondi poolt pariteetsetel alustel kommertspankadega ning makstavad hoiuseintressid pole väiksemad Eesti HLÜde poolt pakutavatest. Eesti HLÜde puhul saab rääkida aga ainult kolmanda tingimuse täidetusest, kuna HLÜde hoiused pole riiklikult tagatud ning selleotstarbel loodud eraõiguslik sihtasutus ei täida täielikult talle pandud ootusi. Toodud tingimuste täitmine avaldub seetõttu selgesti ka Eesti, Läti ja Leedu HLÜde koondbilansse võrreldes, mille põhjal võib öelda, et Eesti HLÜdes on hoiuste osatähtsus väike, Lätis ja Leedus on need aga peamiseks laenuressursiks, kusjuures ühistupanganduse süsteemi-väliseid ressursse ei kasutata peaaegu üldse.

Siit jõuamegi järeldusele, et Eesti HLÜde esmatahtsaks ülesandeks on pidada läbirääkimisi seadusandjaga saavutamaks HLÜde hoiuste tagatus läbi Eesti Tagatistfondi sarnaselt kommertspankadega. Vähemalt sama tähtis on autori hinnangul tegeleda paralleelselt Sihtasutuse Hoiu-laenuühistute Hoiuste Tagamise Fond tegevuse reaalse käivitamisega. Selleks tuleb kehtestada eeskiri, mille kohaselt HLÜd teevad fondi täiendavad ühekordsed sissemaksed ning hakkavad tasuma igakvartaalseid makseid. Uute ühekordsete maksete ja täiendavate igakvartaalsete maksete suurus peab olema selline, mis tagaks kõik Eesti hoiu-laenuühistutes peetavad hoiused hetkel vähemalt 40 000 krooni ulatuses (sarnaselt kommertspankadega). Selle teostamine lubab Eesti HLÜdel siseneda vaadeldava tunnuse alusel üleminekustaadiumi ning annab ka seadusandjale märgi, et hoiu-laenuühistud on sama tõsiseltvõetavad ja usaldusväärsed finantsasutused nagu kommertspankadki. See omakorda annab hea positsiooni läbirääkimisteks seadusandjaga, et saavutada ka HLÜde hoiustele riiklik tagatis.

Järgmiseks ülesandeks on nii Eesti, Läti kui ka Leedu hoiu-laenuühistutele saavutada olukord, kus liikmetel on „igal ajahetkel ligipääs oma rahale ning sellest ülevaade”. Kõige lähemale on selle eesmärgi täitmisele jõudnud Leedu, kus juba 2008. aastal peaks rakenduma läbi HLÜde keskühistu internetipangasüsteem ning deebet- ja krediitkaartide kasutamise võimalus (Läti ja Leedu hoiu-laenuühistute küsitlus 2007; Dirgincius 2007). Et siseneda pakutavate teenuste ja kasutatava tehnoloogia osas üleminekustaadiumi, on tarvilik kasutusele võtta analoogne tehnoloogia kommertspankadega, mis võimaldab pakkuda nendega analoogseid teenuseid (McCarthy *et al* 2000: 7). Leedus saab see ilmselt 2008. aastal võimalikuks. Väga pikk tee sellise olukorrani on aga Lätis ja Eestis, kus ei rakendata siiani veel ühtegi elektroonilist kliendihaldusprogrammi ning finantssektorile spetsiifilist raamatupidamisprogrammi. Eesti HLÜd on Maaelu Edendamise Sihtasutuse vahendusel alustanud läbirääkimisi taolise programmi soetamiseks (Nõmm 2007). Selline samm on autori hinnangul tervitatav ning hoolimata programmi kõrgest juurutamishinnast (ca. 50 000 krooni ühekordse maksena ja 4000 krooni kuus ühe aasta jooksul hooldustasuna), tuleb leida võimalused selle kiireks kasutusele võtmiseks. Läti HLÜdel soovib autor teha sedasama. Siiski, taoline elektrooniline kliendihaldus- ja

raamatupidamisprogramm peab vastama järgmistele tingimustele, mida tuleb programmi tellimisläbirääkimistel kindlasti rõhutada:

- 1) HLÜde programmid peavad olema üksteisega *on-line* ühendatud ning võimaldama HLÜde vahelist kliiringut läbi potentsiaalse HLÜde arvelduskeskuse;
- 2) programmid peavad olema ühilduvad kommertspankade vastavate programmidega ning võimaldama HLÜde-kommertspankade vahelist kliiringut läbi olemasoleva pankade arvelduskeskuse;
- 3) programmid peavad võimaldama nii HLÜ liidul, MESil kui ka tulevikus Rahvusvahelisel Hoiu-laenuühistute Nõukogul teostada HLÜde tegevuse üle monitooringut;
- 4) programmid peavad võimaldama teha statistikat PEARLSi nõuetest lähtuvalt.

Sellistele tingimustele vastava programmi juurutamine Eestis ja Lätis teeb võimalikuks nende riikide HLÜ-süsteemile sisenemise üleminekustaadiumisse. Küpsusstaadiumini jõudmiseks on, nagu eelnevalt rõhutatud, vajalik internetipanga ja kaardimaksevõimaluste kasutuselevõtmine hoiu-laenuühistutes, mis pole ilmselt võimalik enne ühistupankade asutamist Lätis ja Eestis ja kindlasti osutub see võimatuks, kui hoiu-laenuühistutel puudub eelpool toodud nõuetele vastav ühine kliendihaldus- ja raamatupidamisprogramm.

Käsitades HLÜde tehnoloogilise progressiga peab käima ka nende pakutavate teenuste hulga mitmekesistumine. Seoses sellega tuleb võtta suund nii Eestis kui ka Lätis hoiu-laenuühistute poolt (potentsiaalselt) teenindatava sihtrühma laiendamisele. Eesti HLÜd on seni keskendunud maaelanikkonnale (Arengud 2006). Läti HLÜd aga ametiühingutele (Kazachkova 2007). Leedu HLÜd seevastu teenindavad mitmesuguse sissetuleku ja sotsiaalse staatusega ühiskonnagruppe, nagu ametiühingud, kogudused, linnapiirkondade väike-ettevõtjad ning üliõpilased (Dirgincius 2007). Autori nägemus on, et ka Eestis ja Lätis tuleb võtta suund laiemale sihtrühmale. Selleks on vaja välja töötada olemasolevatesse HLÜdesse täiendava klientuuri värbamise plaanid (nt. korteriühistutest ning tarbijate ühistutest). Selliste ühistegeliste ühenduste organisatsioonid on liikmete

arvult väga laiapõhjalised nii Leedus, Lätis kui ka Eestis, kuid seni on taoline sihtrühm jäetud suurema tähelepanuta.

Laiema sihtrühma teenindamiseks on kindlasti vaja ka hoopis mitmekesisemat teenustepaketti. Autor ei pea vajalikuks ning ka mitte võimalikuks koostada Eesti, Läti ja Leedu HLÜde jaoks käesoleva magistritöö raames põhjanevat turundusplaani, kuid käib välja mõned ideed, mille rakendamist on otstarbekas kaaluda.

- 1) Koostöös tarbijate ühistutega on võimalik laiendada olemasolevate HLÜde klientuuri ning soovitavalt asutada seni HLÜde poolt katmata piirkondadesse (sh. kindlasti ka suurematesse linnadesse) koostöös tarbijate ühistutega uusi hoiulaenuühistuid. Nendel HLÜdel on võimalik värvata tarbijate ühistute liikmeid omale hoiustajateks, samuti pakkuda järelmaksuvõimalusi tarbijate ühistu poodides müüdavate kaupade väljaostmiseks. Sellised lühiajalised järelmaksud on üks valdkond, kus HLÜd saavad pakkuda pankade ja järelmaksufirmadega võrreldes konkurentsivõimelisi järelmaksuintresse, loobumata seejuures kommertspankadega võrreldes oluliselt kõrgematest laenuintressidest. Sellest tulenevalt näeb autor HLÜde ja tarbijate ühistute koostöös mõlemale poolele kasulikku sümbioosi.
- 2) On võimalik HLÜde koostöö korteriühistutega. Autori nägemuses peab selline koostöö viima olukorrani, kus nii korteriühistud kui selle üksikliikmed (nagu tarbijate ühistute puhulgi) astuvad oma piirkonnas tegutseva HLÜ liikmeks. Sealjuures on osadelt korteriühistu liikmetelt võimalik kaasata hoiuseid. Need hoiused ning lisaks näiteks mõnest Euroopa Liidu struktuurifondist või Maaelu Edendamise Sihtasutusest (Eesti puhul) saadavad ressursid kuuluksid väljalaenamisele korteriühistutele nende hallatavate majade renoveerimiseks. Ka siin näeb autor mõlemapoolselt kasulikku sümbioosi.
- 3) Mõeldav on ka koostöö postiasutustega, kellel pole mõtet paljudesse maapiirkondadesse iseseisvaid postkontoreid rajada, kuid nad võivad seda teha koostöös HLÜdega. Sellisel juhul täidavad HLÜde klienditeenindajad ka

postkontori ametniku ülesandeid ning HLÜdel oleks võimalik selliselt tegevuselt teenida lisatulu.

- 4) Hoiu-laenuühistutel on mõttekas vahendada oma liikmetele kindlustusseltside kindlustusteenuseid. Selle teostamiseks on otstarbekas asutada HLÜde või HLÜde keskorganisatsiooni tütarettevõttena tegutsev kindlustusvahenduse ettevõte. Autori arvates on soovitatav, et selline ettevõte tegutseks kindlustusmaakleri mitte – agendina, kuna maakleri kohustus on soovitada kliendile kõige soodsam kindlustusselts, agent vahendab aga ainult üht konkreetset kindlustusandjat. Seetõttu on kindlustusmaakleri tegevusvorm enam sarnane ühistegeliste põhimõtetele. Kindlustusmaakleri tegevus aitab ühelt poolt laiendada HLÜ liikmete klientuuri ning annab kindlustusvahendustegevusest lisatulu, teiselt poolt suurendab olemasolevate liikmete jaoks motivatsiooni tulla HLÜde kontoritesse, kuna sealt on võimalik saada laia valikut finantsalaseid teenuseid.

Eestis on ainukese hoiu-laenuühistuna asutanud oma isikliku kindlustusmaakleri Tartu Hoiu-laenuühistu ning see kannab nime Lõuna Kindlustusmaakler OÜ. Ka teistel Eesti HLÜdel avaneb autori nägemuses võimalus Lõuna Kindlustusmaakleri vahendusel kindlustustoodete vahendamiseks. Pikemas perspektiivis näeb autor võimalust, et Lõuna Kindlustusmaakler saab Tartu Hoiu-laenuühistu ainuomandusest minna üle Eesti HLÜde ühisesse omandusse eeldusel, et sellele eelneb kõikide osapoolte omakasupüüdmatu ning usalduslik koostöö. Nimetatud kontseptsiooni alternatiiv on asutada iseseisvad kindlustusmaaklerid ka teiste HLÜde juurde. Selle vastu räägib asjaolu, et sarnaselt kindlustusturuga on ka kindlustusmaaklerite vahel väga pingeline konkurents, mistõttu uute kindlustusmaaklerite asutamine võib viia ruineeriva konkurentsini. Lisaks nõuab kindlustusmaakleri asutamine suuri otseseid rahalisi investeeringuid (vastutuskindlustuse ostmine, asjaajamiskulud, käivitamiskulud jne.) kui ka valdkonna-spetsiifiliste teadmiste olemasolu (ajakulu protseduurireeglite koostamiseks ja jõustamiseks, arvukatel koolitustel osalemiseks jne).

Keskorganisatsioonide funktsioonid

Eesti ja Läti hoiu-laenuühistute süsteemid asuvad keskorganisatsioonilise arengu poolest jätkuvalt veel sünnistaadiumis, kuna HLÜde omavaheline koostöö on objektiivsete tunnuste alusel nõrk. Mõlemas riigis on asutatud vaid HLÜde assotsatsioonid, mis tegelevad HLÜde esindamisega ning mõningate koolituste korraldamisega. Samas puudub aga organiseeritud majanduslik ühistegevus: ühine kliendihaldus- ja raamatupidamisprogramm, ühised standardid (nt. PEARLS), ühiselt pakutavad pangandusteenused (arveldused, kliiring), stabilisatsiooni- ja laenude garanteerimise fond, ühine turundamine jne. Leedus seevastu on toimivad nii hoiu-laenuühistute assotsatsioon kui ka keskühistu. Nimetatud organisatsioonide edusammudest, mis on Leedu ühistulise panganduse süsteemi viinud üleminekustaadiumisse, oli juttu eelnevates alapeatükkides. Autori hinnangul on Leedu HLÜdel keskorganisatsioonilise tunnuse alusel küpsusstaadiumisse jõudmiseks olemas vajalikud seadusandlikud (on olemas reaalselt toimiv seadus HLÜde keskühistu jaoks) ning süsteemisisesed (visioon ja rakendused nt. internetipanganduse käivitamiseks, teenustevaliku laiendamiseks jne.) eeldused.

Läti ja Eesti puhul tuleb üleminekustaadiumisse jõudmiseks teha tööd nii seadusandluse täiendamisel kui ka HLÜde enda poolt. Seadusandlikult vajab Lätis reguleerimist ühistupanga või panga õigustes keskühistu asutamine mõistlikel tingimustel. Eesti puhul on vajalik senise krediitdiasutuste seadusega sätestatud ühistupanga asutamise tingimuste muutmine reaalsusele vastavaks minimaalse nõutava osakapitali vähendamise teel. Teine variant on sätestada sarnaselt Leedule ka Eestis ühistupanga asutamiseks riiklik tugi selliselt, et valitsus laenab HLÜdele panga asutamiseks vajamineva kapitali näiteks 10 aastaks.

Selleks, et saavutada Eesti ja Läti hoiu-laenuühistute poolt piisav läbirääkimisvõime seadusemuudatuste jõustamiseks, tuleb HLÜdel näidata esmalt oma initsiatiivi ning suutlikust ühistulist pangandust iseseisvalt korraldada. Selleks on Eesti puhul tarvilik panna reaalselt toimima eraalgatuslik hoiuste tagamise süsteem läbi Sihtasutuse Hoiu-laenuühistute Hoiuste Tagamise Fond. Lisaks on nii Eesti kui ka Läti puhul vajalik jõuda iseseisvalt järgmiste institutsionaalsete lahendusteni:

- 1) algatada eelpool toodud korras HLÜde stabilisatsiooni- ja laenude garanteerimise fond;
- 2) muuta assotsatsioonide protseduurireegleid sihiga muuta nimetatud keskorganisatsioonid professionaalseks;
- 3) palgata täistööajaga tegevjuht või tegevjuhtkond;
- 4) töötada välja ühine turundamisplaan;
- 5) käivitada regulaarsed HLÜde töötajaskonna koolitused;
- 6) asutada HLÜ assotsatsiooni kõrvale ka keskühistu, mis tegeleb HLÜde majandusliku ühistevuse koordineerimisega;
- 7) töötada välja läbi keskühistu ühiselt pakutavate teenuste valik;
- 8) luua fond uute HLÜde asutamise toetamiseks.

Stabilisatsiooni- ja garantiifondi ning HLÜde asutamise toetamise fondi ja toimkonna vajalikkusest oli juttu eelnevates alapeatükkides. Käsitlemist vajavad veel seega ülejäänud loetus toodud punktid. Läti HLÜde assotsatsiooni tegevjuht on tunnistanud, et assotsatsioonil puuduvad efektiivsed protseduurireeglid nii HLÜde monitoorimiseks kui ka uute liikmes-ühistute vastuvõtmiseks (Kazachkova 2007). Eesti HLÜde keskorganisatsioonilisel tegevusel on samad probleemid. Meie HLÜde tegevuse üle ei teosta monitooringut mitte HLÜde liit, vaid Maaelu Edendamise Sihtasutus, kes on huvitatud tema poolt väljastatud laenuressursi kasutamise kontrollimisest. Samuti Tartu Hoiu-laenuühistu praktikast võib välja tuua negatiivse kogemuse Eesti Hoiu-laenuühistute Liiduga liitumise kohta, kuna liidu liikmeks vastuvõtmine venis 3 kuud. Põhjuseks oli assotsatsiooni suutmatus otsustada, kas uute liikmes-ühistute vastuvõtmine kuulub juhatuse või kord aastas peetava üldkoosoleku pädevusse. Samuti toodi venitamise põhjendusena välja asjaolu, et vastuvõtmise koosolekut on võimatu kokku kutsuda, kuna HLÜde esindajad on hõivatud riigikogu valimistega (Peldes 2007). See on autori hinnangul tõsine märk liidu seniste protseduurireeglite ebaefektiivsusest ning ebaprofessionaalsest asjaajamisest.

Siit jõuame omakorda järgmise kitsaskohani, milleks on professionaalsuse puudumine HLÜde assotsatsioonide juhtimisel. Seetõttu soovitab autor astuda konkreetseid samme

palgalise tegevjuhi või tegevjuhtkonna töölevõtmiseks Eesti ja Läti HLÜde assotsatsioonide juurde. Selline palgaline juhtkond peab tagama assotsatsiooni võimalikult täpsete protseduurireeglite täitmise ning professionaalse suhtumise liikmes-ühistute ning avalikkusega suhtlemisel. Samuti peab assotsatsiooni juhtkond töötama välja HLÜde ühise turundusplaani ning leidma võimalusi keerukamate HLÜ-ülestest teenustest pakkumiseks. Tegevjuhtkonna ülesandeks peab olema ka mitmesuguste koolituste läbiviimine HLÜ juhtide ja töötajate ametialaste teadmiste ning oskuste tõstmiseks.

Lisaks peab autor vajalikuks asutada seniste Läti ja Eesti HLÜ assotsatsioonide kõrvale HLÜde keskühistu, mis tegeleks hoiu-laenuühistute majandusliku koostöö korraldamisega. Senised HLÜde assotsatsioonid kui juriidiliselt vormilt mittetulundusühingud (*non-profit organizations*), pole efektiivsed näiteks HLÜde vahelise laenamise korraldamiseks või stabilisatsiooni ja laenude-hoiuste garantiifondi haldamiseks. Põhjuseks on asjaolu, et sellistest tegevustest tekib eeldatavasti keskorganisatsiooni jaoks kasum, mis vajab pikemas perspektiivis hoiu-laenuühistute vahel jaotamist. Mittetulunduslikel ühingutel on see keelatud, küll aga võimaldatud keskühistu kui tulundusühistu jaoks.

Kasumi jagamine, kapitaliinvesteeringud ja hoiu-laenuühistute eesmärgid

Hoiu-laenuühistud ja ühistupangad kui ühistegelised ettevõtted erinevad nn. kapitaliühingutest (aktsiaseltsid, osaühingud) eelkõige oma teistsuguse omandivormi poolest. Hoolumata osaniku (liikme) ühistusse paigutatud osa suurusel on igal osanikul üks hää. Klassikaliste ühistegevuspõhimõtete järgi jaotatakse ühistu kasum liikmete vahel proportsionaalselt nende osalusega käibe tekitamisel (nt. 10% müügikäibest tekitanud liige omab õigust 10 protsendile jaotatavast kasumist). Kapitaliühingutes on aga osaniku hääleõigus ning õigus saada dividende proportsionaalne tema osaluse suurusel ettevõtte kogukapitalis. Ühelt poolt avaldub siin ühistegelise ettevõtte suurem atraktiivsus klientidele – kuna kasum jaotatakse proportsionaalselt tarbitud teenuste mahule, saab iga ühistu klient teenuseid teoreetiliselt omahinna tasemel. Samuti on ühistu tänu põhimõttele – üks liige, üks hää – atraktiivne väiksematele osanikele. Teiselt poolt nähtub siinkohal aga ka ühistulise omandivormi negatiivne külg. Selleks on investorite nõrk motivatsioon teha

ühistusse kapitaliinvesteeringuid, kuna täiendava investeeringuga ei kaasne suuremat õigust dividendidele. Seega vajab see vastuolu lahendamist.

Kui eelnevalt sai räägitud nii Eesti, Läti kui ka Leedu HLÜde puhul hoiuste täiendava kaasamise vajalikkusest, saavutamaks suuremat bilansimahtu ning seeläbi kiiremat arengut, siis on oluline tegelda ka täiendavate kapitaliinvesteeringute kaasamisega hoiu-laenuühistustes. Selleks tuleb aga tekitada strateegiliste investorite jaoks tõhus motivatsioonisüsteem. Nagu avaldub autori läbiviidud küsitluste andmetest, maksavad Eesti hoiu-laenuühistud liikmetele dividende sarnaselt kapitaliühingutega – proportsionaalselt omandatud osade suurusele. Erandiks on siin Tartu Hoiu-laenuühistu. (Eesti hoiu-laenuühistute küsitlus 2007) Selline tegevus läheb aga vastuollu ühistegevuse klassikaliste põhimõtetega. Läti ja Leedu hoiu-laenuühistud oma liikmetele dividende ei maksa, vaid suurendavad tekkiva kasumi arvelt oma reservkapitale (Läti ja Leedu hoiu-laenuühistute küsitlus 2007; Kazachkova 2007; Dirgincius 2007). Taoline tegevus on kooskõlas küll ühistegevuse põhimõtetega, kuid ei paku lisamotivatsiooni HLÜ teenuste kasutajatele, jättes nad ilma lississetulekust.

Autor pakub välja, et edaspidi oleks Balti riikide HLÜdel otstarbekas kombineerida omavahel Eesti, Läti ja Leedu kasumijaotamise põhimõtted, kehtestades kaheastmelise dividendide maksmise süsteemi. Sellise süsteemi eesmärk on ühelt poolt motiveerida strateegilisi investoreid tegema HLÜdesse kapitaliinvesteeringuid ning teiselt poolt pakkuda ka hoiustajatele ja laenajatele kasumi tagasimaksete näol lississetulekuid. Seda on võimalik teostada kui kehtestada kasumi jagamise kord, mille järgi esmalt makstakse HLÜ üldkoosoleku poolt eelnevalt kindlaks määratud protsent kapitaliinvesteeringult intressidena investoritele ning järgijälv kasumiosa suunatakse osaliselt reservkapitalide suurendamiseks ning osaliselt hoiustajatele ja laenajatele tehtavate tagasimaksete finantseerimiseks. See kui suur osa järgijälvast kasumist läheb reservi ning milline osa jaotatakse hoiustajatele ja laenajatele on jällegi üldkoosoleku pädevuses kindlaks määrata. Selle idee üks edasiarendusi oleks muuta ühe osa hoiu-laenuühistute osakapitalist börsidel vabalt kaubeldavaks. Siiski nõuab selline ettevõtmine põhjalikku kooskõlastamist kehtiva seadusandlusega ning börsidel osalemise nõuete täitmise valmisoleku saavutamist.

Kui autor alustas käesolevat magistritööd hoiu-laenuühistute ja ühistegevuse eesmärkide tutvustamisega, siis on sobilik töö selle temaatikaga ka lõpetada. Iga ettevõtmise puhul on kõige olulisem määratleda soovitatavad eesmärgid ning kavandatav tulemus. Antud magistritöö eesmärk on selgitada Balti riikide ühistulise panganduse rolli ning pakkuda välja erinevaid arenguvõimalusi. Töö esimene peatükk selgitab ühistegevuse klassikalisi põhimõtteid, millest esimene kõlab: vabatahtlik ja avatud liikmeskond. See tähendab, et ühistegelised ettevõtted, sh. hoiu-laenuühistud, on teoorias mõeldud pakkuma teenuseid võimalikult laiale sihtrühmale. Ideaalis peaks majanduslik ühistegevus koondama tervet ühiskonda. Analüüsides Eesti hoiu-laenuühistute põhikirjasid, on seal hoiu-laenuühistu eesmärgina nimetatud oma tegevuspiirkonna tööhõive ja ettevõtluse arendamist. Autori hinnangul pole aga HLÜde puhul tegemist mitte tööhõive tagamise instrumentide, vaid hoiustajate, laenajate ja pangandusteenuste ostjate majandushuvi rahuldajatega. Nii on taolise eesmärgi endale võtnud nt. Läti ja Leedu hoiu-laenuühistud (Kazachkova 2007; Dirgincius 2007). Lõpetuseks rõhutab autor magistritööd läbinud mõtet, et hoiu-laenuühistute areng saab esmalt alguse HLÜde enda tahtest areneda ning alles selle tingimuse täidetuse korral hakkavad rolli mängima seadusandlus ning kolmandatelt isikutelt antavad toetused. Selles osas on Läti, eriti aga Leedu HLÜd Eesti hoiu-laenuühistutest edukamad ning rakendades järk-järgult eelnevalt nimetatud arenguks vajalikke tegureid, on tõenäoline jõuda küpsusstaadiumisse. Eesti HLÜdel tuleb aga esmalt selgeks teha, kas soovitakse lähtuvalt ühistegevuse põhimõtetest teenindada suurt sihtrühma või soovitakse jääda alternatiivseteks nišifinantsasutusteks. Alles seejärel, kui on võetud kõige üldisemal tasandil kurss laia sihtrühma teenindamiseks, saab asuda ellu viima selle eesmärgiga kooskõlas olevaid arenguskeeme.

KOKKUVÕTE

Eestis, Lätis ja Leedus on hoiu-laenuühistute tänane turuosa pangandusturul tagasihoidlik. Siiski, ei muuda see väiksemaks ühistulise panganduse tähtsust ning potentsiaalset rolli Balti riikide majanduste jaoks. Kommertspangad teenivad Baltimaades igal aastal miljarditesse kroonidesse ulatuvaid kasumeid, mis aga reeglina ei rakendu kohaliku majanduse, vaid pigem välisinvestorite teenistusse. Kui Balti riikide pangandusturud oleksid korraldatud ühistuliselt, jääksid panganduse ülikasumid täielikult kohaliku ringlusesse ning suurendaksid oluliselt pangaklientide jõukust. Selles tõdemuses väljendub hoiu-laenuühistute ja ühistuliste pankade majanduslik roll ja tähtsus.

Ühistuline pangandus on kahetasandiline. Esimese tasandi moodustavad üksikliikmetest formeeritud hoiu-laenuühistud ning teise tasandi hoiu-laenuühistute keskühistud (ühistupangad ja HLÜde assotsatsioonid). Nii hoiu-laenuühistud kui ka ühistupangad peavad oma tegevuses lähtuma ühistegevuse klassikalistest põhimõtetest, mille täitmine on esmane eeldus selliste organisatsioonide arenemisel. Nendeks rahvusvaheliselt tunnustatud põhimõteteks on vabatahtlik ja avatud liikmeskond, demokraatlik juhtimine ja kontroll, liikmete majanduslik osalus, iseseisvus ja sõltumatus, haridus-koolitus-teave, koostöö teiste ühistutega ning hoolitsus kodukoha arengu eest.

Esimene kaasaegsetele hoiu-laenuühistutele sarnane HLÜ loodi teadaolevalt Saksamaal Heddesdorfis 1869. aastal. Sealt edasi on hoiu-laenuühistute kontseptsioon levinud kõikidesse arenenud maailma riikidesse. Aja jooksul on üksikud hoiu-laenuühistud moodustanud omavahelise koostöö tulemusena keskühistuid ja assotsatsioone. Paljud HLÜd on jõudnud välja ühistulisteks pankadeks, mis ei jää kasutatavalt tehnoloogialt, pakutavate teenuste hulgalt ja kvaliteedilt maha kommertspankadest. Eestis ja teistes Balti riikides tekkisid esimesed hoiu-laenuühistud balti-sakslaste eestvedamisel. Seoses uue ärkamisajaga hakkasid tekkima ning hoolimata riigipoolse toe puudumisest, jõudsalt arenema

rahvuslikud hoiu-laenuühistud. Iseseisvuse saavutamise ja võõrrahvaste finantsasutused hääbusid ning tänu Eesti, Läti ja Leedu valitsuste ühistegevust soosivale poliitikale saavutasid ühistulised krediitiasutused 1940. aastaks olukorra, kus Eestis oli ühiskrediitiasutuste turuosa pangandusturul üle 50%. Lätis ja Leedus krediidiühistutele ca. kolmandik üldisest pangandusturust. Nõukogude võimu kehtestamisega keelustati ning likvideeriti koos Balti riikide rahvusliku majanduse hävitamisega ka ühistuline pangandus. Post-sovetlikes Balti riikides on ühistulise panganduse osatähtsus jäänud marginaalseks. Selle põhjuseks on esmalt inimeste (sh. ühistegelaste) muutunud mentaliteet ning suhtumine ühistegevusse, samuti seadustega kehtestatud piirangud HLÜde võrdväärseks arenguks kommertspankadega. Seetõttu on tarvilik pakkuda välja lahendused olukorra muutmiseks ning stagnatsiooni ületamiseks.

Ühistulise panganduse arenguvõimaluste uurimiseks Balti riikides tuleb tähele panna kahte olulist aspekti: esiteks tuleb vastavalt konkreetse riigi olukorrale määratleda hoiu-laenuühistute hetkeseis vastavalt tüpoloogilisele seisundile ning teiseks fikseerida konkreetsed meetmed ühistulise panganduse arengu tagamiseks. Seejuures on oluline analüüsida ka nende sammude teostatavust vastavalt sellele, millises arengustaadiumis parajasti asutakse. Rahvusvahelises teoreetilises kirjanduses on välja pakutud ühistulise panganduse kolm arengustaadiumi või –faasi. Nendeks on sünni-, ülemineku- ja küpsusstaadium. Konkreetsetes staadiumis asumisest annavad märku mitmed tunnused, mille arenguastmest sõltub ka paigutumine. Nendeks tunnusteks on järgnevad: varade maht ja liikmete arv, liikmete seotus, juhtimise ja töö professionaalsus, sihtgrupi suurus, teenuste valik, keskorganisatsiooniline areng, tehnoloogia ning hoiuste ja laenude tagatus. Analüüsides toodud tunnuste alusel Eesti, Läti ja Leedu ühistulise panganduse sektorit, võib jõuda järelduseni, et üldkokkuvõttes asuvad Eesti ja Läti HLÜd sünnistaadiumis ning Leedu ühistulised finantsasutused üleminekustaadiumis. Sellest lähtuvalt on käesolevas magistritöös pakutud Eesti ja Läti kohta välja ettepanekud, mis garanteeriks nende HLÜde süsteemi liikumise üleminekustaadiumi. Leedu kohta tehtud soovitude rakendamisel on tõenäoline viia sealne ühistuline pangandus küpsusstaadiumini.

Eestis on võrreldes Läti ja Leeduga hoiu-laenuühistute tagasihoidliku osakaalu üheks olulisemaks põhjuseks HLÜde arvu vähesus. See on autori hinnangul põhjustatud asutamisprotseduuri keerukusest, mis on ühelt poolt mõjutatud minimaalse asutajaliikme arvu nõudest ning teiselt poolt minimaalse osakapitali nõudest. Lätis ja Leedus ei ületa hoiu-laenuühistu kohustusliku osakapitali suurus tavaliselt tulundusühistult nõutavat suurust. Eestis seevastu on kehtestatud hoiu-laenuühistutele tavapärasest üle kümne korra karmim kohustuslik kapitali alammäär. Seda probleemi saab lahendada nii seadusandlikult kui ka alternatiivse rahaühistu meetodi rakendamise kaudu.

Eesti hoiu-laenuühistu asutamine peaks autori hinnangul olema sarnane Leedu vastava eeskirjaga. See on teostatav, kui langetada Eesti hoiu-laenuühistu seaduse §7 toodud minimaalne asutajate arv viie isikuni. Sellisel juhul on vajalik, et samas paragrahvis oleks sätestatud tingimus, et HLÜ liikmete arv peab 6 kuu jooksul tõusma vähemalt 25 isikuni. Kindlasti tuleb kaaluda §22 esitatud minimaalse osakapitali suuruse langetamise otstarbekust. Üheks võimaluseks on kehtestada nõue, et HLÜ esialgne minimaalne osakapital on võrdne tulundusühistu minimaalse osakapitaliga (40 000 krooni) ning peab teatud perioodi jooksul (nt. 3 aastat) kasvama 500 000 Eesti kroonini.

Autor pakub eelnevalt toodud ettepaneku alternatiivina välja ka võimaluse asutada uusi hoiu-laenuühistuid rahaühistu meetodil. Rahaühistu kui tavalise tulundusühistu 40 000 krooni suurune osakapital ja 5 asutajaliikme nõue on kergemini täidetavad kui HLÜ vastavad nõuded. Edaspidi on kapitali suurus ning liikmete arv võimalik samm-sammult tõsta hoiu-laenuühistu seaduses nõutava tasemeni. Samuti kujunevad rahaühistu tegevuse käigus välja protseduurireeglid ja tekib valmisolek täita HLÜdele seadusega sätestatud usaldusnormatiive. Protsessi lõpptulemusena saab rahaühistu kujundada ümber seaduse nõuetele vastavaks hoiu-laenuühistuks. Autor usub, et nimetatud meetod on tõhusaks viisiks lihtsustada ja kiirendada uute HLÜde asutamist Eestis.

Teiseks oluliseks probleemiks, mis takistab HLÜde arengut Eestis (enne riikliku hoiusekindlustuse sisseviimist ka Lätis ja Leedus) on asjaolu, et hoiu-laenuühistud ei pruugi avalikkusele tunduda usaldusväärsed. Objektiivsete kriteeriumite järgi ei vasta see

seisukoht tõele. Võttes aluseks Eesti hoiu-laenuühistute ja kommertspankade koondbilansside struktuurid, nähtub, et HLÜdel ületab omakapital peaaegu neli korda deposiitide jäägi. Kommertspankadel on see vastupidi – omakapital on deposiitide summast üle kuue korra väiksem. Sellest võib järeldada, et deposiitoritel on pangasiseselt hoiuste riskid HLÜdes oluliselt madalamad kui kommertspankades, sest hoiuste osa koondbilansi passivast on palju väiksem ning omavahendite osakaal palju suurem. Seega vaatlusaluse kriteeriumi poolest on Eesti HLÜde hoiused turvalisemad kommertspankade hoiustest.

Teisest küljest, Eesti HLÜde vabade rahaliste ressursside hoidmine suurendab hoiu-laenuühistute jaoks riske, kommertspankadel vastupidi – vähendab neid. Hoiu-laenuühistu seadusega on nõutud, et HLÜd hoiaksid oma vaba raha ja arveldaksid mõne kommertspanga kaudu. See vaba rahasumma oli HLÜdel 2006. a. lõpus 23,4 miljonit krooni ehk suurem kui nende poolt kaasatud hoiuste maht. Ka selle kriteeriumi järgi on Eesti HLÜde hoiused turvalisemad kommertspankade omadest, kuna kõikidele hoiustele on olemas likviidne rahaline kate. HLÜde poolt kommertspankades deponeeritav summa võib aga kommertspanga pankroti korral täielikult kaotsi minna, sest HLÜle kui finantseerimis-asutusele ei laiene Tagatisfondi garantii. Kommertspank aga hoiab oma vaba raha korrespondentkontol Eesti Pangas. Kommertspanga pankrotiohu korral on garanteeritud selle raha Eesti Pangalt tagasisaamine täies ulatuses. Autor ei pea Eesti kommertspankade pankrotiohtu kuigi kõrgeks, kuid siiski kujutab hoiu-laenuühistu seaduse nõue, hoida HLÜde raha kommertspankades, endast potentsiaalset riski ning pole HLÜde ega nende hoiustajate suhtes õiglane.

Seadusandlikult on autor toonud välja kolm lahendust. Esimeseks lahenduseks on see, et pärast vastava seadusmuudatuse tegemist hakkaksid HLÜd hoidma oma vaba raha ja tegema arveldusi läbi Eesti Panga. Teiseks alternatiiviks on hoiu-laenuühistutele sarnaselt kommertspankadega krediidasutuse staatuse andmine, mis võimaldaks EL hoiusekindluse direktiivi laiendamise ka HLÜdele. Kolmandaks lahenduseks on HLÜde koondumine ühistuliseks pangaks. Kahjuks takistab seda praegune HLÜ väike arv ja ülemäära kõrge osakapitali nõue (5 mln. eurot). Kuna EL võimaldab ühistupankade jaoks erandina

rakendada 1 mln. euro suurust osakapitali nõuet, oleks ka Eestil otstarbekas see jõustada. Sellisel juhul oleks ühistupanga loomine juba praegu teostatav.

Balti riikidest on HLÜde turvalisuse tagamisega jõudnud kõige kaugemale Leedu, kus toimib riiklik hoiu-laenuühistute hoiuste tagamine. Samuti on Leedu Hoiu-laenuühistute Keskühistu juurde loodud viimase võimaluse laenajana Stabilisatsioonifond ning toimib keskühistu liikmes-ühistute poolt väljastatud lühiajaliste laenude garanteerimine. Autori arvates tuleb Leedu eeskujul rakendada sellised usaldusväärset täiendavad meetmed ka Eesti ja Läti hoiu-laenuühistutes. Lisaks hoiuste otsesele tagamisele läbi seadusandlike ja eraalgatuslike meetodite, on vaja leida ressursse laenude garanteerimise fondi loomiseks, mille kaudu tagatakse kõik HLÜde väljastatud lühiajalised laenud juhul, kui konkreetse HLÜ likviidsus on langenud allapoole kehtestatud määrast. Vahendid selleks on võimalik leida Eesti ja Läti HLÜde hetkel kasutamata laenuressursside ning igakvartaalsete täiendavate maksete arvelt.

Autori üks oluline ettepanek puudutab ka kõigi kolme Balti riigi hoiu-laenuühistute monitoorimise korraldamist. Sellega seoses avaneks võimalus koguda perioodiliselt mikroandmeid hoiu-laenuühistute tegevusest, mis võimaldaks Eesti, Läti ja Leedu HLÜsid võrrelda arenenud riikide hoiu-laenuühistutega ning viia edaspidi läbi ökonomeetrilisi uuringuid HLÜde arenguvõimaluste väljaselgitamiseks. Hetkel puuduvad taolise analüüsi teostamiseks vajalikud andmed. HLÜde monitooringut ja ökonomeetriliste analüüside aluseks olevate andmete kogumist võimaldaks rahvusvahelise HLÜde monitoorimise süsteemi PEARLS kasutusele võtmine. Seoses sellega on oluline juurutada ka HLÜde ühised elektroonilised kliendihaldus- ning raamatupidamisprogrammid, mis omakorda annavad parema ülevaate ühistuliste finantsasutuste tegevusest nii riiklikele instantsidele kui ka HLÜdele efektiivsemate juhtimisotsuste vastuvõtmiseks.

Kolmas oluline tegur HLÜde turvalisuse ning asutamise lihtsuse kõrval, millest sõltub HLÜde tüpoloogiline areng, on liikmete seotuse printsiibi (*common bond*) lõdvendamine. Seda on näidanud rahvusvaheline praktika. Seetõttu on autor teinud ettepaneku, et Eesti hoiu-laenuühistu seadus peab pärast muudatuste jõustumist võimaldama asutada hoiu-

laenuühistuid lisaks territoriaalsuse printsiibile ka töökoha või huviala printsiibist lähtuvalt, mida võimaldavad muuhulgas nt. Läti ja Leedu vastavad seadused. Läti puhul käsitlevad autori soovitusel ühistupanga seaduse vastuvõtmist, mille tulemusel osutuks võimalikuks ühistulise pangandusteenuse pakkumine laiale sihtrühmale, kaasates avalikkuselt hoiuseid ning väljastades avalikkusele laene. Sellist teed on läinud Leedu seadusandja, olles andnud hoiu-laenuühistute keskühistule samad tegevusvabadused, mis kehtivad kommertsbankade jaoks. Võib öelda, et Leedu on loobunud *common bond*'i rakendamisest ühistulisele pangandussüsteemile ning sellega seoses kõrvaldanud olulise HLÜde arengut pidurdava teguri.

Hoiuste kaasamine on hoiu-laenuühistute laenutegevuse ning seeläbi ka arengu aluseks. Rahvusvaheline praktika on näidanud, et hoiuste edukaks kaasamiseks peavad olema täidetud järgmised tingimused tähtsuse järjekorras: hoiustajal peab olema ülevaade ja operatiivne ligipääs hoiustele, hoiused peavad olema kindlalt tagatud, hoiuste pealt tuleb maksta võimalikult kõrget intressi. Läti ja Leedu puhul on täidetud teine ja kolmas tingimus. Eesti puhul aga ainult kolmas. Seetõttu vajavad Eesti hoiu-laenuühistute hoiused tagamist riikliku Tagatisefondi poolt. Kõigis kolmes Balti riigis on aga vajalik täiendavalt tegeleda hoiustele parema ligipääsu võimaldamisega. Kaasaja interneti-põhisel ajastul aitab seda teha internetipanganduse, kaardimaksevõimaluste ning sularahaautomaatide süsteemi rakendamine. Selles suunas on astunud konkreetseid samme Leedu, kus hoiu-laenuühistute keskühistul on 2008. aastal plaanis rakendada oma internetipangasüsteem ning kaardimaksevõimalused. Eestis ja Lätis pole HLÜde tehnoloogilist arengut seni tähtsaks peetud. HLÜde üldist arenguvajadust silmas pidades on tarvilik rakendada esmalt HLÜde jaoks standardiseeritud kliendihaldus- ja raamatupidamisprogramm, mis võimaldaks täpsete andmete kogumist, monitooringut. On vajalik, et nimetatud programm omaks HLÜde ja pankade vahelise kliiringu ning arvelduste teostamise moodulit. See oleks aluseks tulevasele Läti ja Eesti ühistulise *on-line* panganduse süsteemile. Hoiu-laenuühistute tehnoloogiline täiustumine annab senisest paremad võimalused ka teenuste valiku laiendamiseks ning sellega seoses ulatuslikuma sihtrühma teenindamiseks.

Balti riikide hoiu-laenuühistute üleriikliku terviklikku arengut silmas pidades on oluline täiustada ka HLÜde keskorganisatsioonilist arengut. Ka Lätis ja Eestis on oluline Leedu eeskujul lisaks HLÜde assotsatsioonile panna toimima ka HLÜde keskühistu (ühistupank), mis võimaldab hoiu-laenuühistute vahelist majandustegevuslikku koostööd. Kuna sellega on omakorda seotud ka HLÜde turvalisuse suurenemine, teenuste valiku laienemine ning tehnoloogiline areng, peab HLÜde omavaheline sisuline koostöö olema prioriteediks. Kõik nimetatud tegurid on Balti riikide ühistulise panganduse süsteemi jaoks olulised faktorid, mis aitavad saavutada kõrgemat arengutaset.

Käesolevas magistritöös on autor asetanud suure rõhu rahvusvahelises HLÜ-alases teoreetilises ja empiirilises kirjanduses käsitletud tüpoloogilise arengu kontseptsioonile, mille abil on välja selgitatud Eesti, Läti ja Leedu hoiu-laenuühistute asumine sünni-, ülemineku- või küpsusstaadiumis. Vastavalt HLÜde süsteemi asetumisele konkreetsetesse staadiumisse vaadeldava tunnuse alusel, on autor teinud ettepanekud, mis võiksid süsteemi tervikuna konkreetse tunnuse alusel järgmisse faasi suunata. Erinevalt enamikust eesti keeles kirjutatud HLÜ-teemalistest töödest on autor käesolevas töös pidanud võrdselt tähtsaks nii seadusandluse täiendamist kui ka arenguvõimaluste otsimist olemasolevate seadusandlike võimaluste piires. Täpsemalt öeldes peab autor arenguvõimaluste leidmist kehtiva seadusandluse raames isegi olulisemaks kui seaduse muudatusi ennast. Selle põhjuseks on asjaolu, et lõppkokkuvõttes ei saa ükskõik kui hea seadus olla tagatiseks hoiu-laenuühistute ja ühistupankade arenemisel, vaid see peab tulenema HLÜde enda uuenduslikust ning ajaga kaasaskäivast majandustegevusest.

Näiteks, kuigi Eesti hoiu-laenuühistu seaduses on miinimumkapitali nõude näol sätestatud oluline piirang uute HLÜde kiireks juurdetekkimiseks, ei ole takistusi hoiu-laenuühistute asutamiseks rahaühistu meetodil. Veelgi enam, taoline lähenemine võimaldab uutel HLÜdel olla efektiivsem otsemeetodil asutatud HLÜdest, kuna rahaühistu puhul on HLÜ tegevust võimalik väiksemate tegevusmahtude ja riskide juures „harjutada”. Samuti on Lätis reguleerimata ühistupanga asutamine ning Eestis on selle teostamiseks kehtestatud jällegi kõrged piirangud. Samas ei keela mitte keegi teha ettevalmistusi ühistulise panga asutamiseks, et jõuda nt. tehnoloogilise või administratiivse valmisolekuni. Ka Leedus ei

viinud ju keskühistu seaduse vastuvõtmine ja selle asutamine automaatselt internetipanganduse või pankadevahelise kliiringuni. Seda on tinginud hoopis hoiu-laenuühistute pidev sisuline ja eesmärgistatud töö. Seega näeme, et ainult seaduseparanduste ettepanekute tegemisele ei ole Balti riikide HLÜde arengu saavutamiseks otstarbekas rõhuda, mistõttu autor on antud töös püüdnud seda vältida.

Käesolev magistriöö täidab esimesena kaasaegsete Balti hoiu-laenuühistute alusuuringute rolli ning selles on seadusandliku konteksti kõrval leidnud kajastamist ka teised olulised tegurid, mis on tarvilikud HLÜde arenguks. Magistritöös on toodud välja vajadus kehtestada Balti riikidele läbi PEARLSi kasutusele võtmise terviklik monitooring, mis võimaldaks teostada ühelt poolt järelvalvet HLÜde tegevuse üle, kuid teiselt poolt koguda statistilisi andmeid teadusuuringute tarvis. Nende andmete tekkimisel ja alusel on võimalik uurida antud probleemistiku ka nt. ökonomeetriliste mudelitega, mis võib anda teemast senisest põhjalikuma ülevaate. Samuti puuduvad tänase päevani terviklikud uurimistööd nt. Läti või Leedu HLÜde süsteemi kohta, kus oleks rõhutatud ka HLÜde keskorganisatsioonide ning kommertsbankadega konkureerimiseks tarviliku tehnoloogilise taseme saavutamise tähtsust. Rahvusvahelises kirjanduses on vähe kättesaadavaid materjale ja töid, mis võrdleksid hoiu-laenuühistuid ja ühistupanku kommertsbankadega või vaatleksid ühistulist rahandust mitte ainult HLÜde tasandilt, vaid liidaksid sinna juurde ka nt. keskühistu ja kõrvaltegevusalade (kindlustus, investeerimis- ja pensionifondid jne.) aspektid. Praktilise poole pealt on lahendamata küsimus, milline võiks olla Eesti, Läti või Leedu ühistupanga ülesehitus, mis vastaks nii ühistegeliste põhimõtetele kui ka panga majanduslikele eesmärkidele. Need probleemistikud saavad ja peavad olema järgnevate teaduslike uurimuste teemadeks.

VIIDATUD ALLIKAD

- 1) A Brief History of the Credit Union Movement. Association of British Credit Unions, 2002, 103 p. [<http://www.abcul.org/lib/liDownload/17/ABCULHistoryOfCrediUnions.pdf>]. 16.10.2006.
- 2) A Technical Guide to PEARLS. World Council of Credit Unions. [http://www.woccu.org/pearls/pearls_tech.php]. 25.03.2007.
- 3) **Abele, Druvis.** Ühistegevus Lätis – kogemused ja probleemid. – Ühistu probleeme ja uurimusi, 1996, IV osa, lk. 43-57.
- 4) Activities of Credit Unions in 4th Quarter of 2003. Financial and Capital Market Commission of Latvia. [http://www.fktk.lv/en/statistics/credit_unions/quarterly_reports/20031231_activities_of_credit_]. 06.03.2007.
- 5) Annual Report 1994. Bank of Latvia. [<http://www.bank.lv/eng/main/all/pubrun/lbgadaparsk/lb1994gadparsk/pielik/credinstit/>]. 13.01.2007a.
- 6) Annual Report 1998. Bank of Latvia. [<http://www.bank.lv/eng/main/all/pubrun/lbgadaparsk/lb1998gp/ku/credinstit/>]. 13.01.2007b.
- 7) Annual Report 2000. Bank of Latvia. [<http://www.bank.lv/eng/main/all/pubrun/lbgadaparsk/lbparsk2000/kreduzr2000/examinations/>]. 13.01.2007c.
- 8) Annual Report 2003. Bank of Latvia, Riga: 2004, 88 p. [http://www.bank.lv/images/img_lb/izdevumi/english/year/2003/Report_year_2003.pdf]. 13.01.2007.

- 9) Arengud. Eesti Hoiu-laenuühistute Liit. [<http://www.hoiu-laenu.ee/index.php?main=177>]. 18.03.2007.
- 10) Assets and Liabilities of Credit Unions. Bank of Latvia. [http://www.fktk.lv/en/statistics/credit_unions/quarterly_reports/20061231_activities_of_credit_]. 27.02.2007.
- 11) Avaleht. Hoiu-laenuühistute Liit. [<http://www.hoiu-laenu.ee/>]. 24.01.2006.
- 12) Balance Sheet December 31th 2003. – Annual Report 2003. Toronto: Estonian (Toronto) Credit Union Limited, 2004, pp. 6-7.
- 13) Balance Sheet of Credit Unions of Lithuania. Bank of Lithuania. [http://www.lbank.lt/eng/institutions/1KU_Balans6_4.htm]. 27.02.2007.
- 14) **Bekkum, Otto-Frank.** Ühistumudelid ja põllumajanduspoliitika reform. Tallinn: Piimandusühistu E-Piim, 2003, 261 lk.
- 15) **Blank, Tõnis.** Hoiu-laenuühistud tänases Eestis. – Ühistu probleeme ja uurimusi, 2003, VII osa, lk. 37–46.
- 16) **Blank, Tõnis.** Ühe hoiu-laenuühistu lugu. – Ühistu probleeme ja uurimusi, 1998, V osa, lk. 32-37.
- 17) **Carper, W.B.; Snizek, W.E.** The Nature and Types of Organisational Taxonomies: An Overview. – Academy of Management Review, 1980, No. 15, pp. 65-75.
- 18) Corporate governance. Wikipedia. [http://en.wikipedia.org/wiki/Corporate_governance]. 14.05.2007.
- 19) Credit Union Law. Adopted by The *Saeima* on January 1st 2002 – State Gazette, 2001, No. 60.
- 20) Credit union. Wikipedia. [http://en.wikipedia.org/wiki/Credit_union]. 11.03.2007.

- 21) **Croteau, T.T.** Co-operative Central Banking in Canada. – The Canadian Journal of Economics and Political Science, 1951, Vol. 17, No. 4, pp. 523-537.
- 22) **Dale, R.** Deposit Insurance in Theory and Practice – Strengthening Financial Infrastructure: Deposit Insurance and Lending of Last Resort, 2000, SUERF Studies No. 7, pp. 7–36.
- 23) **Dirgincius, Fortunatas.** (Leedu Hoiu-laenuühistute Keskühistu marketingijuht). Autori intervjuu. Telefonivestlus. Tartu-Kaunas, 20. märts 2007.
- 24) E.W. Rahandusühistu jagunemiskava, 14.09.2006. a. (printertrükk)
- 25) E.W. Rahandusühistu pearaamat seisuga 31.01.2007. a. (printertrükk)
- 26) E.W. Rahandusühistu põhikiri, 07.03.2006. a. (printertrükk)
- 27) Eesti hoiu-laenuühistute küsitlus. Kirjalik ankeet. 15. jaanuar-15. veebruar 2007.
- 28) **Einola, Peeter.** Toronto Eesti Ühispank täna ja homme. – Ühistegevus Eesti Vabariigis, 1999, nr. 3, lk. 99-103.
- 29) **Einola, Peeter.** Toronto Eesti Ühispank. – Ühistegevusest Eesti Vabariigis, 1998, nr. 2, lk. 36-37.
- 30) **Ekbaum, Artur.** Eestlaste paiknevusest ja nende majanduslik ettevõtlus paguluses. – Eestlaste paiknevusest ja majanduslikust ettevõtlusest. Toronto: Toronto Eesti Ühispank, 1964, lk. 4-7.
- 31) **Emmons, William R.; Schmid, Frank A.** Credit Unions and the Common Bond. – Review, 1999, September/October, pp. 41-64.
- 32) Esileht. Tartu Hoiu-laenuühistu. [<http://www.rahayhistu.ee/index.php?PiD=49>]. 21.03.2007.

- 33) **Ferguson, Charles; McKillop, Donald G.** Future Adaptions to UK Credit Union Legislation. London: National Consumer Council, 1997a, 75 p.
- 34) **Ferguson, Charles; McKillop, Donald G.** An Industry Approach to Classifying Credit Union Development, 1997b, 28 p. [<http://www.creditunionresearch.com/uploads/industryclass.pdf>]. 26.02.2007.
- 35) **Froman, Lewis A.** Credit unions. – The Journal of Business of the University of Chicago, 1935, Vol. 8, No. 3, pp. 284-296.
- 36) **Furubotn, Erik G., Richter, Rudolf.** Institutions and economic theory: the contribution of the new institutional economics. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2000, 556 p.
- 37) **Goddard, John A.; McKillop, Donald G.; Wilson, John O.S.** The Growth of US Credit Unions, 37 p. [<http://www.creditunionresearch.com/uploads/law1.pdf>]. 26.02.2007a.
- 38) **Goddard, John A.; McKillop, Donald G.; Wilson, John O.S.** Credit Union Size and Growth: Tests of the Law of Proportionate Effect, 27 p. [<http://www.creditunionresearch.com/uploads/proportionate.pdf>]. 26.02.2007b.
- 39) **Grace, Dave.** (Rahvusvahelise Hoiu-laenuühistute Nõukogu jurist). Autori intervjuu. Suuline vestlus. Tartu, 23. märts 2007.
- 40) **Hakelius, K.** Co-operative valuses: Farmer cooperatives in the minds of the farmers, 2005, 38 p. [<http://econ.core.hu/doc/seminar/SzaboGGBardosK2005DP14.doc>]. 14.05.2007.
- 41) Historical Cooperative Background. Lietovus kredito unijos. [<http://www.lku.lt/content/view/108/55/>]. 07.02.2007.
- 42) Hoiu-laenuühistu seadus. Vastu võetud Riigikogus 9. veebruaril 1999. a. – Riigi Teataja I osa, 1999, nr. 24, art. 357.

- 43) Hoiu-laenuühistute koondbilanss 2003-2006. Eesti Pank.
[http://www.eestipank.info/dynamic/itp/itp_report.jsp?startDay=1&startMonth=12&startYear=2002&endDay=1&endMonth=12&endYear=2006&reference=106&className=EPSTAT&step=11&lang=et&submit=KUVA]. 18.03.2007.
- 44) **Igaryte, Jurgita; Kaupelyte, Dalia.** Implementation of the network of credit unions in Lithuania. [http://www.iru.de/publikationen_en/publikationen/courier/2-03/english-3.html]. 28.11.2006
- 45) **Jones, Paul A.** The Growth of Credit Unions and Credit Co-operatives – Is The Past Still Present? Brussels, 1999, 7 p.
- 46) **Kareda, Endel.** Andmed eestlaste majanduslikust edust ja nende tegevusest. Eestlaste paiknevusest ja majanduslikust ettevõtlusest. Toronto: Toronto Eesti Ühispank, 1964, lk. 7-11.
- 47) **Kazachkova, Olga.** (Läti Hoiu-laenuühistute Assotsatsiooni tegevjuht). Autori intervjuu. Telefonivestlus. Tartu-Riia, 6. märts 2007.
- 48) **Kaupelyte, Dalia; McCarthy, Olive.** Comparative aspects of credit union development in Lithuania, Poland and Ireland in the context of an enlarged European Union. – Finance in an Enlarged European Union, Conference proceedings, 2004, pp. 75-82.
- 49) **Kramer, Jost W.** Co-operative Development and Corporate Governance Structures in German Cooperatives – Problems and Perspectives. Wismar: Hochschule Wismar, 2006, 25 p.
- 50) Krediidiasutuste seadus. Vastu võetud Riigikogus 9. veebruaril 1999. a. – Riigi Teataja I osa, 1999, nr. 23, art. 349.
- 51) Kredito unijose teikiamos paskolos palankiomis sąlygomis. Lietuvos Kredito Unijos, 2005 [<http://www.lku.lt/content/view/165/43/>]. 04.12.2006.

- 52) **Kreuz, Claudia.** Microlending in Germany. – Working Paper No. 41. Geneva: ILO, 2006, 28 p.
- 53) **Krinal, Valner.** Toronto Eesti Ühispank. – Ühistu probleeme ja uurimusi, 1998, V osa, lk. 81-91.
- 54) **Kõljalg, Marje.** Hoiu-laenuühistud – ühistulised finantsasutused. Probleemid ja võimalused. TÜ rahanduse ja arvestuse instituut, 2001, 81 lk. (magistripjekt)
- 55) Laen hoiu-laenuühistute tegevuse arendamiseks. Maaelu Edendamise Sihtasutus. [<http://www.mes.ee/?id1=148&id=19&id2=155>]. 16.01.2007.
- 56) Law on the Amendment of the Law on Credit Unions. Adopted by the *Seimas* on February 27th 2001 – Legal Acts of Lithuania, 2001, No. IX-194.
- 57) Law on the Central Credit Union. Adopted by the *Seimas* on April 19th 2001 – Legal Acts of Lithuania, 2001, No. IX-280.
- 58) **Leetsar, Jaan.** Ühistevuse ABC. I vihik. Tallinn: Eesti Ühistegeline Liit, 1999, 51 lk.
- 59) **Leetsar, Jaan.** Ühistevuse hetkeseis ja probleemid Eestis. – Ühistu probleeme ja uurimusi, 2007, VIII osa, lk.24-31.
- 60) Liikmed. Eesti Hoiu-laenuühistute Liit. [<http://www.hoiu-laenu.ee/index.php?main=176>]. 15.06.2006.
- 61) List of Monetary Financial Institutions (LATVIA). Bank of Spain. [http://www.bde.es/ infoest/ifm/if_lv.html]. 13.01.2007.
- 62) **Lõbu, Tarmo.** (Toronto Eesti Ühispanga president). Autori intervjuu. Telefonivestlus. Tartu-Toronto, 29. märts 2007.
- 63) **Lõbu, Tarmo.** (Toronto Eesti Ühispanga president). Tarmo Lõbu kirjavahetus autoriga. Elektrooniline kiri. Tartu-Toronto, 1. august 2006a.

- 64) **Lõbu, Tarmo.** (Toronto Eesti Ühispanga president). Tarmo Lõbu kirjavahetus autoriga. Elektrooniline kiri. Tartu-Toronto, 9. august 2006b.
- 65) **Lõbu, Tarmo.** Presidendi ülevaade. – Aasta ülevaade 2003. Toronto: Toronto Eesti Ühispank, 2004, lk. 7.
- 66) Läti ja Leedu hoiu-laenuühistute küsitlus. Kirjalik ankeet. 15. jaanuar-15. veebruar 2007.
- 67) Lääne Hoiu-laenuühistu 2005. aasta majandusaasta aruanne. Lääne Hoiu-laenuühistu, 2006, 22 lk. [<http://laen.intral.ee/failid/2005.pdf>]. 15.01.2007.
- 68) **McCarthy, Olive; Briscoe, Robert; Ward, Michael.** Redesigning the Credit Union for the New Millennium: A Case Study of Ireland. – The World of Co-operative Enterprise, Oxford: Plunkett Foundation, 2000, pp. 117-130.
- 69) **Milgrom, Paul.** Employment contracts, influence activities and the efficient organization design. – Journal of Political Economy, 1988, Vol. 96, pp. 42-60. [<http://www.stanford.edu/~milgrom/publishedarticles/Employment%20Contracts,%20Influence%20Activities.pdf>]. 14.05.2007.
- 70) Modest beginnings. – Annual Report 2003. Toronto: Estonian (Toronto) Credit Union Limited, 2004, pp. 3-5.
- 71) **Männa, Urmas.** Olulisematest 2007. aastal jõustuvatest õigusaktidest või nende muudatustest. – Kaubanduskoja Teataja, 2006, nr. 22, lk. 5-6.
- 72) **Nigrini, M.** Empowering poor rural villages in South Africa: a preliminary investigation into financial service cooperatives. – The South African Journal of Economics, 2002, Vol. 70:2, pp. 369-390.
- 73) **Nilsson, Jerker.** Organisational Principles for Co-operative Firms. – Scandinavian Journal of Management, 2001, Vol. 17, pp. 329-356.

- 74) **Nõmm, Ardo.** (Maaelu Edendamise Sihtasutuse finantsjuht). Autori intervjuu. Suuline vestlus. Tallinn, 22. märts 2007.
- 75) Operations of Credit Institutions (balance sheet, profit and loss statements). Bank of Lithuania. [<http://www.lb.lt/eng/institutions/operations.htm>]. 18.03.2007.
- 76) **Peldes, Maria.** (Eesti Hoiu-laenuühistute Liidu juhatuse esimees). Autori intervjuu. Suuline vestlus. Kehtna, 26. märts 2007.
- 77) Pikk koondbilanss. Eesti Pank. [http://www.eestipank.info/dynamic/itp/itp_report.jsp?startDay=1&startMonth=12&startYear=2006&endDay=1&endMonth=2&endYear=2007&reference=1&className=EPSTAT&step=8&lang=et&submit=KUVA&show=table]. 25.03.2007.
- 78) **Porter, Philip K.; Scully, Gerald W.** Economic efficiency in cooperatives. – Journal of Law and Economics, 1987, Vol. 30, pp. 489-512.
- 79) Products & Services. Navy Federal. [<http://www.navyfcu.org/index.html>]. 11.03.2007.
- 80) Quarterly reports of credit unions. FKTK. [http://www.fktk.lv/en/statistics/credit_unions/quarterly_reports]. 18.03.2007.
- 81) **Randlaid, Karl.** Ühistegevus ja ühispangandus. – Ühistu probleeme ja uurimusi, 1993, III osa, lk. 70-72.
- 82) **Ristkok, Andrus.** Viis põhjust, miks on vaja hoiu-laenuühistuid. – Ühistu probleeme ja uurimusi, ilmub 2007. a. maikuus, VIII osa.
- 83) **Roos, Andro.** Eesti ja Leedu seadusandlus hoiu-laenuühistute arengu mõjutajana. – Ühistu probleeme ja uurimusi, ilmub 2007. a. maikuus, VIII osa.
- 84) Seletuskiri. Hoiu-laenuühistute seaduse ja krediidasutuste seaduse muutmise seaduse juurde, 2006, 9 lk. [<http://209.85.129.104/search?q=cache:xkFoe9RY0NcJ>]:

eoigus.just.ee/%3Fact%3Ddok%26subact%3D1%26DOK_W%3D159030+tartu+ho
iu-laenu%C3%BChistu&hl=et&ct=clnk&cd=33&gl=ee&client=firefox-a].
29.11.2006.

- 85) Self sustainability of Lithuanian credit unions. Lithuanian Central Credit Union.
[<http://209.85.129.104/search?q=cache:FI7Ymgzk5B0J:www.bestpractices.coop/pdf/ramunasstankeviciusLCKU-KANADA.ppt>]. 28.12.2006.
- 86) **Sepp, Jüri.** Institutsiooniökonomika metodoloogia ja rakendused. – Majandusarengu institutsionaalsed tegurid. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2006, lk. 17-74.
- 87) **Sibbald, Aleksander; Ferguson Charles; McKillop, Donald G.** An Examination of Key Factors of Influence in the Development Process of Credit Union Industries. [<http://www.creditunionresearch.com/uploads/zealandpaper.pdf>]. 14.06.2006.
- 88) **Sossi, Linda.** Hoiu-laenuühistute arengust. – Ühistu probleeme ja uurimusi, ilmunud 2007. a. maikuus, VIII osa.
- 89) **Staatz, John, M.** The structural characteristics of farmer cooperatives and their behavioural consequences, 1987, 57 p. [<http://66.102.9.104/search?q=cache:OITZL8dmZDgJ:www.rurdev.usda.gov/rbs/pub/sr18/structure.pdf+the+structural+characteristics+of+farmer+cooperatives&hl=et&ct=clnk&cd=1&gl>]. 14.05.2007.
- 90) Staff 2007. Estonian (Toronto) Credit Union. [http://www.estoniancu.com/ETCU_Eng/CreditUnion/contact.htm#s]. 09.03.2007.
- 91) Story of Credit Unions. CU History Timeline. [http://googolplex.cuna.org/20988/cnote/story.html?doc_id=460#top]. 13.03.2007.
- 92) **Strautins, Ivars; Sidorko, Sergei.** Comments on the Consultative Document of the Europeans Commission „Co-operatives in Enterprise Europe”, Riga: 2002, 4 p.

[<http://ec.europa.eu/enterprise/entrepreneurship/coop/consultation/replies/37-latvia.pdf>]. 28.11.2006.

- 93) **Sörg, Mart.** Eesti ei väärtusta piisavalt ühistulist pangandust. [<http://www.ut.ee/51323>]. 15.06.2006.
- 94) **Sörg, Mart; Einola, Peeter.** Toronto Eesti Ühispank jätkab edukalt Artur Ekbaumi poolt alustatud. – Ühistu probleeme ja uurimusi, 2003, VII osa, lk. 31-37.
- 95) **Sörg, Mart.** Hoiuste turvalisus Eesti hoiu-laenuühistutes. – Ühistu probleeme ja uurimusi, ilmub 2007. a. maikuus, VIII osa.
- 96) **Sörg, Mart; Roos, Andro.** Hoiu-laenuühistute roll tänases Eestis ja selle suurendamise võimalused, 2007, 13 lk. [http://www.emselts.ee/konverentsid/EMS2007/Economics_ja_rahandus/Sorg_Roos.pdf]. 21.03.2007.
- 97) Tagatisfondi seadus. Vastu võetud Riigikogus 20. veebruaril 2002. a. – Riigi Teataja I osa, 2002, nr. 23, art. 131.
- 98) Tartu Hoiu-laenuühistu bilanss seisuga 31.01.2007. a. (printertrükk)
- 99) Top 150 Largest Banks (USA). Financial Innovations Center. [<http://www.online-bankingreport.com/resources/100.html>]. 11.03.2007.
- 100) Tulundusühistuseadus. Vastu võetud Riigikogus 19. detsembril 2001. a. – Riigi Teataja I osa, 2002, nr. 3, art. 6.
- 101) **Tõnisson, Jaan.** Ühistegevuse kaudu ühiskondlikule rahule. – Postimees, 30. september 1935, lk. 6.
- 102) **Uudeküll, Indrek.** Laenu- ja hoiuühistute ajalugu ja tänapäev. TÜ rahanduse ja arvestuse instituut, 1993, 51 lk. (diplomitöö)

- 103) **Valentinov, Vladislav.** Why are cooperatives important in agriculture? An organizational economics perspective. – Journal of Institutional Economics, 2007, Vol. 3, No. 1, pp. 55-69.
- 104) **Ventsel, Alfred.** Ühis panganduse arengust Eestis. – Ühistegelised Uudised, 2002, nr. 7-18 (1005-1016), lk. 38-47.
- 105) **Ward, Ann-Marie; McKillop Donald G.** Recognising Credit Union Industry Progression, 36 p. [<http://www.creditunionresearch.com/uploads/workingpaper3.PDF>]. 14.06.2006a.
- 106) **Ward, Ann-Marie; McKillop, Donald G.** Emergence of the Credit Union Movement in the United Kingdom: comparisons with the United States and the Republic of Ireland, 38 p. [<http://www.creditunionresearch.com/uploads/Workingpaper2.PDF>]. 06.03.2007.
- 107) **Ward, Ann-Marie; McKillop, Donald G.** The relationship between credit union objectives and cooperative philosophies. [<http://www.creditunionresearch.com/uploads/workingpaper1.pdf>]. 15.06.2006b.
- 108) **Ward, Michael.** Is the spirit of credit union still alive and healthy in Ireland?, 17 p. [<http://www.creditunionresearch.com/uploads/ward.pdf>]. 15.06.2006.
- 109) Who can be member. Estonian (Toronto) Credit Union. [http://www.estoniancu.com/ETCU_Eng/CreditUnion/our_members.htm]. 09.03.2007.
- 110) **Zirnask, Villu.** 15 aastat Eesti uut pangandust. Tallinn: Eesti Pank, Eesti Pangaliit, 2002, 243 lk.
- 111) Äriregistri teabesüsteem. Registrite ja Infosüsteemide Keskus. [<https://ar.eer.ee/lihtparing.py>]. 07.02.2007.
- 112) Ühistegevus Eestis. Ühistegevuse kirjavara. Artur Ekbaum, toimetaja. Toronto: Toronto Eesti Ühispank, 1960, 244 lk.

LISAD

Lisa 1. Ühistulise panganduse arengustaadiumid ja nende kirjeldus

Sünnistaadiumi tunnused
1. Väike varade maht ja liikmete arv
2. Tugev liikmete seotus (<i>common bond</i>)
3. Vabatahtlik juhtimine ja töö
4. Keskendumine mõnele kitsale (vaesemalt) ühiskonna kihile, personaalne lähenemine
5. Vähe erinevaid teenuseid
6. Keskorganisatsioonide puudumine või nõrkus
7. Puudub elektrooniline tehnoloogia
8. Puudub hoiuste ja laenude tagamise süsteem
Üleminekustaadiumi tunnused
1. Suur varade maht ja keskmine liikmete arv
2. Keskmine liikmete seotus
3. Vabatahtlikkuse vähenemine juht- ja töötajaskonnas
4. Keskendumine efektiivsuse suurendamisele ja kasvule, personaalne lähenemine
5. Pakutavate teenuste hulga suurenemine
6. Suurem vajadus ja võimalus keskorganisatsioonide järele
7. Algeline elektrooniline tehnoloogia
8. Algeline hoiuste ja laenude tagamise süsteem
Küpsusstaadiumi tunnused
1. Suur varade maht ja liikmete arv
2. Liikmete seotuse printsiibist loobumine
3. Täielikult professionaalne ja palgaline juhtimine
4. Tegutsemine konkurentsi tingimustes, professionaalne (personaalne) lähenemine
5. Lai turundlusele ja –ootustele vastav teenuste valik tänu keskorganisatsioonidele
6. Hästifunktsioneerivad keskorganisatsioonid
7. Elektroonilise kõrgtehnoloogia kasutuselevõtmine
8. Arenenud hoiuste ja laenude tagamise süsteem

Allikas: Sibbald *et al.* 2006: 5 järgi autori täiendatud.

Lisa 2. Eesti, Läti ja Leedu hoiu-laenuühistutele saadetud küsitlusankeedi tekst.

Andmed asuvad aadressil <http://www.rahayhistu.ee/lisa2.doc>

SUMMARY

ROLE AND OPORTUNITIES FOR DEVELOPMENT OF CO-OPERATIVE BANKING IN BALTIC COUNTRIES

Andro Roos

The aim of credit unions and co-operative banks is collocating member deposits to allocate them as loans, so that capital could circulate among members. Comparing with other financial institutions, idiomaticalness of co-operative banking is that customers are owners or members of the institution at the same time. These members of a credit union or co-operative bank have entire control over the management of their co-operative and they attend on profit splitting according to their activeness consuming credit union services. Commercial banks at the same time are often owned by a small circle of investors and their aim is to earn profit for them. These are two main differences between commercial banking and co-operative banking, making the subject of this thesis significant.

Subject of this MA paper is modern due to four reasons. First, as changes in structure of Estonian financial sector, especially after crisis in 1998, actuated commercial bank to reject banking offices in rural areas. Hence, credit unions tried to replace banks in rural areas, offering loans and transaction services for farmers and other rural people. Secondly, the subject of the paper is significant because of lack of so called national capital in banking sector of Estonia, Latvia and Lithuania. Most of Baltic banking sector is owned by foreign investors and it is topical for the press. Third, all Baltic countries have positive experiences of co-operative banking from the pre WW II period. In the end of 1930s, the share of credit

unions and co-operative banks was over 50% of Estonian and about 1/3 of Latvian and Lithuanian banking sector.

The goal of the thesis is to analyze the role and the case of need for co-operative banking in Baltic countries, bringing out problems and possibilities and offering an effective conception for further development of credit unions and co-operative banks. Co-operative principles, historical and institutional background, international experiences and economical environment is taken account thereat. Hence, the thesis is divided into three chapters.

1. Principles and historical background of co-operative banking
 - 1.1. Essence of co-operation and co-operative banking
 - 1.2. Historical development of world credit unions
 - 1.3. Definition of co-operative banking
 - 1.3.1. Credit union definition and importance
 - 1.3.2. Central credit union definition and importance
 - 1.4. Definition of co-operative banking by law
 - 1.4.1. Definition of co-operative financial institution in Estonia
 - 1.4.2. Definition of co-operative financial institution in Latvia
 - 1.4.3. Definition of co-operative financial institution in Lithuania
 - 1.4.4. Comparison of co-operative financial institution definitions
 - 1.5. Establishment and activities of co-operative financial institutions in Baltics
 - 1.5.1. Establishment regulations in Estonia, Latvia and Lithuania
 - 1.5.2. Liquidity support conditions in Estonia, Latvia and Lithuania
2. Development factors for co-operative banking
 - 2.1. Development factors according to earlier studies
 - 2.2. Development typology stages of Baltic co-operative banking sector
 - 2.3. Development of Estonian (Toronto) Credit Union
 - 2.4. Comparison of development of Baltic credit unions
3. Development conception for Baltic co-operative banking sector

- 3.1. Bases for proposal makings
- 3.2. Establishment procedure of credit unions
 - 3.2.1. Problems and proposals connected with credit union law
 - 3.2.2. Establishment through the method of financial co-operative
- 3.3. Liquidity support of credit unions
- 3.4. Proposals connected with economical affairs of credit unions

Co-operative banking system consists of two levels: credit union and central credit union level. Credit unions are based on individuals and firms. At the same time, central credit unions are formed from credit unions and they help member unions to provide broader range of services and make greater investments in technology. Central credit unions can function as co-operative banks, providing banking services and technology support, or as credit union associations, representing and consulting member unions. Both, credit unions and central credit unions have to follow internationally recognized co-operative principles. These principles (voluntary and open membership, democratic member control, member economic participation, autonomy and independence, education-training-information, co-operation among co-operatives, concern for community) are premise for effective functioning of co-operatives and co-operative banking.

There are two important aspects that need to be considered analyzing development possibilities of Baltic credit unions. First, typology of credit unions system has to be specified and second, special methods for development need to be fixed. Feasibility of these methods according to development stage of the system is important to achieve thereat. In theoretical studies three stages of development is proposed: nascent, transitions and mature industry phases. A specific stage is achieved when distinctive attributes can be ascertained. These attributes are: asset and membership size, strength of common bond, emphasis on voluntarism, sections of society being served, range of services, central organizational development, technological development and system of deposit and loan guarantee. Analyzing credit union systems of Estonia, Latvia and Lithuania, one can conclude that Estonian and Latvian credit unions are positioned in nascent industry phase and Lithuanian credit unions in transition industry phase in general. Hence, specific

practical recommendations are made by author, which could bring Estonian and Latvian co-operative banking system to transition and Lithuanian system to mature industry phase.

Relative importance of co-operative banking and credit unions in Estonia is small due to the fact that there are a small number of credit unions operating. In last five years there has been established only one new credit union. In Latvia and Lithuania the number of credit unions has doubled in the period. It is caused by complexity of establishment procedures of credit unions in Estonia. Complexity of establishing a credit union is influenced by high rate of minimum share capital and minimum number of founding members. All Baltic countries, Estonia, Latvia and Lithuania, have validated high rate of founding members, 25, 20 and 50 respectively. Only Estonia has validated high rate of credit union share capital – EEK 500 000. In Latvia and Lithuania this number equates the rate of an ordinary profit co-operative at the same time – EEK 45 000 and EEK 68 000 respectively. In Estonia the minimum rate of credit union share capital is over 10 times greater than in the case of an ordinary co-operative. This problem can be solved two ways: by the method of financial co-operative or by changing Estonian Credit Union Law.

Founding a credit union in Estonia should be similar to the procedure as it is in Lithuania. It is feasible if the minimal rate of founding members will be decreased to five in Estonian Credit Union Law §7. Also a requirement should be stated in law, that the number of credit union member should increase in time (for example 6 months) to 25 persons. Also §22 of the law should be changed to decrease minimum rate of Estonian credit union share capital to the ordinary rate of EEK 40 000. In time (for example 3 years) share capital should be required to increase at least to EEK 500 000.

Alternative way is to propagate financial co-operative method for establishing new credit unions. Financial co-operative as an ordinary profit co-operative has requirements of minimum share capital and founding members: EEK 40 000 and 5 persons respectively. After founding a financial co-operative it is easy to increase share capital and number of members to the level required in Credit Union Law. Activities of financial co-operative give also a chance to impose procedure requirements and train personnel appropriate for

credit union activities. Hence, method of financial co-operative gives one an effective opportunity to establish a credit union step by step. The author believes that applying this method will speed up founding new credit unions in Estonia.

Second important problem, which has impeded the development of Estonian credit unions, is lack of state guarantee for credit union deposits. Before enacting state guarantee, it was problematic for Latvia and Lithuania too. Thanks to the fact, Estonian credit unions may not seem very trustworthy for public. Still, according to objective criterions, this is not true. If we compare summarized balance sheets of Estonian credit unions and commercial banks, one can see, that equity of credit unions exceeds amount of deposits four times. In the case of commercial banks it is vice versa. The amount of deposits exceeds equity six times. Hence, inter-bank risks for depositors are much smaller in the case of Estonian credit unions than in the case of commercial banks.

In the other hand, holding free resources of money in the case of Estonian credit unions, increases the risks for depositors. In the case of Estonian commercial banks it is vice versa again. According to Estonian Credit Union Law, credit unions are required to deposit their money resources in some domestic commercial bank. The amount of these resources was EEK 23,4 million in the end of 2006, which is bigger than the amount of customer deposits in credit unions. According to this criterion, Estonian credit unions are safer than commercial banks, due to the fact that they are over liquate. However, these resources Estonian credit unions hold in commercial banks can get lost in the case of bankruptcy of a commercial bank, because credit union deposits in commercial banks are not guaranteed. Commercial banks in the same time deposit their money on correspondent account of Bank of Estonia. These deposits are fully guaranteed. This disparity should be eliminated between safety of credit union and commercial bank deposits.

There are three alternatives. First, after changing Estonian Credit Union Law, credit unions should be allowed to deposit their money and make transactions through Bank of Estonia. Second alternative would be if credit unions were given a status of credit institution (in Estonia and Latvia credit unions are not credit institutions right now). It would guarantee

all member deposits of credit unions deposited in other credit institutions. Third solution would be establishing Estonian Co-operative Bank on the basis of credit unions. This co-operative bank could exist in the rights of credit institution like commercial banks. Establishing co-operative bank in Estonia is complicated, still, due to high requirement of minimum share capital – EUR 5 million. Hence, the author advises to lower this requirement to ad hoc requirement for co-operative banks effectual in European Union – EUR 1 million. If this ad hoc requirement was stated in Estonian Credit Institution Law, establishing Estonian Co-operative Bank would be feasible to credit unions right now.

Lithuania is the most progressive countries among Baltic countries, speaking of credit union liquidity. In Lithuania member deposits in credit unions are state-guaranteed and also Stabilization Fund has been established by Lithuanian Central Credit Union. The author advises Estonian and Latvian credit unions and also parliaments to enact regulations or laws for establishing credit union stabilization funds. Resources for these kinds of funds could be found from unused resources of Estonian and Latvian credit unions and also from additional quarterly payments. For Estonia, it is also important to state-guarantee member deposits in credit union.

One important suggestion of the thesis is to start monitoring Baltic credit union activities by international credit union monitoring system PEARLS. It would help gather periodic micro data about credit union activities. It would allow one to compare Estonian, Latvian and Lithuanian credit unions with other foreign credit unions and it would also help to conduct econometrical studies for analyzing credit union development and factors influencing it. Right now this kind of micro data is missing. Connected with the discussion over PEARLS, the author finds that in Estonia, Latvia and Lithuania joint customer administration and accounting system has to be bought and implemented for better monitoring and to technologically allow credit unions to make transactions between themselves (in the future also between credit unions and other credit institutions). This kind of joint system is first step in the way implementing own transaction and clearing system.

Third important factor besides complexity of establishment procedures and liquidity support of credit unions is strength of common bond. To speed up development of credit union sector, it is important to loose common bond. This idea has been verified by international empirical and theoretical studies. That is why the author suggests to change Estonian Credit Union Law, so that additionally to territorial principle, credit unions could be formed on the basis of employment and society principle as well. This kind of system is allowed by Credit Union Law of Latvia and Lithuania. For Latvia, author suggests to validate Co-operative Banking Law or Central Credit Union Law. These laws would allow to rope in public deposits and to grant loans to public, also to provide broader range of banking services for credit unions. This kind of law has been validated in Lithuania as Central Credit Union Law, which has given central credit union same rights as to commercial banks. Hence, Lithuania has loose common bond since 2001 (establishment of Central Credit Union) which has given Lithuanian credit union system excellent basis for further development.

Collecting deposits is the main basis of loan giving activities and through that, the basis of credit union growth. International empirics has shown that to efficiently collect deposits, there are three premises following: a depositor has to have full overview and quick access to his/her deposit, deposits have to be guaranteed, depositor has to be paid highest interest possible for his/her deposit. In Latvian and Lithuanian credit unions both, second and third premise are enforced. In Estonia only the third premise is enforced. Hence, in first priority in Estonia, deposits have to be state guaranteed to achieve the second premise. In all Baltic countries with first premise has to be dealt with. Nowadays informational technology based economy demands banks and also credit unions, if they want to be competitive, to offer internet banking, ATM, debit and credit card services, so that a member could have immediate access to his/her bank account in credit union. Lithuania has made big step towards this premise by having a certain plan to start internet banking and debit-credit card services through Lithuanian Central Credit Union on year 2008. At the same time, in Estonia and Latvia technological development of credit unions have not been taken as first priority, although speaking of credit union sector development, it is inevitable. The first

step towards this goal would be implementing electronic customer service and accounting system for credit unions, so that they could make transactions and conduct clearing within themselves, in perspective also with Bank of Estonia and commercial banks. Following second step would be implementing on-line banking for credit unions. Technological development of credit unions gives also better chances to expand their range of services as well as target group. All these factors are important for moving to higher development phase.

Watching out for general development of credit union sector in Baltic countries, it is also important to improve development of credit union central organizations. In Latvia and Estonia it is important, similarly to Lithuania, to establish co-operative banks, additionally to credit union associations. Existing of co-operative bank would allow Estonian and Latvian credit unions to develop economical co-operation between them. Since increase in credit union liability, safety, range of services and technological development are connected to central organizational development, economical co-operation should be an important priority for credit unions.

Current MA paper is the first base study in the field of Baltic co-operative banking. In the thesis many other important development factors are handled besides the need for amending credit union law. In the thesis the need for implementing international credit union monitoring system PEARLS is stated, due to the fact that besides helping to monitor credit unions more efficiently, it would help to collect statistical data to conduct further studies. There are a few studies, which would analyze credit union sector growth adding the aspect of central credit unions and additional economical activities (i.e. insurance, funds etc.). One practical problem which has not been dealt with is the question, which would be an efficient and optimal structure of Estonian, Latvian or Lithuanian co-operative bank, which would be in consonance with modern co-operative principles as well as economical goals of a bank. These referred questions and problems can and have to be subjects of further scientific studies.